

T.C
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİMDALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ
BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN
BUGÜNE ERMENİ SORUNU**

HAZIRLAYAN
HIZIR KESKİN

DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR.REMZİ YARDIMCI

DİYARBAKIR
2005

ÖNSÖZ

Ermeni sorunu ,Türk Siyasal gündemine girdiğinden bu güne kadar bir çok safhalardan geçerek ve uluslar arası kamuoyunda Türkiye'yi dahada zora sokarak devam etmektedir.

Bu süreç içerisinde sorunun dünya kamuoyuna taşınmasından fayda uman Ermenilerin her seferinde elleri boş kalmış ve çabalarının sonuçlarını hep büyük güçler toplamışlardır.

Yaklaşık yüz yıllık bir uluslar arası boyuta sahip olan bu sorunun takip ettiği seyir göz önüne alındığında bu durum daha iyi bir şekilde müşahade edilebilir.

Türk tarafı her türlü yola baş vurarak sorundaki haklılığını ortaya koysa da,büyük güçler kfkasya ve Orta Doğu politikasının geleceği için Ermenilerin yanında yer almaya devam etmişlerdir.

Bütün bu düşüncelere rağmen Türk ilim adamları Ermeni sorunu üzerine akademik çalışmalara devam etmek zorundadır.Bu çalışma böyle bir düşünncenin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmamızın birinci bölümünde Tarihi süreç içerisinde Ermeniler ve Türk Ermeni ilişkileri, ikinci bölümünde Ermeni sorunu ortaya çıkışı ,üçüncü bölümde Ermeni sorununda büyük devletlerin etkisi,dördüncü bölümde Birinci dünya savaşı öncesi ve sonrası Ermeni isyanları,Beşinci bölümde Osmanlı ülkesindeki Ermeni nüfusu ve Tehcir kanunu ,Altıncı bölümde ise Sözde soy kırım iddiaları incelenmiştir.

Çalışmam esnasında desteğini gördüğüm,değerli hocam Yrd. Doc.Dr.Remzi YARDIMCI'ya Teşekkürü borç bilirim.

07 EKİM 2005

Hızır KESKİN

ÖZET

Ermeni sorununun geçirmiş olduğu siyasi evrelerle ilgili olarak düzenlenip yazılması istenen siyasi tarihin üç dönemde ele alınması gerekir.(25)

Üç dönemin ilki, altı büyük devlet konsoloslarının Hariciye Nezareti'ne verdikleri 11 Haziran 1880 tarihli ortak notayla başlamış ve 1883 yılında sona ermiştir

İkinci dönem 1894 tarihinde meydana gelen Sason olayıyla başlamış ve 1897 tarihinde kesintiye uğramıştır.

Üçüncü dönem ise 1912 tarihinde başlayarak 1914 yılında baş gösteren Dünya Savaşı dolayısıyla duraklamaya uğramıştır.

Bu üç dönemin ilki diğer iki döneme, özellikle ikinci döneme göre hafif geçmiştir. Üç dönemin en şiddetlisi ikinci dönemdir. Çünkü bu dönem gerek yabancı ülkelerin müdahalelerinin şiddeti, gerek meydana gelen olayların feci ve yaygınlığı açısından Osmanlı hükümetini zaman zaman içinden çıkılmaz zor durumlara sokacak evreler göstermiştir.

Üçüncü döneme gelince; bu süre içerisinde önemli olaylar olmaması dolayısıyla devletlerin müdahalesi ikinci dönemdeki gibi şiddet ve yaygınlık kazanmamıştır. Bununla birlikte bu dönem Balkan Savaşı'ndan yeni çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin güçsüz bir durumda olması sebebiyle dikkat çekicidir. Büyük devletlerin o sıradaki karşılıklı ilişkileri ve özellikle Fransa İngiltere ve İngiltere-Rusya'nın bilinen anlaşmaları sebebiyle üçüncü dönemin muhtemel sonuçlarının kaygı uyandırması kaçınılmazdı.

Bu üç dönem sırasında meydana gelen önemli olaylar ve büyük devletlerin, özellikle İngiltere, Rusya ve Fransa'nın gösterdikleri yakın alaka ve bencilce istekler doğal olarak Osmanlı hükümetini çok fazla meşgul etmiş hatta zaman zaman hükümeti sarsacak şekilde gelişmişti.

Bu üç döneme ilişkin devletlerin müdahaleleri Osmanlı hükümetini uğraştırmış Ermeni komite ve taraftarlarına da gereğinden fazla güç ve kuvvet vermiştir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürümüz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Üye.....

Üye.....

Üye.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	8
--------------	---

I.BÖLÜM

1.TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE ERMENİLER VE TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİ

1.Ermeni Tarihine Giriş	12
-------------------------	----

TARİHİ SÜREÇTE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

1.Malazgirt Zaferi ile Başlayan Süreç	21
2.Ermenilere Verilen İmtiyazlar	23
3. Ermenilere Verilen Haklar	24

II.BÖLÜM

2.ERMENİ SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1Şark Meselesi	26
2.2Ayastefanos Andlaşması	29
2.3Berlin Andlaşması	31
2.4Ermeni Sorunun Aşamaları	33

III.BÖLÜM

3.ERMENİ MESELESİNDE BÜYÜK DEVLETLERİN ETKİSİ

3.1 Rusya	35
3.2 İngiltere	37
3.3 Fransa	39
3.4 Almanya	41
3.5 Amerika	43
3.6 Misyonerlerin etkisi	45
3.7 Fransa İhtilali	47
3.8 Kilisenin Etkisi	47

IV.BÖLÜM

4.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ERMENİ İSYANLARI

4.1.a.Birinci Dünya Savaşından Önce Ermeni İsyanları.....	49
4.1.b. Erzurum Olayı(20 Haziran 1890).....	51
4.1.c. Musa Bey Olayı(13 Kasım 1890).....	52
4.1.d. Kumkapı Gösterisi(Temmuz 1890).....	52
4.1.e. Merzifon, Kayseri ve Yozgat Olayları (1892-1893).....	53
4.1.f. Babıali Gösterisi(18 Eylül 1895).....	53
4.1.g. Zeytun İsyanı (1895).....	54
4.1.h. Van İsyanı(1 Haziran 1896).....	54
4.1.i. Adana Olayı(27 Mart 1909).....	55

4.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA ERMENİ İSYANLARI

4.2.a.Zeytun İsyanı(17 Ağustos 1914)..	56
4.2.b.Van İsyanı.....	57
4.2.c.Muş Olayları.....	58
4.2.d.Diyarbakır Olayları.....	58
4.2.e.Harput Olayları.....	59
4.2.f.Erzurum Olayları.....	59
4.2.g.Sivas Olayları.....	60
4.2.h.Trabzon Olayları.....	60
4.2.i.Ankara Olayları.....	60
4.2.iUrfa Olayları.....	61
4.2.j.İzmit ve Adapazarı Olayları.....	61
Ermeni isyanlarının sonuçları.....	61

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASINDAN SONRA MEYDANA GELEN GELİŞMELER.....	62
Kurtuluş Savaşı Başlarken Ermeni Sorunu.....	63

V.BÖLÜM

5.1.ERMENİ NÜFUSU VE TEHCİR KANUNU

5. I.Dünya Savaşının Başlaması ile Ermeni Örgütlerinin Aldığı Kararlar..65	
5.2.1. Ermeni Nüfusu ve Tehcir Kanunu.....66	66
5.2.2.Tehcir Kanunu Öncesi Ermeni Nüfusu 67	67
5.2.3. Tehcir zorunlu Göç Kanunu Çıkarılması.....69	69
5.2.4. Tehcir Kanununun Uygulanması.....70	70
5.2.5. Tehcir Kanunu Sonrası Ermeni Nüfus Hareketleri	72

VI. BÖLÜM

SÖZDE ERMENİ SOYKIRIM İDDİALARININ GÜNDEME GELMEYE BAŞLAMASI

6.1.Soykırımın Tanımı..... 74	74
6.2.Sözde Soykırım İddialarının Gündeme Gelmeye Başladığı Dönem	75
6.3.Ermeni Soykırım İddialarının Nedenleri.....76	76
6.4.Fransa'nın Desteği..... 77	77
6.5.Azerbaycan'ın İşgal Edilmesi..... 78	78
6.6.Fransa'ya Karşı Alınacak Tedbirler.....79	79
6.7. Alınması Gereken Tedbirler.....83	83

SONUÇ.....85

KAYNAKÇA.....90

GİRİŞ

Yüzlerce yıl Türklerle barış içinde bir arada yaşamış olan Ermeniler,1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin kaybedilmesinden sonra, değişik amaçlarla kendilerini destekleyen dış güçlerin himayesinde Osmanlı Devletine karşı bir tutum içerisine girmişler ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında hem isyanlar çıkararak hem de Rus Kuvvetlerine her türlü desteği sağlayarak Osmanlı Devletine zor anlar yaşatmışlardır. Bunu yaparken bazen Osmanlı Ordularının ikmal yollarını kesmişler bazen de doğrudan Osmanlı Devletine karşı Rus Ordusu içinde savaşa katılmışlardır.

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden önce Bizanslıların egemenliği altında her türlü şiddet ve baskıya maruz kalan Ermeniler, kendilerini bu zulümden kurtaran Türklerin Anadolu'ya girişlerini sevinçle karşılamışlardır.

Türklerin kendilerine sağladıkları imkan ve kolaylıklara karşılık,onlar da Türk devletine bağlı kalmışlar ve her zaman devletin yanında yer almışlardır.(Özellikle Osmanlı Devleti zamanında devlete olan sadakatlerine karşılık hem bir takım yükümlülüklerden muaf tutulmuş hem de diğer azınlıklara göre daha fazla haklara sahip olmuşlardır.Yine diğerlerinden farklı olarak devletin üst kademelerinde görev almalarına olanak sağlanmıştır.Kendilerine tanınan bu ayrıcalık ve muafiyetler sayesinde Ermeniler, Osmanlı Devletinin ticaretini yönlendiren unsur olmuşlardı)Türkler ise seferden sefere koşuyor ve hayatlarının büyük bölümü savaş alanında geçiyordu. Buna rağmen Türklerle Ermeniler arasında son derece yakın ilişkiler mevcut olmuştur.

Ermenilerle ilişkiler başlangıçta bu şekilde devam ederken, Osmanlı Devletinin zayıflamaya başlamasıyla ilişkiler farklı yönde seyretmeye başlamıştır. Bunun farklı sebepleri mevcuttur. Avrupalı devletler, Osmanlı Devletinin güçlü olduğu dönemlerde yapmaya cesaret edemediklerini, imparatorluğun gerilemeye başlamasıyla uygulamaya koymuşlardı.Osmanlı Devletinin üzerinde kurulu bulunduğu topraklar,hem ekonomik hem de coğrafi bakımdan büyük öneme haizdi.Bu toprakların sahip olduğu önem,özellikle İngiltere ve Rusya'nın iştahını kabartıyordu.Fransa ve ABD gibi devletler de bu pastadan pay kapmanın peşindeydiler.

Söz konusu bu devletler,değişik amaç ve yöntemlerle Ermenileri desteklemişlerdir. Rusya,sıcak denizlere inmek için bu bölgeyi kullanmayı düşünüyordu. Bu amaçla Osmanlı Devletine karşı Ermenileri kullanmışlardır.Bunu yaparken, Ermenilere bağımsız bir Ermenistan kurulacağı garantisi verilmiş, ancak gerçekte bunu

hiç düşünmemişlerdir.Çünkü bu bölgede kurulacak bağımsız bir Ermenistan'ın kendi topraklarında yaşayan Ermenileri de etkileyebileceği endişesini taşımıştır. İngilizler ise bölgenin kontrolünün Osmanlı Devletinden Ruslara geçmesi halinde menfaatlerine gelebilecek zararları düşünerek, önceleri Ruslara karşı Osmanlı Devletini desteklemiş,ancak daha sonra bu politikasını değiştirerek Ermenileri desteklemiştir.

Dış güçlerin bütün kışkırtmalarına ve desteğine rağmen,Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ermeniler başlangıçta bunlardan etkilenmemiş ve devlete olan bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.Ancak dışarıda yaşayan Ermenilerin kurdukları komitelerin çıkardıkları isyanlar ve bu isyanlara katılmaları için yaptıkları baskılar sonucunda, onlar da bu isyanlara katılmış ve yıllarca bir arada yaşamış oldukları Müslüman komşularını katletmeye başlamışlardı.

Bir çok cephede birden fazla düşmanla savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, bu konuyla da uğraşmak zorunda kalmıştı. Söz konusu isyanları önlemek ve vatandaşlarının can güvenliğini sağlamak için,tarihin değişik dönemlerinde değişik devletlerce uygulanmış olan bir yöntemi,tehciri uygulamıştır.Tehcirin uygulanması esnasında,Ermenilerin zarar görmemesi için her türlü tedbir alınmıştır.

Alınan bütün tedbirlere rağmen,tehcir sırasında doğal olarak bir takım zayıatlar meydana gelmiştir.Bu zayıatların değişik sebepleri vardır.Hava şartlarından,hastalıklardan ve insanların yaşlı olmalarından meydana gelen zayıatlar olduğu gibi,Ermeni komitelerinin her türlü zulmüne maruz kalmış Müslümanların da bir takım saldırıları olduğunu kabul etmek gerekir.

Bundan sonra yapılacak olan, Ermenilerin soykırım iddialarına karşı bilimsel verilere dayanılarak yapılan çalışmaların daha da etkin hale getirilerek,iddiaların asılsız olduğunu ispat etmektir. Bu çalışmada göç esnasında hiçbir Ermeni'nin hayatını kaybetmediğini söylemekten ziyade, bir takım zayıatların meydana geldiğini kabul etmek,ancak bunların devletin uygulamaları sonucu değil de,yukarıda açıklanan sebeplerden meydana geldiğini ortaya konmaya çalışılmıştır.

Son zamanlarda yoğunlaşarak artan bu iddiaların hem Ermenilere hem de Türklere zarar verdiği ortadadır.Ermenistan'ın batıya açılan kapısı Türkiye'dir.Oysa bu iddialar yüzünden,iki devlet arasında hiçbir ilişki kurulamamış ve özellikle ticaret alanında her iki tarafa da büyük faydalar sağlayacak bir işbirliği yapılamamıştır.

Diğer taraftan, bu konunun önemini Türkiye Cumhuriyeti'nin her vatandaşının çok iyi anlaması gerekir.Ermeniler soykırım iddialarını yıllarca dile getirirken, bizler bu

konuyu hep gereksiz olarak değerlendirdik.Hala birçok vatandaşımız konunun önemini anlamaktan uzak “Soykırım iddialarını kabul edersek ne kaybederiz” dūřunsesindedir.

Türkiye Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan jeopolitik konumu ile her dönemde dikkat çeken;doğu ve batı arası köprü işlevinde önemli;hassas ilişkiler kuran;Avrupa,Orta Doğu, Akdeniz, Karadeniz ve Balkan lkesi kimliği ile de tanınmaktadır.Türkiye’nin dış politikasında tarihi ve jeostratejik durumu yanında bölgesel ve uluslar arası politik çevreler de etkili olmuştur.

Geçmişte Osmanlı Devleti, bugün de Türkiye Cumhuriyeti,bu jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı çeşitli gizli oyunların çevrilmek istendiği bir alan olmuştur.Osmanlı Devleti’ni parçalayarak tarih sahnesinden silmek isteyen sömürgeci devletler,bu gizli hesapların içine yüzlerce yıl Türklerle dostça yaşayan Ermenileri de çekmişlerdir.

Türklerin XI’nci yüzyılda Anadolu’ya gelişleri ile başlayan bin yıllık Türk-Ermeni ilişkilerinin son 125 yıllık döneminin sorunlarla yüklü olduğu bir gerçektir.Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde gündeme gelen Ermeni sorununun doğmasında ve gelişmesinde imparatorluğun i şartlarından ziyade Avrupalı büyük glerin istismar,tahrik ve teşvikleri etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu dönemlerde geri planda kalan Avrupalı devletler,İmparatorluğun zayıflama döneminde girmesiyle,doğrudan Osmanlı Devletinin içişlerine müdahale etmeye başlamışlardır.Bu mücadeleyi yaparken,doğrudan savaşmak yerine çoğunlukla imparatorluk bünyesinde bulunan ulusları kullanarak bölmeyi planlamışlardır.Böyle olunca imparatorluk içindeki bir çok ulus bağımsızlıklarını kazanmak için ayaklanmış ve Osmanlı Devleti aynı anda bir çok ayaklanma ile uğraşmak zorunda kalmıştır.Zaten zayıflama döneminde girmiş olan Osmanlı Devleti,bu isyan ve savaşlarda daha da zayıf hale düşmüştü.Bu dönemde İngiltere,Fransa,Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun desteğiyle Osmanlı Devleti içindeki bir çok millet bağımsızlığını kazanmıştır.Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırttıkları milletlerden bir tanesi de Ermeniler olmuştur.

Aslında Ermeniler Islahat Fermanına kadar Osmanlı Devleti içindeki en ayrıcalıklı unsurdu.Ancak dış glerin baskısı sonucu ıkarılan Islahat Fermanıyla birlikte Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki farklar kaldırılmış ve eşit statüye getirilmişlerdir.Esasen Ermeniler,Islahat fermanı döneminde kadar ayrıcalıklı bir konumda idiler.Hatta Müslümanlara göre bir takım muafiyetlere de sahiptiler.Bu ayrıcalık ve muafiyetlerden dolayı devlete olan bağlılıkları diğer uluslara göre daha fazla idi.Ne

zaman ki Islahat Fermanı kabul edilip Müslümanlarla gayrimüslimler eşit statüye kavuşturuldu, Ermeniler devlete karşı bir tavır içerisinde girmeye başladılar. Artık Osmanlı Devleti'nden alacakları bir şey kalmamıştı. Böyle olunca da zaten kendilerine her türlü desteği veren Avrupa devletlerinin himayesinde imparatorluğun değişik bölgelerinde ayaklanmalar çıkarmaya başlamışlardı. Ancak, içeride yaşayan Ermeniler, önceleri bu ayaklanmalara destek vermezken daha sonraları özellikle komitelerin de baskısıyla bu isyanlara katılmaya başlamışlardır.

I.BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE ERMENİLER VE TÜRK ERMENİ İLİŞKİLERİ

1.1 Ermeni Tarihine Giriş

Batılı bir çok tarihçi ilim adamları ve Ermeni yazarlar tarafından, bir takım araştırmalar yapılmasına rağmen, Ermeni adının nereden geldiği, menşei itibarı ile Ermenilerin kökeninin ne olduğu, hala netleşmiş değildir.

Tarihte Ermenistan adıyla isimlendirilen bölgenin sınırlarını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü tarihte Ermenistan diye adlandırılan yerin sınırları zaman zaman değişmiştir.Genel bir ifadeyle Batıda Anadolu, Kuzeyde Kafkasya, Gürcistan, Doğuda Azerbaycan ve İran, Güney batıda ise Irak arasında kalan bölgeye Ermenistan denildiğini söyleyebiliriz.(1)

Armenya adı tarihte ilk defa, MÖ. 518 yılından kalma Bahisten yazıtında geçer. Bu yazıtta Ergani-Harput bölgelerinde ayaklanan bir kavim olan Armana ve Arminiadan bahsedilir. Eski Yunanlı ve Romalı müellifler ile Bizans ve İran kaynakları bahsedilen coğrafya için Armeny / Armenien (Armenyalı); Araplar, Selçuklular ve halefleri ise Ermeni (Ermenli) adını kullanır.

En eski tarih belgelerinde, “Ermenistan” ismine rastlanmadığı gibi, ilk belgelerden olan Asur Salnamelerinde “Ermenistan” adının bulunmadığını ifade eden Krayblis, eski İran tarihlerinde bile “Ermenistan” adına tesadüf edilmediğini söyler. Bu çalışmalar gösteriyor ki, Ermeni milleti ile eski ve yeni Ermenistan arasında tarihi bir bağ bulmak oldukça güçtür.(2)

Ermeniler Doğu Anadolu’ya anayurt olarak sahip çıkabilmek için bu bölgedeki tarihi ve kültürel varlıklarının binlerce yıllık bir maziye sahip olduklarını,Türklerin Ermeni topraklarını işgal ettiklerini ileri sürmektedirler.Ancak,Ermeni tarihçileri bile Ermenilerin kökenleri konusunda fikir birliği içinde değildirler.Bu da Ermeni anayurdunun neresi olduğunu tartışmalı kılmaktadır.

Ermenilerin menşei hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte onlar hakkındaki bilgiler çeşitli rivayet ve Ermeni tarihi yazan papazların mitolojik hikayelerine dayanmaktadır.

(1). Davut Kılıç,Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve siyasi Mücadeleler, Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.S.1

(2). Kılıç a.g.e.

Adı geçen bölge, Kuzey-batı İran ve Doğu Anadolu ile birlikte Güney Kafkasya, en eski çağlardan beri önemli ticaret, göç ve akın yollarının sürekli kesiştiği, dolayısıyla çeşitli kültürlerin ve siyasi teşekküllerin devamlı çatıştığı bir yer idi. İlk defa bu dönemde tarihin görüş alanı içerisine giren Ermenilerin nasıl ve ne zaman ortaya çıktıkları henüz kesin bir neticeye bağlanamadı.

Dr. Arın Engin, Ermeni adında bir kavim olmadığını, bunların Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde yaşayan ve Türk kavimleri olan Hititler, Kürtler ve Urartular arasında kalıp, bu kavimlerle dilleri ve gelenekleri karışmış bulunan bir topluluk olduklarını ileri sürer. Dikkat çekici bir husus ise bu görüşlerden başka, başta Fahrettin Kırzioğlu, Edip Yavuz ve Abdurrahman Küçük gibi bazı araştırmacılar, özellikle Türkçe'den başka bir dil bilmeyen Ermenilerin Türk olabileceği tezini ileri sürerler.

Bunların dışında Ermenilerin menşei hakkında araştırmacılar tarafından en çok ilgi gören teori bugün genellikle MÖ. 1200'lerde Balkanlardan başlayan bir göç hadisesine bağlı olarak bölgeye ulaşan kavimlerle yerli ahali veya kendilerinden daha önce buraya yerleşip, hakimiyet kurmuş olan halklar ile kültürlerin münasebet ve karışımlarıyla muhtemelen MÖ. VI. veya IV. yüzyıllarda ortaya çıkan gruplardan birisini oluşturdukları kanaati ağır basar.

Buraya kadar anlatılanlardan bir sonuç çıkarmak gerekirse; Armenia denilen bölgenin, Ermeni adından gelmeyip coğrafi bir terim olduğu anlaşılmaktadır. İlginç olan şudur ki; Ermeni tarihinden bahseden ve hemen hepsi kiliseye mensup olan ilk tarihçilerin bir çoğu, Ermeni değildir. Bunlar tarihlerini kendi dilleriyle ve daha ziyade Yunanca veya Süryani dili ve yazısıyla yazdılar. Bir kısım Ermeni tarihçileri de bu yabancıların eserlerini Ermeniliğe mal etmeye çalıştılar. Menşe itibarı ile Ermeni tarihçileri olarak takdim edilenler ise tamamen kilise mensubu olup, tarih yazıcılığında Yunan ve Asuri tarihçilerini izlediler. (3)

Tarihçiler Ermeni tarihini, M.Ö VI. yüzyılın sonundan itibaren başlatırlar. Medlerle, İranlıları hakimiyeti altında birleştiren Kuruş (kyras), Ermenileri de hakimiyeti altına alarak, 18 bölgede Pers hakimiyetini pekiştirdi. Böylece Ermeni toplumunun büyük bir kısmı, Makedonyalı İskender'in, Darius'u mağlup ettiği zamana kadar geçen dönemde İran hakimiyetinde kaldı.(4)

(3). Kılıç, a.g.e. S.4

(4). Kılıç a.g.e. S.4

Yüzyıllar boyunca bir çok devletlerin işgal ve istilasına uğramış bir geçit ve çarpışma sahası olan bu bölgelerde ne var ki, hiç bir zaman devamlı milli bir Ermenistan devleti mevcut olmadı. Ermeniler, küçük krallık veya derebeylik şeklinde değişik bölgelere hükmetmiş olmalarına rağmen, çoğu zaman etraflarındaki büyük devletlere tabi olarak hayatlarını sürdürdüler.

Tarihte Hıristiyanlığı topyekun benimseyen ilk millet Ermenilerdir.Milattan sonra 430 yılında ortadan kalkan Ermeni Krallığının toprakları Bizans ile Pers imparatorlukları arasında paylaşılmış,Türkler Anadolu'ya geldiklerinde ilk karşılaştıkları kavimlerden biri Ermeniler olmuştur.(5)

Ermeniler derebeylikler halinde yaşamışlardır.Birbirlerine vatan hisleriyle bağlı değildirler.Aralarında siyasi bağlar yoktur.Yalnızca yaşadıkları derebeyliklerine bağlıdırlar.Vatanseverlikleri de bu nedenle bölgeseldir. Birbirleriyle bağlarını siyasi ilişkiler değil, gelenekleri, dilleri ve dinleri oluşturur.(6)

Anadolu'nun binlerce yıl yerleşik yada göçebe kavimlere yurt olduğu düşünülürse, Ermenilerin Doğu Anadolu'ya tek başlarına ve yurt olarak sahip çıkmalarının ve Doğu Anadolu'da 3-4 bin yıldır mevcut olmalarının mümkün olmadığı görülecektir..

Ermeniler,tarih boyunca o dönemlerin olağan toplumsal düzeni olan derebeylik sistemi içinde yaşamışlar,M.Ö.95-M.Ö.66 yılları arasındaki 30 yıllık Tigran dönemi hariç,hiçbir zaman bağımsız,birleşik ve sürekli bir devlete sahip olmamışlardır.Ermeni beylikleri yada prensliklerinin bir çoğu bölgeye devletlerce kurdurulmuş,hakim devletler kendilerine yakın buldukları Ermeni ailelerini bunların başına getirmişlerdir.

Tarihleri boyunca çeşitli büyük imparatorluklar ve devletlerin nüfuzu altında yaşayan ve bunlar arasında mücadele alanı olan Ermeni beyliklerinin menfaat amacıyla sık sık taraf değiştirmeleri tehcir edilmelerine yada kendiliklerinden göç etmelerine neden olmuştur.

Ermenilerin Sicilya'dan Hindistan'a,Kırım'dan Arabistan'a kadar uzanan çeşitli bölgelere dağılmaları bu tehcirlerin sonucudur.Bu da göstermektedir ki,1915'de Osmanlı Devletince tehcir edilmeleri uğradıkları ilk tehcir olmadığı gibi, Ermeni Diasporası denilen olgu da 1915'deki göç hareketinin sonucu olarak ortaya çıkmamıştır.

(5) Gürbüz Evren, Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları, Ankara,2002 S.43

(6) Kevork Aslanyan,l'Armenie et les Armeniens, İstanbul 1914, Dokuz Soru Dokuz Cevapta Ermeni Sorunu, Dış Politika Enstitüsü, Ankara ,1983,S,3

Ermenilerin 301 yılından itibaren Hıristiyanlığı kabul etmeleri üzerine onların Zerdüştlüğü muhafazası için Sasaniler,Hıristiyanlığı benimsemeleri için de Romalılar büyük baskılar yapmışlar ve II.Şapur birçok şehri yakıp yıktıktan sonra 70.000 civarındaki Ermeni'yi Partiya'ya sürmüştür.

V. asrın son çeyreğinde İran'ın bölgedeki Ermeniler üzerinde yoğunlaştırdığı dini savaşlar sonunda da bölge,Ermenilerden tamamen temizlemek maksadıyla feodal aile reisleri uzaklaştırılmış, yerlerine Bizanslı memurlar yerleştirilmiş ve Ermeniler Trakya'ya sürülerek yerlerine başkaları getirilmiştir.

VI. yüzyıl sonlarından VII.yüzyıl başlarına kadar Bizans İmparatoru Maurice bu sürgün faaliyetini devam ettirmiştir.

639 - 640'larda Sasani İmparatorluğu'nu yenerek Nahcivan'a kadar ilerleyen Araplar, 642'de Dwin'i ele geçirmiş ve 35.000 kadar Ermeni'yi sürmüşlerdir.

VIII.yüzyıl başlarından itibaren Araplar hakim olmakla ve bölge Arap valiler tarafından idare edilmekle birlikte, Bizansla olan kavgalar sona ermemiş ve Bizans İmparatoru II. Basile, birçok Ermeni'yi tarımda kullanmak, Bulgarlarla ve Macarlarla savaşmak üzere Trakya'ya, Makedonya'ya ve Teselya'ya sürmüştür.

Moğol İstilasası sırasında birçok Ermeni, Kazan, Astrahan taraflarına götürülürken, Hulagu Han da bir kısmını Halep, Humus, Hama ve Şam seferlerine iştirak ettirmek üzere 1250 yılında Suriye'ye götürmüştür.

1266 yılında Çukurova civarını işgal eden Memluklar ise, kendilerine daha önce Moğollarla birlikte saldırmış olan birçok Ermeni'yi esir alarak Mısır'a götürmüşlerdir. Yine 1274 - 1275'te Çukurova'ya yeni bir sefer yapan Memlük Sultanı Baybars, 10.000 civarındaki Ermeni'yi Mısır'a sürmüştür.

Osmanlı Devleti medeniyetin doruğuna çıkarken Avrupa'da veya Avrupalı'nın gittiği yerlerde XIII. - XVI. yüzyıllarda din, mezhep kavgalarıyla veya katliamlarıyla meşgul olunmuş; haçlılar Filistin'de müslüman esirleri kılıçtan geçirirken, İspanya'da engizisyonun dehşeti ve müslüman Arapların soykırımı devam ederken, Fransa'da Kralın emriyle Protestanlar katledilirken, İspanya ve İtalya'daki Museviler, Avrupalının zulüm ve vahşetinden tam bir dinler hürriyetinin yaşandığı Osmanlı Devleti'ne sığınmışlar ve İstanbul, Selanik ve Tiberya gölü çevresine yerleştirilmişlerdir.(71)

(7). Süslü, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı: Ankara, 1990,S,100

1746'da çıkan Osmanlı - İran Savaşları sırasında İranlılar, ordunun önünü boşaltmak maksadıyla 24.000 Ermeni'yi İran'a sürmüş ve bunların bir kısmı yolda helak olmuştur. Savaş devam ederken bir kısım Ermeni de Kırım, Lehistan ve Hazar Denizi'nin kuzeyine göç etmiştir. 1778'de de Kırım'da bulunan 75.000 civarındaki Ermeni ailesi Steplere sürülmüş ve bunların bir çoğu soğuktan helak olmuştur..

1826'da İran'la Rusya arasında yapılan savaşlarda Ermeniler Rusların yanında savaşa katılmışlar ve bilahere 1828'de yapılan Türkmen Çayı antlaşması'yla her iki taraf arasında göç serbest bırakılınca, İranlıların öç almasından çekinen birçok Ermeni Rusya'ya göç etmiştir.

Ruslar, Ermenileri hem İranlılara hem de Osmanlılara karşı kullanmak amacıyla bu göçmenleri Nahçıvan Revan ve Karabağ'a yerleştirmişler ve birçok kolaylığın yanısıra buralardaki Ermenileri 20 yıl vergiden muaf tutmuşlardır. Bu avantajlar ve bölgedeki Müslümanları azınlıkta bırakmak amacıyla Erzurum, Kars ve Beyazıt'tan da 70.000 civarındaki Ermeni buralara göç etmiştir

Bundan böyle Osmanlılara karşı yapılan her harekette adı geçen yerlere sürülen veya göç eden Ermeniler kullanılmış ve 1828, 1853, 1877-1878 ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk - Rus Savaşlarında Ermeniler hep ön saflarda Türklere saldırmaktan kendilerini alamamışlardır.

Böylece, 1826'da İranlılara karşı Ruslarla birlikte saldırmış ve göç etmek zorunda kalmış olan Ermeniler, 1828'de de Osmanlılara karşı aynı şekilde hücum etmişler ve sınır içinden işbirliği yapanlarla birlikte 100.000 -120.000 Ermeni savaş sonrasında Rusya'ya göç etmiştir, bu sebeple 1828'den önce %80'i Müslüman olan bugünkü Sovyet Ermenistan'ın başşehri Erivan'da bu ve 1877-1878'deki 70.000, 1985-1986'daki 400.000 Ermeni'nin göç etmesi ve Kafkaslardaki 400.000 müslümanın sürülmesiyle Müslümanlar azınlıkta bırakılmaya çalışılmıştır.Buna rağmen 1914'te Erivan'da bile Müslümanlar, Ermenilere ve Ruslara göre çoğunlukta dırlar.(72)

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sırasında 1.500.000 Ermeni'yi katlettiğini, 1.000.000 'unu zorla Müslüman ettiğini ve 1.000.000'ünü da sürdürdüğünü ileri süren Ermeniler ve Batılı destekçileri, 1.000.000'dan fazla müslümanın Doğu Anadolu ve Kafkaslarda katledildiğini ve bir o kadarının da yerlerinden, yurtlarından edilerek sürüldüğünü göz ardı etmişlerdir. Bu sonunculardan İngilizler, Sudan'ı işgal ettiklerinde burada eli silah tutan herkesin kökünü kazımdan, 1849 - 1851 yıllarında İrlanda'dan

(8). Süslü, a.g.e. S.101

gıda maddelerini dışarı çıkararak 400.000 insanı açlıktan öldürmekten ve 1841- 1911 yılları arasında aynı İrlanda'nın nüfusunu 196.597'den 4.381.951'e düşürerek sadece 1846 - 1848 yılları arasında 3.000.000 İrlandalıyı açlıktan ölüme terk etmekten ve 100 yıl süren Hıristiyan işgalinde yüz binlerce Hintliyi katletmekten kendilerini alamamışlardır. Yine Ermenilerin koruyuculuğunu yapan Fransa da Kuzey Afrika'daki Tunus ve Cezayir'in istiklal mücadelesi sırasında 1.000.000'dan fazla Müslüman öldürmekten geri durmamıştır. Aynı şekilde Ermenileri destekleyen, kıskırtan ve öne süren Ruslar ise, 1878'de ve İkinci Dünya Savaşı'nda yüz binlerce Kıyımlı Türk'ü Sibiryaya sürmüş, Birinci Dünya Savaşı sırasında yüz binlerce Kafkas müslümanını güneye sürmüş ve ihtilal sonrasında da 3.000.000 insanı sürmüş veya rejime kurban etmiştir. Ve nihayet Kızılderililerle Zencilerin kökünü kazımaya çalışan, İkinci Dünya Savaşı'nda yüz binlerce sivil Japon halkın üzerinde atom bombasını deneyen ve 1950 - 1970 yıllarında Vietnam'da birçok insanı katledenlere arka çıkıp gerçeklere kulak tıkayan da Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Bugün bile Filistin'de İsrail ve Afganistan'la Azerbaycan'da katliamlara devam edilmektedir. Örnekleri yüzlerce çıkarmak mümkündür. Her biri yüzlerce sayfalık araştırmayı gerektiren bu vahşetler dururken hayali "Ermeni Soykırımından söz eden ve I. Dünya Savaşı'nda öldürülen 1.000.000 civarındaki müslümanı gömmezlikten gelenlerin bu tutumlarını Türkiye üzerindeki emperyalist emelleriyle açıklamak herhalde yerinde bir sonuç olacaktır. Böylece dokuz ay boyunca sabır ve tahammülün, belki de bazılarının belirttikleri gibi, aşırı derecede tehlikeli bir iyi niyetin üstündeki tedbirlerin sonunda alınan 'göç ettirme' kararının insani boyutları da ortaya çıkmış olacaktır. (73)

Rusya, İngiltere ve Fransa, Hıristiyan toplumlara tatbik edilen en ufak bir yer değiştirme olayında menfaatlari elverdiği sürece konuyu dillerinden düşürmemelerine rağmen, Müslümanlar uğradığı en kanlı olaylarda dahi izahı güç bir suskunluk içerisine girmektedir. "İspanyollar'ın Endülüs Emevi Devleti'ni yıkmalarından sonra İspanyollar'ın Araplar'a yaptığı baskı ve zulüm İspanya' da bir tek Arap'ın kalmamasına varacak kadar katliama dönüşmüştür."

Bulgaristan, Yunanistan, Rusya ve Çin'in idaresi altında kalan Türkler'e yapılan asimile hareketlerinde, Ermeniler için feryat eden ülkelerin seslerini çıkarmaması da konunun diğer ilginç bir yönüdür.

(9).Süslü a.g.e.S,102

Ermeniler'i ilk defa göçe zorlayan ülke Osmanlı Devleti değildir. Ermeniler'in Ermenistan adını verdiği bölge Asya'dan gelen büyük göçlerin ve bu bölgeleri işgal etmek isteyen orduların geçici uğrak yeri olduğu için bu bölge;

- 1) M.Ö.521'den 344'e kadar bir Pers vilayeti,
- 2) M.Ö.344'ten 215'e kadar Makedonya İmparatorluğu'nun bir parçası,
- 3) M.Ö.215'ten 190'a kadar Selektiler'e tabi bir vilayet,
- 4) M.Ö.190'dan M.S.220'lere kadar Roma İmparatorluğu ile Partlar arasında sık sık el değiştiren bir mücadele alanı,
- 5) 220'lerden V. yüzyıl başına kadar bir Sasani vilayeti,
- 6) V. yüzyıldan VII yüzyıla kadar bir Bizans Vilayeti,
- 7) VII yüzyıldan X. yüzyıla kadar Arap egemenliğinde bir toprak parçası,
- 8) X. yüzyılda yeniden Bizans vilayeti olmuştur,
- 9) Selçuk Hakanı Alparslan eski Ermeni Prensiği Ani'nin topraklarını 1064 yılında ele geçirmiştir.

Burada önemli bir hususun açıklığı kavuşturulması büyük önem taşımaktadır. Selçuk Hakanı Alparslan, Ani Prensiği'nin topraklarını Ermeniler'den değil, Bizanslılar'ı yenerek Bizans'tan almıştır. Çünkü Ani Prensiği'ne 1045 yılında Bizanslar tarafından son verilmiştir. Dolayısıyla, Selçuklular'ın ilerlediği topraklar, üzerinde diğer kavimlerin yanısıra Ermenilerin de yaşadığı Bizans topraklarıdır. Bu nedenle Selçukluların bir Ermeni Devleti ya da Prensiği'ni işgal ve istila ettikleri yolunda ileri sürülebilecek herhangi bir iddianın tarih karşısında doğrulanmasına imkan yoktur.

Bu kadar çeşitli devletlerin egemenlikleri altında yaşayan Ermeniler, tarih boyunca hiçbir zaman bağımsız, birleşik ve sürekli bir devlet kuramamışlardır. Ermeni Beylikleri ya da Prenslükleri'nin birçoğu da bölgeye hakim olan yabancı devletlerce kurdurulmuştur. Ermenileri kendi taraflarına çekmek ya da diğer bir güce karşı kullanmak isteyen hakim devletlerin isteği doğrultusunda hareket etmediği zaman Ermeniler, göç, sürgün veya katliama tabi tutulmuşlardır.

Ermeniler, Hıristiyanlığı kabul edinceye (301 yılına) kadar Sasaniler 'le birlikte Zerdüşt dinine (Ateşe tapma) bağlıydılar. Ermenilerin arasına Hıristiyanlık girmesi üzerine Sasani hükümdarları Ermenileri kaybetmekten korkarak onları tekrar ateşperestliğe döndürmeye çalışarak büyük bir baskı yaptılar. İran hükümdarları, Ermenilerin eski dinlerine dönmesi için binlerce Ermeni'yi İran içlerine sürmek lüzumu duymuştur. İşte ilk Ermeni göçü daha doğrusu sürgünü bu suretle başlamıştır. Bundan sonra gelen Şahpur (Şapur) birçok Ermeni şehrini tahrip etmiş ve 70.000 Ermeni'yi

İran'ın doğusundaki Parthiya (Horasan) bölgesine sürmüştür.

Ermenileri yerlerinden atmak ve hicrete mecbur etmek hususunda Bizanslılar'ın yaptıkları hareketler daha ağır ve feci olmuştur. Bizanslılar bölgenin kontrolünü ele geçirdikten sonra Gregoryan mezhebindeki Ermenileri Katolik mezhebine döndürebilmek için 484 yılından 640 yılına kadar, hemen hemen bütün Ermeni tarihçilerinin bile birleştiği sürgün ve katliamı uygulamışlardır. Bizans kendi hakimiyetindeki Ermenistan'ı Ermenilerden temizlemek için feodal aile reislerini uzaklaştırıp yerlerine Bizans memurlarını gönderdikten sonra, bölge ahalisini Trakya'ya naklederek yerlerine, başka bölgelerden insanları ve harplerde esir olan kimseleri iskan etmiştir.

Moğol istilası sırasında da, Moğollar birçok Ermeniyanı yanlarına alarak Kazan, tarafına götürmüş ve daha sonra bu Ermeniler, muhtelif sebeplerle Macaristan'a, Romanya'ya, Transilvanya'ya, Lehistan'a ve hatta Hindistan' a gitmişlerdir. Zaten Ermenilerin, dünyanın her tarafına dağılışının ve hiçbir yerde çoğunluğu teşkil edememesinin başka bir izah tarzı bulunmamaktadır.

26 Ağustos 1071'de Malazgirt Savaşı'nda Romain Diogene'in mağlup ve esir olması ile bütün Ermenistan bölgesi Selçuklular'ın eline geçerken Anadolu kapıları da Oğuz Türkleri'ne açılmış oluyordu. Ermenistan dediğimiz coğrafi bölge Sultan Sancar'ın ölüm tarihi olan 1157 yılına kadar Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun içinde, bu tarihten 1194'e kadar Irak Selçuklularının idaresinde, sonra Harzemşahlar'ın, daha sonra İlhanlılar'ın idaresinde kalmıştır. İlhanlı Devleti dağılınca, bölge 1334 yılında Celayirliler 1383'de Timur'un ölümünden sonra Karakoyunlular'la Akkoyunlular'ın ve 1450'lerden sonra da tamamen Akkoyunlular'ın idaresine girmiştir. Bu bölgenin Osmanlılar'ın eline geçmeden önceki son sahipleri Akkoyunlular ve Safeviler'dir. Bu tarihte de, tarih sahnesinde yine bağımsız ve sürekli bir Ermeni devleti yoktur.

Kilikya bölgesindeki Ermeniler de Haçlılar'la yapılan muharebelerde taraf tuttıkları, devlete ihanet ettikleri için o bölgede bulunan 30.000 Ermeni; Kıbrıs, Girit ve İtalya'yı sürülmüştür.

1274-1275 yıllarında Memluk Hükümdarı Baybars da Kilikya'da oturan 10.000 Ermeniyanı Mısır'a götürmüştür.

Osmanlılarla İranlılar arasında yapılan muharebelerde de İran hükümdarı Şah Abbas, Ermenilere güvenmediği için harp bölgesindeki 24.000 Ermeniyanı İran içlerine sürmüş, Ermenilerin büyük kısmı yollarda ölmüş ve bir kısmı da Aras Nehri'nin sularına gömülerek yok olmuştur.

1777 yılında Kırım'ı işgal eden Ruslar, buradaki binlerce Ermeni'yi 1778 yılında steplere sürmüşlerdir.

1828 Rus-Osmanlı Harbi'nde, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu kısmındaki yerli Ermeniler Ruslar'a büyük yardımlarda bulundular. Bu sebepten Osmanlılar'ın intikamından korkan Erzurum Murahhasası Episkopos Karabot, Erzurum, Kars ve Bayazıt'tan 90.000 Ermeni'yi alarak Rusya'ya geçmiştir. Bu göçmenler Gümrü (Leninakan) ve Gürcistan' a yerleştirilmiştir.

X.V.asırda Bizans'ın Kırım' a sürgün ettiği 70.000 Ermeni'yi Fatih Sultan Mehmet, Gedik Ahmet Paşa'nın komutasındaki harp filosu ile kurtararak İstanbul'un Marmara kıyılarında Samatya ve Kumkapı semtlerine yerleştirmiştir.

TARİHTE SÜREÇTE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

1.Malazgirt Zaferi ile Başlayan Süreç

1071'de Bizans'a karşı Malazgirt zaferinin kazanılması ile birlikte hem Doğu Anadolu'da Türk egemenliği hem de Türklerle Ermenilerin ortak yaşayışları başlamıştır.

Gerek Selçuklular,gerekse Osmanlılarla hemen hemen hiçbir büyük sorunla karşılaşmadan yaşamaya başlayan Ermenilerin,Türkler ile bin yıllık bir ortak tarihi vardır.Osmanlı Devleti vatandaşı Hıristiyanlar arasında en imtiyazlıları olan ve devlet yönetiminde hep en üst görevlere getirilen Ermenilere toplum içerisinde de önemli yerler verilmiş,Türk ve Müslüman vatandaşlardan ayrı tutulmamışlardır.Osmanlılar,fethettikleri yeni topraklara Türklerle beraber Ermenileri de yerleştirirlerdi.Gönüllü iskan olarak adlandırılan bu uygulamanın Ermenilere de tatbik edilmesi,bu millete verilen önemin ve sağlanan ayrıcalıkların bir tanesidir.(7)

Osmanlı Devletinin kuruluşu,gelişmesi ve özellikle İstanbul'un fethi sonucu Bizans'ın yıkılmasıyla Ermeniler için tarihlerinin hiçbir döneminde yaşamadıkları kadar özgür bir dönem açılmış,üzerlerindeki dinsel, siyasal, toplumsal,ekonomik ve kültürel her türlü baskı kalkmış, barış, güven, refah dönemi başlamıştır.

Anadolu'nun birçok bölgesinde Türklerle iç içe yaşayan Ermeniler, evlerinde ve kendi aralarında Türkçe konuşur, hatta bazı kiliselerde ibadetlerini de Türkçe yaparlardı. Bu durum bazı tarihçi ve araştırmacıların da dikkatini çekmiştir.

"Bu Ermenilere aslında Hıristiyan Türkler demek mümkün,Türklerin adetlerinden, hatta insanından çok şey almışlar"(8)

"Bilhassa,ruh ve iman bakımından Hıristiyan,doğuş ve cismaniyet bakımından Asya Müslümanı olan Ermeniler sadece hususi bir inceleme açısından güç değil,aynı zamanda ilk bakışta Türklerden ayırmakta da güçlük arzederler, çünkü Avrupa kıyafetini henüz benimsemiş olanları ,pek küçük farklarla Türk gibi giyinirler ve bazı hususi renklerle bu milletin ayırıcı işareti olan eski büyük çuha başlığı da hemen hemen hiç giymezler;görünüş itibarıyla da Türklerden pek farklı değiller"(9)

(10).Evren, a.g.e. 2002,S.43

(11) Helmuth Von Moltke, Türkiye Mektupları, çeviren Hayrullah Örs, İstanbul 1969,S,3

(12). Edmond De Amicis, Çeviren Beynan Akyavaş, İstanbul 1874, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara ,1981,S 179

Osman Bey, Ermenilerin Bizans'ın zulmünden korunmaları için Anadolu'da ayrı bir toplum olarak örgütlenmelerine izin vermiş ve Batı Anadolu'daki ilk Ermeni dini merkezi Kütahya'da kurulmuştur. Daha sonra Fatih'in fermanı ile İstanbul'da bir Ermeni Patrikhanesi kurulmuştur. Osmanlı Devletinin Ermenilere karşı takındığı bu ılımlı tavır sonucunda İran, Kafkasya, Doğu ve Orta Anadolu,Balkanlar ve Kırım'dan İstanbul'a göçler başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu Ermeniler için bir çekim merkezi haline gelmiştir.

Tarih boyunca Romalılar,Persler ve Bizanslılarca bir yerden başka bir yere sürülen,savaşlara itilen ve kötü muamele gören Ermeniler,Türklerin Anadolu topraklarına girmelerinden sonra,Türk milletinin adaletli,hoşgörülü, ,birleştirici ve insan sevgisi anlayışından yararlanmışlardır.Ermeniler Osmanlı Devleti'nin gayretli,çalışkan,dürüst ve başarılı her vatandaşına sağladığı fırsat ve imkanlardan,gayrimüslimler içinde en fazla yararlananlar olmuştur.Ermeniler müslümanlara verilen her türlü haktan yararlandıkları gibi,bazı ayrıcalıklara sahip olmuşlardır.Ayrıca Türk-Osmanlı kültürü,yaşam tarzı ve yönetim biçimini de benimseyerek kısa zamanda Osmanlı Devletinin güvenine layık olmuşlar ve "Milleti Sadıka" unvanına hak kazanmışlardır.

Ermeniler bu unvan sayesinde iş hayatında olduğu gibi,kamu hizmetlerinde de önemli yerlere gelmişlerdir.Ermeni Bakanlar arasında Dışişleri,Maliye,Ticaret ve Posta Bakanları gibi son derece önemli ve kilit mevkilerde bulunanlar olmuştur. Ermeniler,askerlikten kısmen de vergiden muaf tutulurken,çiftçilikte,zanaatte,ticarette ve devlet yönetiminde yükselme fırsat ve imkanını bulmuşlardır.

Ermeniler Türkiye'de günlük hayatın esasını teşkil ediyordu.Zira pek uzun süredir hizmet etmekten ziyade idare etmeye alışmış olan Türkler,sanayinin bütün dallarını onlara bırakmışlardı.Dolayısıyla Türkiye'deki bankerler,tüccarlar,mechanikler hep Ermeni idi.Ayrıca onlarla Müslümanlar arasında his benzerliği ve menfaat birliği mevcuttu.Çünkü menşe itibarıyla aynı bölgeden oluşları dolayısıyla duyguları ve adetleri aynıydı.Bu sebeple de kendilerini rahatlıkla Türklere uydurmuş,emniyetlerini kazanarak, reayanın en nüfuzlusu haline gelmişlerdi. Ermenilere bir şekilde borçlu olmayan bir tek paşa ve yüksek rütbeli bir memur bulunamazdı. En fakir köylü bile ektiği tohumun parası için onlara borçlanırdı.(10)

Türkiye'deki Ermenileri muhtariyeti öteki Hıristiyan halklarınıninkinden çok farklıydı.İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesine verilen haklar,aslında Manga Charta idi.Bu haklar Ermenileri dini tedrisat yapmaları ve hayır kurumlarını işletmeleri bakımından

hemen hemen bağımsız kılıyordu.Patrikhane,dini vazifelerin ifası için ruhani bir topluluk ile mal mülk idaresi için dünyevi bir cemiyetten oluşuyordu.Ruhban ve ruhban olmayan kişilerden seçilmiş 140 üyeden oluşan bir milli meclis,tıpkı bir parlamento gibi çalışıyordu.İçerisinde politikacıların esaslı rol oynadıkları bu parlamento zamanla isyancıların ocağı haline gelmişti.(11)

Böylece Ermeniler,Türkler başta olmak üzere,imparatorluğun tüm unsurlarıyla XIX ncu yüzyıl sonlarına kadar barış ve güven içerisinde yaşamışlar,Osmanlı yönetimiyle ilgili önemli şikayet yada sorunları olmamıştır.

Ancak,Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemlerde hemen her konuda baş gösteren Avrupa Devletlerinin müdahaleleri sonucunda Türk-Ermeni ilişkileri de bozulmaya başlamıştır.Sömürgeci güçlerin din adamı kisvesinde Osmanlı Devleti'ne gönderdiği kışkırtıcıların etkisiyle Ermeniler,sosyal,kültürel,dini,ticari ve siyasi açılardan Türk milletinden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.Doğu Anadolu'da başlatılan ve İstanbul'a kadar yaygınlık gösteren Ermeni ayaklanmalarında binlerce Türk ve Ermeni hayatlarını yitirmiştir.

2.Ermenilere Verilen imtiyazlar

Osmanlı padişahlarınca gayr-i Müslimlere verilen imtiyazlar, 1839 Fermanı, 1878 Berlin Kongresi ve 1908 Anayasasının getirdiği düzenlemelerle teyid edilmiş. genişletilmiş ve Batı'nın teminatıyla milletlerarası bir şekil almıştır. İlk iki düzenlemeyle getirilen yeni prensipler çerçevesinde ve Fatih'in 1461de tanıdığı hak ve İmtiyazlardan

(13).Kamuran Gürün, Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu, İzmir 1983, sayfa 20

(14).Joseph Pomiankowski, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, Kayıhan Yayınları,İstanbul 1990,çeviren Kemal Turan,sayfa 140-141

400 yıl sonra 1863'de Nizamname-i Millet-i Ermeniye adıyla Ermenilere yeni bir İmtiyaz daha verilmiştir.

XX.yüzyılın ilk çeyreğine. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçerli olan bütün bu hukuk sistemini 1839 öncesi fermanlarla verilen imtiyazları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Ermeni cemaati dini ve dünyevi işlerini yürütmek üzere bir reis (patrik) seçme hakkına sahiptir.
2. Kilise, hastahane, yetimhane, mezarlık ve buna benzer dini ve hayri kurumların inşa, bakım ve idaresi cemaate aittir.
- 3 Dini ve dünyevi işleri yürütmek üzere patrik, meclisler teşkil eder ve icrai kararlar alabilir.
4. Ermeni cemaati okullar açmak ve Ermenice olarak eğitim - öğretim yapmak hakkına sahiptir.
5. Suç işleyen din adamlarının yeminli ifadeleri mahkemece makbul olup tevkif edildiklerinde ayrı bir yere kapatılırlar.
6. Suç işlemesi halinde, bir papazın muhakemesi dini ise, dini meclisçe, dünyevi ise karma meclisçe yapılır.
7. Evlenme, boşanma, nafaka ve mirasla ilgili işlemler patrikhane tarafından İfa edilir.
8. Ölen bir din adamının mirası, birincisi cemaat hayır kurumlarına, ikincisi patrikhanenin masraflarını karşılayacak binaların inşasına, üçüncüsü ise mirasçılara bırakılmak üzere üçlü özel bir statüye bağlanmıştır.

3. Ermenilere Verilen Haklar(13)

1.Osmanlı hudutlarında yaşayan herkesin, ırk ve din ayırımı yapılmaksızın, can, mal ve ırz güvenliği Devletin teminatı altındadır.

2. Bütün Osmanlılar kanun önünde eşittir. Hangi din ve mezhebe ait olurlarsa olsunlar, herkes Osmanlı tebaası sayılacaktır.

(15)-Süslü S.10

(16)-Süslü S.11

3. Din, dil, ırk itibariyle bir cemaati diğ erinden ař ağı tutan büt ün tabir ve sözler yazışmalarda yer almayacaktır.

4. Hiç kimse din değ iş tirmeye mecbur edilemeyeceğ i gibi, herkes ibadetini serbestçe edebilecektir.

5. Milliyet ayırımı yapılmaksızın büt ün Osmanlı tebaası, maharetlerine ve liyakatlerine göre Devlet memurluklarına girebilecektir.

6. Kanunlarda ö ngör ülenlerin dışında hiçbir bedeni ceza verilemeyecek ve hiç kimseye işkence yapılmayacaktır. Kanun hük ümleri dışındaki herhangi bir sebeple hiç kimse tevkif edilemeyecektir. Herkesin mesken masuniyeti mahfuzdur.

7. Vilayet ve sancak meclislerindeki Müslim ve gayr-i Müslim azaların hakkaniyetle seçilmesi ve oya fesat karıştırılmaması için nizamnameler tertip edilecektir.

8. Her kazada her cemaatin vakıf işlerini idare etmek üzere bir meclis kurulacaktır.

9. Hiçbir sınıf ve mezhep gözetilmeksizln büt ün Osmanlılar kazançlarına göre vergilendirileceklerdir. Kanunun ö ngörd üç ü dışında herhangi bir kimse tarafından veya adla vergi tarh edilemeyecektir.

10. Müslim, gayr-i Müslim büt ün Osmanlılar hukuk ve vazifelerinde eşit olacaklar, askerlik hizmetiyle mükellef bulunacaklar ve bunu fiilen yapabilecekleri gibi bedel vermek suretiyle de ifa edebileceklerdir.

11. Mahkemeler herkese açık olup gayr-i Müslimlerin şahadeti Müslimlerinki gibi kabul edilecek ve herkes haklarını korumak için mahkeme önünde gerekli görd üç ü her vasıtayı kullanabilecektir.

12. Her cemaat genel ve profesyonel amaçlı okullar açmak ve kendi dilinde eğitim vermekte serbest olup bu okullar Devletin kontrolü altındadır.

13. Basın hür olup denetime tabi değildir.

14.Osmanlı tebaası, kanun ve yönetmelikler çerçevesinde dernekler, şirketler kurmakta ve toplantılar yapmakt a serbesttir.

15.Vilayetlerin idaresi adem-i merkezizyetçilik, kuvvetlerin ayrılığı prensibine göre düzenlenecektir.

II.BÖLÜM

ERMENİ SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

1. Şark Meselesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun,17.yüzyıldan itibaren dünyadaki askeri,bilimsel,teknik ve ekonomik değişimin gerisinde kalıp,gerileme dönemine girmesiyle birlikte iç ve dış sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.Osmanlının zayıfladığı dönemlerde güçlenmeye başlayan Rusya,İngiltere,Fransa gibi ülkeler,zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına yönelik yeni bir emperyalist stratejiyi yani "Doğu Sorunu" nu, başka bir deyişle Şark Meselesini uygulamaya koydular.1815 yılındaki Viyana Kongresinden sonra yavaş yavaş geliştirilen "Doğu Sorunu" nun özü,emperyalist devletlerin,Osmanlı Devleti vatandaşı olan Hıristiyanların haklarını savunmak bahanesiyle onları korumaları altına alarak,devlete karşı kullanmak,zayıflama sürecini hızlandırarak,imparatorluğun topraklarını paylaşmaktır.İşte bu politikayı uygulayan üç büyük devlet,Rusya,İngiltere ve Fransa,Ermeni sorununu, "Doğu Sorunu" nun önemli bir parçası haline getirmişlerdir.(14)

Napolyon'un bozduğu Avrupa haritasını yeniden düzenlemek maksadıyla 1815 yılında Viyana'da toplanan ve Osmanlı Devletinin katılmadığı Viyana Kongresi'nin kulislerinde Rusya Tarafından ortaya atılan giderek bir tarih terimi olarak 'Şark Meselesi' biçiminde formüle edilip,temelde Osmanlı ülkelerinin Batılılarca paylaşılmasını öngören bir politikanın uzantısı olarak ortaya çıkan ve özellikle Fransızlar tarafından olabildiğince istismar edilerek günümüze ulaşan Ermeni Sorunu,temelde bu emperyalist anlayıştan kaynaklanmaktadır.(15)

Ermeni meselesi mahalli bir olay değil,Avrupa diplomasisinin bir yaratığıdır.Ermeni cemaati,Rusya ve İngiltere'nin politik menfaatlerinin kurbanıdır.Bu iki devleti doğudaki rekabeti Kırım savaşı ve Berlin Kongresi ile tarihlenir.Londra ve Petersburg arasında Ermeniler, bazen ileri sürülen bazen de geri çekilen piyonlardır.İnsani düşünceler,Hıristiyanların korunması gibi sözler yalnızca bahanelerdir.(16)

(17).Evren a.g.e.2002,S,57

(18).A.Yücel Aktar,Ermeni Mezalimine ve Soykırım İddialarına İlişkin Kavram Karmaşası,Yeni Türkiye sayı 37,Ocak-Şubat 2001,sayfa 335

(19).Cevdet Küçük,Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu,Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları No 2, İzmir, 1983,sayfa, 86)

Ermeni meselesinin ortaya çıkmasında misyonerlik faaliyetlerinin çok ciddi etkisi olmuştur.Misyonerler açtıkları okullarda Ermenilerin milli kültürünü geliştirmişlerdir.Ayrıca Osmanlının yükselme döneminde Ermeni Patrikliği makamı kurulmuş ve Ermeni cemaatinin tüm işlerinin bu cemaat tarafından yürütülmesine müsaade edilmişti.Yine kilise,okul,hastane ve benzeri kuruluşların idaresi ve buralara memur ataması ve azledilmesi,nüfus sayımı,ve benzeri işlemlerin yapılması görevi de bu makama verilmiştir.Böyle olunca da Ermeni Kilisesi,cemaatin üzerinde çok büyük etki ve yetkilere sahip olmuştur.Ermeni Patrikhane ve kiliseleri Ermenilerin her devirde bir cemaat olarak yaşamalarını sağlayan,onların dini olduğu kadar dünyevi hayatlarını düzenleyen,onları birleştirip bir çok tehlikeden koruyan,bazen de siyasi,idari kışkırtmaları ve silahlandırmalarıyla onları tehlikenin kucağına atan kurumlar olmuşlardır.(17)

XIX.yüzyıl ortalarında çarlık Rusya'sı,dünya güç dengesinde giderek daha önemli bir devlet olarak ortaya çıkmaktadır.Bu emperyalist güç,Osmanlı Devleti topraklarını bir tür doğal genişleme alanı olarak kabul etmekte idi.

Rusya,batıda Balkanlara nüfuz etmeye çalışırken,doğuda Kafkasya'ya inmektedir.Bu gelişme sonucunda Kafkasya'daki Eçmiyazin Ermeni Kilisesi Rus tesiri altına girmeye başlamış,hatta 60 bin kişilik bir Ermeni kuvveti 1827-28 Rus-İran savaşına Ruslar safında katılmıştır.

1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra,Osmanlı Devleti içindeki Hristiyanların koruyuculuğunu üstlenen Batılı Devletler,Ermeniler üzerinde de etkili olmaya başlamışlardır.1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası Rusların Doğu Anadolu' ya inmesi ile Ermeni sorunu yeni bir boyut kazanmıştır.Rusya'nın teşvikiyle Rus ordusunda bulunan Ermeni asıllı askerler Anadolu'daki Ermenilerle temasa geçmiş ve onları isyana teşvik ederek isyanların Rus ordusu tarafından destekleneceği vaadinde bulunmuşlardır.

Ayrıca,Osmanlı Hristiyanlarının hamisi olmaya niyetlenen yalnız Rusya değildir.İngiltere ve Fransa da Osmanlı Ermenilerini Protestanlık Katolikliğe kazandırmak amacındadırlar. Osmanlı Devleti'ni yıkmayı amaçlayan Batılı Devletler,Balkanlar'da Slavların ve diğer Hristiyan grupların isyanına destek verdikleri gibi;Doğu Anadolu'da da Ermenilere destek sağlıyorlardı.İngiltere ve Fransa'nın Ermenilere gösterdikleri ilginin altında Ermenilere duyulan sempati değil, kendi

(20). 100 Soruda Ermeni Sorunu Genelkurmay, Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları 2001

emperyalist çıkarları yatmaktadır.

Doğu Anadolu'daki Rus işgali Rusya'ya Osmanlı Ermenileri üzerindeki etkilerini artırma olanağı sağlamış,Rus ordusundaki Ermeni subaylar Osmanlı Ermenilerini devlet aleyhine kışkırtmaya çalışmış ve Ermenilere “Balkanlardaki Hıristiyanlar gibi Osmanlılardan ayrılarak kendi bağımsız devletlerini kurabileceklerini” telkin etmişlerdir.

Ermeni meselesi, gittikçe zayıflayan Osmanlı Devletini rahatsız etmek,köşeye sıkıştırmak için kullanılırken,bu konuyu sömüren ülkelerin kendi iç politik çekişmelerinde birbirini yıpratmak için kullanıldığı da oluyordu.

Her biri değişik dönemlerde önem kazanan,Hindistan,Akdeniz,Ortadoğu petroleri ve kutsal topraklar gibi bölgelere giden yollar,Osmanlı topraklarından geçmekteydi.Bu yolları ve Osmanlı Devleti sınırları içinde kalan bölgeleri kontrol altına alabilmek amacıyla,Ermeniler başta olmak üzere,Hıristiyan Osmanlıları,haklarını savunmak bahanesiyle etkileyerek kendilerine müttefik yapmak isteyen sömürgeci güçler,karşılıklı çıkar çatışmaları yaşıyorlardı. Kendi aralarında bir türlü anlaşamamaları yüzünden “Doğu Sorunu” nun bir parçası olarak yarattıkları Ermeni meselesi, giderek daha da büyümesine rağmen, Osmanlılar tarafından birkaç yüzyıl boyunca kontrol altında tutulabilmiştir.(18)

Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermeni Devleti İngilizlerin işine gelirken,Rusların çıkarına ters düşüyordu.Çukurova'da kurulacak Ermeni Devleti Fransızların kontrolü altında olacağı için buna da İngilizler karşı çıkıyordu.Almanlar ise rekabet için de oldukları diğer sömürgeci ülkelerin kuklası olacak ve Anadolu topraklarındaki Alman yayılmacılığının önünü kesecek bir Ermenistan istemiyorlardı.İngilizler,Kafkasya'daki Ermenilerin Rusların müttefikleri olmasından büyük rahatsızlık duyuyorlardı.İstanbul'daki Patrikhaneye bağlı Gregoryan Ermenileri,misyonerler aracılığı ile parçalayarak,Gregoryenler,Katolikler ve Protestanlar olarak üçe bölen,kendi nüfuzları altında Ermeni toplulukları oluşturan sömürgeciler,ortaya çıkardıkları tabloda yüzyıllarca beraberce sorunsuz yaşamış Türkleri ve Ermenileri birbirlerine kırdırıyorlardı.İşte bu karışık tablo,sömürgeci ülkelerin değişik politikaları ve girişimleriyle Birinci Dünya Savaşı'na dek sürdü.(19)

(21).Evren,a.g.e. S,63

(22).Evren,a.g.e. S,64

2.Ayastefanos Anlaşması

Ermenistan ifadesi ilk kez 1878'de Osmanlı-Rus harbi sonunda imzalanan Ayastefanos anlaşmasında kullanılmıştır.Ermenistan tabirinin kullanılmasında kilisenin büyük rolü olmuştur.Ermeni sorunu Ayastefanos anlaşması ile uluslar arası bir boyut kazanmıştır.Ayastefanos anlaşması Osmanlılarla Ruslar arasında imzalanmıştır.

Ayastefanos üç esası ihtiva ediyordu:(20)

-Ermenistan denilen bir memleket vardır.

-Bunların idaresi ıslaha düzeltilmeye muhtaçtır.

-Ermenilerin güvenliği Kürtler ve Çerkezler tarafından tehlikeye maruzdur.

Ayastefanos Antlaşması'ndan tam 45 yıl sonra,24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nda ise Ermenilerle ilgili tek bir hüküm geçmemiştir.Bu,Ermenileri değişik vaatlerle emperyalist çıkarları için kullanan büyük devletlerin,Ermenileri kendi kaderlerine terk ettiklerinin en güzel göstergelerinden biri olmuştur.

Ayastefanos Antlaşması'nın 16.maddesi ile Rusya Ermenilerin koruyuculuğunu üzerine almıştır.Rusların niyetini sezen İngiltere,Ayastefanos anlaşmasına karşı çıkmıştır.Burada kurulacak bağımsız bir Ermenistan (Rusya'nın kontrolünde) İngiltere'yi kuşkuya sevk etmiştir.Çünkü Rusya'nın himayesinde Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermenistan, İngiltere'nin menfaatlerini tehlikeye düşürecektir.İngiltere bu yüzden Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamış, yapılan gizli bir anlaşma ile Kıbrıs'ın himayesi Osmanlı Devletinin hakimiyet haklarına dokunmamak kaydıyla İngiltere'ye bırakılmış,bunun karşılığında Ayastefanos anlaşmasının değiştirilmesi sağlanarak,Berlin Konferansında Rusya'nın Batum,Kars ve Ardahan dışında işgal ettiği topraklardan hemen çekilmesi ve Ermeni ıslahatının bundan sonra yapılması kararlaştırılmıştır.Bu durum hem Rusya'yı hem de Ermenileri rahatsız etmiştir.

Ayastefanos Antlaşması, İngiltere'yi telaşlandırdı, kamçıladi. Rus - İngiliz rekabeti yeniden kızıştı. Antlaşma, Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya katılmasını öngörüyordu. Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u topraklarına katmasının, İngiltere'nin «hayati çıkarlarına» şu bakımlardan ters düşüyordu:(21)

(23). Esat URAS,Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, stanbul, 1987.S,208

(24). Bilal N. Şimşir, Osmanlı Ermenileri, Bilgi Yayınevi, Ankara,1986,S,23

1)Orta Asya ve Hindistan Müslümanlarının gözünde Rusya, gittikçe genişleyen ve önüne durulmaz bir devlet olarak büyük nüfuz kazanacaktı ve Büyük Britanya imparatorluğunun Asya'daki nüfuzunu sarsabilecekti.

2)Rusya bundan böyle Anadolu ve İran içlerine doğru kolaylıkla yayılabilecekti.

3)Bu yayılma İngiltere'nin Hindistan'a giden en kestirme yolunu kapatacağı. İngiltere, bir gün herhangi bir nedenle Süveyş Kanalının kendisine kapatılabileceğini düşünerek Hindistan'a giden bir ikinci yolu açık tutmak zorundaydı. Bu yol Doğu Anadolu'dan geçiyordu ve en kısa yoldu.

4)Rus yayılması İngiliz ticaretini baltalayacaktı. Bütün bu nedenlerle İngiltere, Doğu Anadolu topraklarının Rusya'nın eline geçmesini engellemeye çalışmalıydı.

İngiltere, Ayastafanos Antlaşmasının değiştirmek ve İngiliz çıkarlarıyla bağdaştırmak amacıyla, vakit yitirmeden Rusya ile gizli görüşmelere girdi. Bu görüşmeler sonunda 30 Mayıs 1878 günü gizli bir Rus - İngiliz antlaşması imzalandı. Rusya, Ayastafanos Antlaşmasının Balkanlarla ilgili hükümlerinde değişiklik yapmaya razı oldu. Ama Doğu Anadolu'ya ilişkin hükümlerini değiştirmeye yanaşmadı. Yani Kars, Ardahan ve Batum'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Doğu Anadolu, Asya'da İngiliz - Rus çatışmasının düğüm noktalarından biri durumuna geldi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e göre, Rusya' nın Kars, Ardahan ve Batum'u alması, geri kalan Doğu Anadolu halk kitleleri üzerinde öyle derin etkiler yaratacağı ki, sonunda bu kitleler Rusya'nın kucağına düşebileceklerdi. Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun Doğu Anadolu toprakları bir kez daha parçalanıp Rusya tarafından yutulabilecekti.

Bu amaçla, 4 Haziran 1878 günü İngiltere ile Osmanlı Hükümeti arasında ikili bir antlaşma imzalandı. «Kıbrıs Antlaşması» olarak bilinen bu antlaşmaya göre, eğer Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u elinde tutup da ilerde Osmanlı devletinin Asya topraklarından bir bölümünü ele geçirmeye kalkarsa, İngiltere, silahla Osmanlı devletinin yardımına koşacaktı. Buna karşılık Osmanlı devleti, Kıbrıs adasının yönetimini İngiltere'ye bırakıyordu. Kıbrıs Antlaşmasına, belki Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasında daha önemli şu cümle de konmuştu:(22)

«Bu mukabele Zatı Padişah-i dahi Anadolu kıtasında bulunan Hıristiyan ve sair tebaanın iyi idare ve korunmaları hakkında devletin (İngiltere ve Osmanlı devleti) arasında sonradan kararlaştırılacak lüzumlu ıslahatı yapacağını İngiltere devletine vaat eder.»

(25).Şimşir, a.g.e.S,24

Bu tek cümle, İngiltere'nin Ermeni işine el atmasının en önemli hukuki dayanağı oldu. Gerçi burada açıkça Ermeni adı geçmiyordu. Anadolu'da yaşayan «Hıristiyan ve sair tebaa» deniyordu. Ama Doğu Anadolu'da yaşayan Hıristiyanlar denince Ermeniler anlaşılıyordu. Padişah - Ermenilerin «iyi yönetilmesi ve korunması» için «reform» yapmaya söz veriyordu. Yapılacak reformlar İngiltere ile Babı-ali arasında sonradan kararlaştırılacaktı. İlk bakışta reform sözcüğü masum bir sözcüktür. Kim istemez reform yapılmasını? Ama, İngiltere'nin Doğu Anadolu'da yapılmasını istediği «reform» dan ne anladığı ilerde yavaş yavaş ortaya çıkacaktı. Bundan böyle İngiltere de Osmanlı Ermenilerini diline dolayacaktı. Ama bunu Ermenilerin çıkarlarını düşündüğü için yapmayacaktı.

3.Berlin Anlaşması

Ayastafanos Antlaşması üzerine hemen işe koyulan İngiltere, kısa zamanda hem Rusya, hem de Babı-ali ile ayrı ayrı birer gizli antlaşma imzalamıştı; aynı zamanda, Ayastafanos Antlaşmasının değiştirilmesi için Berlin Kongresinin toplanmasına öncülük ediyordu. Berlin Kongresi öncesinde Osmanlı Ermenileri de kolları sıvadılar, yoğun bir çalışma içine girdiler. Amaçları, fırsattan sonuna dek yararlanmaktı. Mart 1878'de, Babı-ali'nin yüksek kademelerinde görevli bir Osmanlı Ermenisi, İngiliz Büyükelçisi Layard'ı gördü. Ermenilerin de, Bulgarlara tanındığı gibi, Anadolu'da özerklik istediklerini anlattı. İstanbul Ermenileri, «Ermeni Özerk Bölgesi»nin, ya da Ermeni Prensiğinin «anayasasını» hazırlamaya başlamışlardı. Bu belgeyi Berlin Kongresine sunacaklardı. Osmanlı Ermenisi İngiltere'den destek istiyordu ve bekliyordu. Berlin Kongresi, Ermenilerin «haklı» isteklerini kabul etmezse, Ermeniler sonuna kadar uğraşacaklardı.

Patrik Nerses, İstanbul'da yabancı elçiliklerin kapılarını çalmakla ve Avrupa hükümetlerine muhtıralar yollamakla yetinmedi. Berlin Kongresi öncesinde Avrupa'ya bir de heyet gönderdi. İstanbul eski Ermeni Patriği ve Beşiktaş Piskoposu başkanlığındaki bu heyet, çeşitli Avrupa başkentlerini dolaştıktan sonra Berlin'e vardı. Gerçi Ermeni heyeti Berlin Kongresinin yapıldığı binaya sokulmadı, ama Ermeni iddialarını ve isteklerini dile getiren bir belgeyi kongre üyelerine iletmeyi başardı.

On gün sonra Patrik, son bir kez daha İngiliz Büyükelçisini ziyaret etti. Berlin Kongresi sonuna yaklaşmıştı. Birkaç gün içinde Berlin Antlaşmasının imzalanması bekleniyordu. Patrik, antlaşmaya Osmanlı Ermenileriyle ilgili özel bir madde konmasını yeniden rica etti. Böyle bir madde olursa, Ermenilerin ilerde buna dayanarak büyük

devletlerin koruyuculuğunu isteyeceklerini belirtti. Layard, Patriğin bu isteğini de Berlin'de bulunan Lord Salisbury'e ilettili. Piskopos Hırmıyan heyeti de Berlin'de kongreyi etkilemek için çabalarını sürdürüyordu .

Bütün bu çabalar sonucu, 13 Temmuz 1878 günü imzalanan Berlin Antlaşmasına Osmanlı Ermenileriyle ilgili şu özel madde eklendi:(23)

«Md. 61 — Babı-ali, Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı yükümlenir. Bu hususta alınacak önlemleri büyük devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyeceklerdir.»

Bu birkaç satırlık madde, ilerde Osmanlı devletinin başına pek büyük dertler açacak ve neredeyse Anadolu'nun bütünlüğünü tehlikeye sokacaktı.

Berlin Antlaşması üzerine Osmanlı Ermenileri arasında ateşli bir tartışma başladı. Ermenilerin bir bölümüne göre sanki «Dağ bir fare doğurmuştu»; yani Berlin Antlaşması onların beklentilerini boşa çıkarmıştı. Bir bölüm Ermeniye göreyse antlaşma, Ermenilere bir «altın madeni bahşetmişti»; bunu işleyip altını çıkarmak gerekecekti. Karamsar görünenler, Rusya yanlısı Ermenilerdi. İyimserler de İngiliz yanlısı olanlardı.

Rusya yanlısı olan Ermeniler, Balkan Hıristiyanlarıyla Osmanlı Ermenilerini karşılaştırıyorlardı. İddialarına göre, Balkan Hıristiyanları, Berlin Antlaşmasıyla özerklik, hatta bağımsızlık kazanmışlardı; çünkü, Osmanlı yönetimine karşı silahla ayaklanmışlar, sonra da Rusya'nın yanında Türklere karşı savaşmışlardı. Ermeniler ise ayaklanmadıkları ve Rusya ile silahlı işbirliği yapmadıkları için Berlin'de yüzüstü bırakılmışlardı. Osmanlı Ermenileri, özerklik ya da bağımsızlık istiyorlarsa, Balkan Hıristiyanlarını örnek alarak silaha sarılmalıydılar. Bu istekleri ancak silahla gerçekleştirecekti. Gerisi boştu. Rusya yanlısı ya da aşırı uçtaki Osmanlı Ermenileri bunları söylüyorlardı. Ermeni aydınlarının hoşnutsuzluğunu körüklüyorlar ve onlar arasında ihtilal tohumları saçmaya çalışıyorlardı. (24)

Daha sonra imzalanan ve Ayastafenos Antlaşmasının yerini alan 1878 Berlin Antlaşması ile Ermenilerle ilgili durum uluslar arası siyasi gündemine girmiştir. Bu antlaşmada yer alan Ermenilerin durumunun iyileştirilmesi hususu önce isyanların ardından bağımsızlığa giden sürecin başlangıcı olmuştur.

(26).Şimşir,a.g.e. S,26

(27).Şimşir a.g.e.S,28

Ermenilerin asıl isteği durumlarının iyileştirilmesinden çok, önce özerklik sonra bağımsızlık elde etmektir. Ermeniler, bu amaçla teşkilatlandırılmışlar, gerek Osmanlı Devleti sınırları içinde, gerekse dışarıda komite ve dernekler kurma yoluna gitmişlerdir. İngiltere Rusların güneye inmesini engellemek için, Ermenileri bağımsız bir devlet olarak desteklemekte yarar görüyordu.

Ayastefefanos anlaşması ile eline geçirdiği büyük fırsatı Berlin Konferansı ile kaybeden Rusya, Doğu Anadolu'yu doğrudan ilhak etmeyi amaçlayan bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politikasında yine Ermenileri kullanmayı denemiştir. Fakat İngiltere de boş durmamış ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmiş ve imparatorluğu parçalayarak kendisine dost kk devletler kurmayı öngören bir politika benimsemiştir. İngiltere'ye göre bu kk devletlerden biri de Ermenistan olacaktır.

4. Ermeni Sorunun Aşamaları

Ermeni sorununun geçirmiş olduğu siyasi evrelerle ilgili olarak düzenlenip yazılması istenen siyasi tarihin  dönemde ele alınması gerekir. (25)

 dönemin ilki, altı büyük devlet konsoloslarının Hariciye Nezareti'ne verdikleri 11 Haziran 1880 tarihli ortak notayla başlamış ve 1883 yılında sona ermiştir

İkinci dönem 1894 tarihinde meydana gelen Sason olayıyla başlamış ve 1897 tarihinde kesintiye uğramıştır.

nc dönem ise 1912 tarihinde başlayarak 1914 yılında baş gösteren Dünya Savaşı dolayısıyla duraklamaya uğramıştır.

Bu üç dönemin ilki diğer iki döneme, özellikle ikinci döneme göre hafif geçmiştir.  dönemin en şiddetlisi ikinci dönemdir. Çünkü bu dönem gerek yabancı ülkelerin müdahalelerinin şiddeti, gerek meydana gelen olayların fecaati ve yaygınlığı açısından Osmanlı hükümetini zaman zaman içinden çıkılmaz zor durumlara sokacak evreler göstermiştir.

nc döneme gelince; bu süre içerisinde önemli olaylar olmaması dolayısıyla devletlerin müdahalesi ikinci dönemdeki gibi şiddet ve yaygınlık kazanmamıştır. Bununla birlikte bu dönem Balkan Savaşı'ndan yeni çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin güçsüz bir durumda olması sebebiyle dikkat çekicidir. Büyük devletlerin o sıradaki karşılıklı ilişkileri ve özellikle Fransa İngiltere ve İngiltere-Rusya'nın bilinen anlaşmaları (28). **Münir Süreyya Bey, Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001, S, 5**

sebebiyle üçüncü dönemin muhtemel sonuçlarının kaygı uyandırması kaçınılmazdı.

Bu üç dönem sırasında meydana gelen önemli olaylar ve büyük devletlerin, özellikle İngiltere, Rusya ve Fransa'nın gösterdikleri yakın alaka ve bencilce istekler doğal olarak Osmanlı hükümetini çok fazla meşgul etmiş hatta zaman zaman hükümeti sarsacak şekilde gelişmişti.

Bu üç döneme ilişkin devletlerin müdahaleleri Osmanlı hükümetini üzmüş, Ermeni komite ve taraftarlarına da gereğinden fazla güç ve kuvvet vermiştir.

III.BÖLÜM

ERMENİ MESELESİNDE BÜYÜK DEVLETLERİN ETKİSİ

1.Rusya

Osmanlı-Rus Savaşı ufukta belirince, Ermeniler üzerine her iki taraftan da baskılar başlamıştı. 1908'den sonra Osmanlı ordusuna katılma hak ve yükümlülüğüne sahip olan Osmanlı Ermenilerinin sempatisi daha çok Ruslara yöneliyordu. Aslında özümleyici bir eğilim içindeki Ruslara karşı da mesafeli davranmakla beraber, din ve kültür bakımından kendilerini onlara daha yakın hissediyorlardı. Bununla beraber Taşnak sutyun ve Kilise ileri gelenleri İttihatçılarla iyi ilişkiler içindeydiler.

1914 Ağustosunda savaşın başlamasından bir ay önce, ittihatçı liderler, Taşnak liderlerini Erzurum, Van ve Bitlis'i de kapsayan geniş bir özerk yönetim vaadiyle Ruslara karşı ayaklanmaya davet ettiler. Osmanlı Ermenileri daha çok tarafsızlıktan yanaydılar; fakat Osmanlı-Rus savaşı halinde ülkelerine sadık kalacaklarını vaat ettiler. Aslında pek savaşmaktan yana değillerdi ve bu eğilimlerinde Avrupa'nın da desteğine sahiptiler

"Savaş başladıktan sonra Ruslar da Ermenileri "Türk tiranlarına" karşı savaşa davet etmişler ve bu çağrıyı Eçmiadzin Katolikosu onaylamıştı. Erzurumlu Ermenilerin bir kısmı daha 1914 Aralığında Kafkasya'ya göçmüşlerdi. Bir Fransız subayı Ermeni-Rus işbirliğini şöyle anlatmıştır: "Rusların örgütlediği birliklere katılmak için gönüllüler sınırları aşıyorlardı. Partizanlar sık sık Türk konvoylarına ve tecrit olmuş hedeflere saldırıyorlardı. Askerlik hizmeti genel bir biçimde, hatta bazen silah zoruyla reddediliyordu. Bir kaleye dönüşmüş olan Van Karargahı bir ay direnmiş ve sonunda bir Türk topçu birliğinin müdahalesi gerekmişti. Türk birliklerinde görevlendirilen Ermenilerin sadakati kuşkulu görünüyordu." Bu görüşler bazı çağdaş Ermeni yazarları tarafından reddediliyor. Örneğin tehcir ve kırımla ilgili Fransız arşiv belgelerini toplayan A. Beylerian, Larcher'in görüşlerini "Türk yanlısı" ve "dayanaksız" olarak niteliyor. Yazara göre Osmanlı Ermenileri savaşa kitlesel bir biçimde katılmışlardı, hatta Enver Paşa bunun için Patrik Zaven Efendi'ye bir teşekkür mektubu yollamıştı."(26)

Osmanlı Ermenilerinin Ruslarla işbirliği 1970'lere kadar Ermeni tarihçilerinin kabul ettikleri bir olguydu. Bunların sayısı elbette ki Rusya Ermenilerine göre çok düşüktü. Fakat bunlar, Hovanisyan'ın yazdığı gibi, Rus ordularına "kılavuzluk ve muhbirlik"⁴⁷ yaparak çok önemli bir rol oynamışlardır. Elbette ki bütün bunlar Ermenilerin topyekün tehcir ve yer yer kırımlarını mazur gösteremezdi. Fakat bugün sorunu tartışırken, olup bitenleri bütün boyutlarıyla görmek ve değerlendirmemizi ona göre yapmak zorundayız.

(29). Taner Timur, Türkler ve Ermeniler, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2001, S, 43

Olaylara çok daha yakın olan bazı Ermeni yazarlar, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında.

Ermenilerin kurdukları birliklerin tehciri tahrik etmedeki rolünü belirtirken Hitler'in ilhamını Jön Türklerden aldığı yönündeki tezler ciddiye almaz. Tam aksine 1916'da Ermeni tehcir ve kırımıyla ilgili olarak başlatılan kampanyada esas hedef Almanya olarak gösteriliyordu.(27)

1768-1774 Osmanlı Rus savaşının ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması,Ruslara Ermenilerin haklarının koruyuculuğunu vermişti.Rus Ermenilerini kullanarak,Kars-İskenderun hattında yoğun olarak bulunan Osmanlı Ermenilerini etkilemek isteyen Rusya,bu yolla sıcak denizlere inme,Orta Doğu'ya ulaşma düşüncesini taşıyordu.Bu amaçla kendi topraklarında bulunan Ermenilere karşı çok liberal bir politika izleyen Rusya,III.Aleksandr'ın 1881 yılında Çar olmasıyla birlikte tavrını çok net olarak değiştirdi.Ermenileri Ruslaştırma politikasını gündeme koyan Rusya,Ermeni Kilisesi'nin geniş yetkilerini kısıtlayıp,rahatça eğitim yapan okullardan 320 tanesini kapatıp,kilisenin emlak varlığına da el koymuştur.Bu uygulamalara karşı koymak üzere ayaklanan Ermenilere çok acımasızca davranan Rusya,1909 yılında binlerce Ermeniye tutuklarken,binlercesini de sürgüne göndermiştir.(28)

Rusya'nın bu baskı politikası,Kafkasya'da çalışma şansı bulamayan Ermeni komitelerinin Anadolu'ya geçmesine ve ilk Ermeni isyanlarına zemin hazırlayacak çalışmaları başlatmalarına neden olacaktır.Rusya,kendi topraklarında yaşayan Ermenilere karşı çok sert tedbirler alırken,Osmanlı Ermenilerini,tamamen İngilizlerin kontrolüne girmemesi için desteklemek zorundadır.Zaten süreç içerisinde Ruslara karşı başarılı olamayacaklarını anlayan Rus Ermenileri de,Rusları karşılarına almak yerine desteklerini alarak Anadolu'da çalışmalar yürütüp,isyanlar çıkarma yolunu seçmişlerdir. (29)

Zamanla Rusya ve İngiltere'nin Ermeni sorunu üzerinde anlaşarak,konuya yeni bakış açıları getirmeleri üzerine,Rusya tamamen bu soruna yoğunlaşmış,işe önce kendi topraklarındaki Ermenilerden başlayarak baskıları kaldırmış,el koyulan malları geri vermiş, tüm Ermeni_mahkumlar için genel af çıkarmıştır.Bu politika değişikliği Ermeni komitelerinin Rusların yanında yer almasına ve Osmanlı Devletine karşı yürütülen

(30).Taner Timur, Türkler ve Ermeniler, Ankara, 2001,S,43

(31). Evren, a.g.e.S,7

mücadelenin büyümesine neden olmuştur.Bu yeni durum üzerine Orta Doğu'daki Ermeniler,Rusya'ya yakınlık duymaya,hatta Rusya'ya katılmak istemeye başlamışlardır.

Ruslarla Ermenilerin bu şekilde birbirlerine yaklaşmaları yeni alanlar peşinde olan Almanların gözünden kaçmamıştır.Burada kurulacak bağımsız bir Ermenistan'ın Almanların bölgedeki menfaatlerini tehlikeye düşüreceklerini biliyorlardı.Ünlü Alman yazar Ruhrbach,Ermenistan hakkındaki Alman görüşlerini şöyle açıklamıştır:

Ermenistan,coğrafi vaziyeti,yeri bakımından,Anadolu hakimiyetinin anahtarıdır.O halde Ermenistan'ın Rusya'nın eline geçmesi,Türkiye'nin bağımsız bir devlet olmasına bir son vermekten başka bir şey değildir.Ermenistan'da Rusya hakimiyetinin kurulması şu durumu ortaya koyar:Rusya,Ermenistan'a hakim olunca bütün küçük Asya'ya,İran körfezinden Akdeniz'e kadar olan yere sahip olacak ve eline geçireceği kale ile bütün ilerisi için gereken müstahkem mevkiyi elde edecektir.Küçük Asya için Rusya'nın Kafkasya,Kuzey İran ve Ermenistan'ı elinin altında birleştirmesini düşünmek kadar korkunç bir vaziyet olamaz.Onun için,bizim Türkiye'yi himaye etmemiz gerekliyse,o zaman Ermenistan da,Türkiye'nin olarak kalacaktır.Türkiye'yi ancak siyasi düşüncelerle sonuna kadar müdafaa edeceğimizden dolayı da Ermenistan'ın, Rusya'ya geçmesine göz yumamayız.(30)

2.İngiltere

1880'li yıllardan itibaren Avrupa'da yavaş yavaş ön plana çıkan Ermeni sorununa ilgi göstermeye başlayan İngilizler, Fransızlar Katoliklerin,Rusların da Ortodoksların koruyucusu rolüne soyunmaları üzerine,Ermeni Protestanların hamiliğini üstlendiler.İngilizlerin amacı,gittikçe güçlenen ve İngiliz çıkarlarını tehdit etmeye başlayan Rusya'nın önünü keserek,Osmanlı vatandaşı Hıristiyanlar arasındaki en önemli ve etkin topluluk olan Ermenileri kendi yanına çekip,onları hem Osmanlılara karşı kullanmak,hem de Rusların elinden önemli bir azınlık olan Ermeni müttefiklerini alarak,bir taşla iki taşı vurmaktır.İşte bu yüzden Osmanlı-Rus savaşları sırasında,bazen Osmanlıdan yana gözükseler de bunun karşılığında,her defasında Türklere,gerek toprak,gerekse ileride kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için,başta Ermeniler olmak üzere, azınlıkların hakları konusunda tavizler koparmışlardır. (31)

(30).Uras, a.g.e.sayfa 376

(31).Evren, a.g.e.S,80

Ekonomik gelişme için gerekli olan hammaddeleri, madenleri, yer altı ve yerüstü zenginliklerini bulmak ve üretilen malları yeni pazarlara sunabilmek çabası içinde olan İngiltere, İran, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'ya giden yolların Osmanlı Topraklarından geçtiği gerçeğinden hareket ediyordu. Özellikle Karadeniz üzerinden söz konusu bölgelere ulaşmak isteyen İngilizler, öncelikle yerel müttefiklere ihtiyaç duyacaklarını çok iyi biliyorlardı. Ermenilerin yaşam alanı olan bölgelerin, İngilizlerin gözdiktikleri transit yollar üzerinde bulunması ve Ermenilerin ticarete yatkın olması, İngiltere'nin seçimini çok hızlı bir şekilde yapmasına neden olmuştur. (32)

Batum Limanı Doğu Karadeniz'de gemiler için tek güvenli sığınak olduğundan, bu limanın Rusya'nın eline geçmesi, Türkiye'yi Pontus'taki son deniz üssünden yoksun bırakacak ve o kesimi Rusların özel denizi durumuna getirecektir. Ermenistan'ın en zengin ve en iyi ekilip-biçilen bölgesi Kars'a ek olarak bu liman, Rusya'ya, İngiltere'nin Trabzon üzerinden İran'la yaptığı ticareti kesme ve Küçük Asya'ya olduğu kadar İngiltere'ye karşı bir harekette kullanılacak bir üs elde etme olanağı verebilir. (33)

Ermeni sorununda İngilizlerin davranış biçimi, Ermenileri değil, yalnızca kendi çıkarlarını korumak amacına yönelmiş bulunuyordu. Zaten İngiltere, Kıbrıs Anlaşmasını da bu amaçla imzalamıştı. Doğu Anadolu kendisi için çok önemliydi. Trabzon, Erzurum ve Doğu Beyazıt aracılığıyla Karadeniz'i İran'a bağlayan ticaret yolu bu sırada önem kazanmıştı. 1840 yılından itibaren Manchester'de yerleşen Ermeniler, İngiltere Tezgahlarının dokuduğu pamuklu kumaşları, bu yoldan İran'a ve Orta Asya'ya gönderiyorlardı. 1870 yılından sonra İngiltere'de artmaya başlayan mamul pamuklu stokları büyük bir ekonomik bunalım yaratma yolundaydı. Bu ticaret yolu, stoklar için tek kanaldı. İngilizler, mal gönderilmesini hızlandırmak için Doğu Anadolu'da Ermeni tüccarlarına sermaye ve kredi yardımında bulunmuşlar ve bunun çok faydasını görmüşlerdir. (34)

(32). Evren, a.g.e. S, 81

(33). Friedrich Engels, Karl Marks, 14 Haziran 1853, Doğu Sorunu, Sol Yayınları, 1977 Ankara, sayfa 56, çeviren Yurdakul Financı

(34). Mithat Sertoğlu, Türkiye'de Ermeni Meselesi, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 4

İngiltere, bu bölgeden geçen ticaret yollarını denetimine almak için iki aşamalı bir plan izlemeyi hedefliyordu. Buna göre ilk adımda Osmanlı Ermenilerinin haklarını savunmak bahanesiyle onları yanına çekmek ve ardından Osmanlı Devletini sıkıştırarak, Ermenilere özerklik verilmesini sağlamaktı. İngiliz planının ikinci aşamasında ise, Özerk Ermenistan aracılığı ile Rus Ermenilerini etkileyip, isyanlar çıkarmak, zaman içerisinde özerk Ermenistan ile birleşmelerini sağlayarak bu geniş bölgeyi tamamen kendi kontrollerine almaktı.

İngiltere, diğer büyük devletlere göre, Ermenilerle daha yakından ilgilenmiş, Ermenilerin başta Londra olmak üzere birçok İngiliz kentinde örgütlenme ve propaganda çalışmaları yapmalarını sağlamıştır.

3. Fransa

Fransa, haçlı zihniyetinin etkisiyle Ermenilere daima sıcak yaklaşmışlardır. Ermenilerin Hıristiyanlığı topluca kabul eden ilk millet olmaları da, onlara Hıristiyan aleminde ayrı bir yer ve önem sağlamıştır. Fransa ile Ermeniler arasında başka tarihsel bağlar bulunduğu, Ermenilerin bilgi, görgü, akıl bakımından üstün oldukları gibi konular da, Fransız kamuoyunda yıllarca işlenen konular olmuştur.

“Ermeniler asırlar boyunca medeniyetin bekçisi olmuş ve yönünü her zaman Fransa’ya doğru çevirmiştir. Son Ermeni kralları Fransız hanedanı Lusignan’lara mensuptu. Ermeniler uzak, ıstırap çeken fakat sadık kardeşlerimizdir ve bu halk, istilacıya karşı zayıf ve silahsızdır”. (35)

“Ermeni zeki ve yaratıcıdır, ve maharet isteyen bir iş onun yapabileceği bir iştir. Osmanlı ise o ölçüde dar görüşlü ve kısırdır” (36)

Günümüzde Ermeni sorununu uluslar arası platformlarda en çok tartışan, Türkiye’yi soykırım iddiaları ile suçlayan ülkelerin başında Fransa gelmektedir. 1535 yılında, Kanuni Sultan Süleyman’ın tanıdığı, 1604, 1673 ve 1740 yıllarında da genişletilen kapitülasyonlar, Türklerin Fransızlara verdiği önemi anlatan en önemli kanıtlar olmasına karşın, Fransa Türklerin kendilerine verdiği olanakları ve duyduğu güveni kötüye kullanarak, Osmanlı Devleti sınırları içinde gelişen isyan hareketlerini desteklemiştir. Osmanlı vatandaşı Katoliklerin koruyuculuğu rolüne

(35).Le Temps,10 Şubat 1920,sayfa 1,aktaran Yahya Akyüz,Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu,sayfa 85

(36).La Depeche de Toulouse,21 Temmuz 1918,sayfa 1,aktaran Yahya Akyüz,Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu,sayfa 85

soyunarak,özellikle kutsal yerler konusunda söz sahibi olmaya çalışmıştır. Fransa,Türk-Ermeni ilişkilerini tahrip etmeye başlamadan önce,Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'na olan bağlılığı, Fransızları şaşkırtacak kadar iyi ve en üst düzeydedir. (37)

1894-1896 yıllarında ortaya çıkan Ermeni ayaklanmaları sırasında yaşanan olayların ardından, Fransa'da dönemin önde gelen kişileri bir araya gelerek,ilk Fransız destekleme komitesini kurmuşlardır.Yüz binlerce Ermeni'nin Türkler tarafından öldürüldüğü yalanını,başta Fransa olmak üzere tüm dünyaya yaymaya başlayan bu komite,George Clemenceau,Anatole France,Jean Jaures veFrancis de Presense gibi önemli kişilerden oluşmuştur.Gerek yazıları gerekse söylevleri çok büyük ilgi toplayan bu devlet adamları ve yazarlar,"zavallı Ermeni","katliamcı Türk" imgelerinin yerleşmesinde ve güçlenmesinde oldukça önemli bir rol oynadılar. (38)

Fransa dokuma sanayii,büyük bir pamuk ihtiyacı içinde bulunuyordu.Dünya pamuk üretiminin merkezi Amerika Birleşik Devletlerindeydi.Bu ülke bir yılda dünya üretiminin %70'ini elde ediyordu.Dolayısıyla Fransa dışarıdan pamuk ithal etmek zorunda idi.Bu zorunluluktan kurtulmak için,kendi ihtiyacının tamamını karşılayacağına inandığı Adana'ya gözlerini dikmişti.(39)

Fransızlar,Çukurova yöresini elde tutmak üzere işgal gücü olarak Ermenileri kullanmışlardır.Bir pamuk deposu olarak gördükleri bu bölgedeki pamuk ürününü kendi endüstrileri için kullanmayı planlarken,Çukurova'daki çıkarlarını korumak üzere de Fransız ordusu saflarına Ermenileri doldurmuşlardır.Fransızlar tarafından Mısır'da eğitilen 10 bin Ermeni,Fransız askeri üniforması içinde görev yapmaya başlamış,bu hizmetlerinin karşılığında ise kendilerine Fransa'nın desteği ve güdümünde "Çukurova Ermenistan Cumhuriyeti" kurulması sözü verilmiştir.Kilikya bölgesindeki askeri varlıkları konusunda oldukça dikkatli davranmaya çalışan Fransızlar için Ermeniler,Fransız ordusu saflarında kullanılan unsurlar olarak değer kazanmışlardı.(40)

(37).Evren,a.g.e. S,91

(38).Evren,a.g.e. 2002,S,91

(39).Sovyet Devlet Arşivi Gizli Planlarında Anadolu'nun Taksimi Planı,s. 42

(40).Evren, a.g.e.S,101

Türk ve Müslüman ahalinin örgütlenerek kendini savunmaya yönelmesi, Mustafa Kemal'in, direnişi örgütlemek üzere "Kuvay-i Milliye" güçlerini bölgeye yollaması, Fransızları beklenmedik bir durumla karşı karşıya bırakmıştı. Mustafa Kemal'in gittikçe güçlenmesi ve bölgede Fransızların ağır kayıplar vermeye başlaması üzerine, bazı gizli raporlarda, Fransızların bölgedeki varlıklarının sadece ekonomik olduğunu anlatan yazışmaların çoğaldığı görülür. Ermenilere yönelik politikalarının yanlışlığını anlayan Fransızlar, ekonomik çıkarlarını kaybetmemek için yavaş yavaş Ermenileri kendi kaderlerine terk eder bir politika izlemeye başlamışlardır

Çukurova ve çevresinde bulunan Fransız işgal ordusunda görev alan Ermenilerin sayısı hakkındaki bilgiler çok net bir biçimde İngiliz gizli belgelerinde verilmiştir. Bu rakamlar Fransızların bölgedeki pamuk ürününü kendi ekonomilerine kazandırmak için Fransız askerlerinin hayatını riske sokmak yerine Ermenileri kullanmayı tercih ettiklerini kanıtlamaktadır. Fransızlar, Ermenileri bir Çukurova Ermenistan Cumhuriyeti projesine inandırıp, çıkarları uğruna kullandıktan sonra amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayınca onlara haber bile vermeden, yüzüstü bırakıp gitmişlerdir.(41)

4. Almanya

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Doğu Anadolu ve Mezopotamya emperyalist çıkar çatışmalarının alanı halindeydi, fakat iki büyük güç Almanya ve Rusya bölgede doğrudan nüfuz kavgası içindeydiler.

Rusya, Ortodoks Hıristiyanlık kanalıyla Ermenilere çok yakındı ve koruyucu bir rol oynamak istiyordu. Fakat güçlenme halindeki Ermeni milliyetçiliği, Bulgar örneğinin etkisiyle, Rusya'yı ürkütüyordu. Ermeniler dev komşularının özümleme eğilimlerine karşı mesafeli davranıyorlardı. Bazı iddialara göre daha Abdülhamit devrinde sultanın Ermenilere karşı en sağlam müttefiki, "Ermenisiz bir Ermenistan" isteyen Rus Dışişleri Bakanı Lobanof-Rostowsky idi. Bu yüzden Ermenilere karşı Ruslarla Osmanlı yönetimi sertlik politikasında yarışıyorlardı. Fakat Büyük Savaş öncesinde Ruslarla Ermeniler yeniden uzlaşma içine girmişler, Ruslar Ermenilerin çok uzun bir tarihi dönemden beri bağımsız bir devlet kurmamış olduklarını göz önünde bulundurarak, yaşadıkları bölgeyi himaye altına alma çabalarına girmişti. Rus Elçisi Çarikov'un İstanbul'dan gönderdiği raporlara göre Ermeni sorunu artık 1894-96 yıllarında olduğundan farklıydı ve Rusya, Ayastefanos'ta öngördüğü vesayet politikasına

(41).Evren, a.g.e.S,104

dönebilirdi. Buna karşılık Almanlar, bütünüyle Osmanlı Devleti'ni nüfuz alanları saydıkları için yönetici zümreyi korumak zorundaydılar. Bununla beraber Hristiyan azınlıklara da duyarsız kalamazlardı. Gerçekten Alman diplomasisinde Ermenilere karşı iki eğilim oluşmuştur. Bunlardan birincisi din ve kültür seviyesi bakımından kendilerine yakın gördükleri Ermenileri korumak ve nüfuz politikalarında onlardan yararlanmaktı. Bu eğilimi en hararetli bir biçimde misyonerler temsil etmiş ve bunlar yönetici zümre arasında da taraftar bulmuşlardır. (42)

Savaş başladıktan ve Osmanlılar Almanya'nın yanında savaşa katıldıktan sonra durum değişti. Bununla beraber Ermeni sempatisini misyonerler çalışmalarını durdurmadılar. Bunlardan ilahiyat doktoru Johannes Lepsius, tehcir ve kırım haberleri yayılınca Türkiye'ye gitmiş ve bir rapor hazırlamıştı. Dönüşünde Protestan ileri gelenlerinden on kişilik bir komisyon kuruldu ve heyet imparator II. Wilhelm'i ziyaret etti. R. Pinon'a göre, ziyaretten sonra imparator, kendi eliyle bir mektup yazarak İttihatçı yönetimi müdahale etmekle tehdit etmiş, fakat Alman hükümeti " sorun Türklerin tamamen iç sorunudur" diye bunu önlemişti Bunun üzerine II. Wilhelm, Dr. Lepsius'u İstanbul'a yolladı. Fakat Enver Paşa "Almanların Polonya'da yaptıklarını yapıyorum" diye kendisini kovmuş ve dönüşte kaleme aldığı broşür de Alman hükümeti tarafından yasaklanmıştı. Lepsius raporunda Alman konsoloslarının her şeyi zamanında haber verdiklerini, fakat bunları hükümet ve ordunun dikkate almadığını belirtmektedir.(43)

Almanya'nın Türkiye'ye ilgi duyması bir rastlantının yada hesaplı bir amacın sonucu değil, Alman ekonomik gelişmesinin kaçınılmaz bir sonucudur. Almanya'nın Ermeni politikası şöyledir:

Ermenistan'ın coğrafi durumu Anadolu egemenliğinin anahtarıdır. Altı ilin birleşmesi, bu bölgeyi Rusya'nın eline geçirir. Rusya Ermenistan'a egemen olunca, Küçük Asya ve İran Körfez'inden tüm ticaret ve önemli yollara gelecekte egemen olması demektir. Akdeniz'e doğru olan yerler onun eline geçer. Bu da Ermenistan'ın Rusya'nın eline geçmesinden daha korkunç bir şey olamaz. Bu nedenle siyasi düşüncelerle

(42).Timur, a.g.e.S,60

(43).Timur, a.g.e.S,61

Osmanlı İmparatorluğunu devamlı koruyacağız.Ancak Ermenistan'ı Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olarak kabul edebiliriz.(44)

Alman çıkarları Kilikya'da Fransız çıkarlarıyla çatışma halindeydi.Bir yandan Rusya ve İngiltere'ye dikkat etmek durumunda olan Almanya özellikle verimli toprakları ve dokuma sanayisinin gereksinim duyduğu pamuğun deposu olarak bilinen Çukurova için de,Fransa'ya karşı politikalar geliştirmek zorundaydı.(45)

Kilikya pamuk üretimi için son derece elverişli bir bölgeydi.Almanya savaştan önce Prusya ve Saksonya'daki tekstil fabrikalarının ihtiyacını da bu yöreden karşılamayı düşünüyordu.Hatta Almanlar bu bölgeyi 'Alman Hindistanı' olarak tanımlıyorlardı.(46)

Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya,Ermeni iddialarının doğruluğu konusunda karar verebilecek ülkelerin başında gelmektedir.

5. Amerika

Genç Amerika Birleşik Devletleri,dünyaya yayılmaya başladığında,ilk hedeflerinden biri de,zengin pazarların ve kaynakların bulunduğu Asya'ya açılmak olmuştur.Amerikalılar,Asya'ya gidebilmek için önce işe Anadolu topraklarından başlanması gerektiğini saptamışlar,işe buradan başlamak üzere ilk misyonerleri 1820'lerden itibaren Anadolu'ya göndermişlerdir.(47)

Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupalı büyük devletler tarafından 1815 Viyana Kongresi sırasında ortaya atılan "Doğu Sorununa" tam anlamıyla eğilmesi 1870'li yıllardan itibaren olmuştur.Amerikalı misyonerler ve okulları,bu konuda oldukça önemli roller oynamışlardır.Misyonerler,başta Müslümanlar olmak üzere tüm Osmanlı vatandaşlarına yönelik çalışmalarını,Müslümanlar üzerinde etkili olmamaları yüzünden Rum ve Ermenilere yöneltmişlerdir.(48)

(44). Nurşen Mazıcı,Belgelerle Uluslar arası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1918,Der Yayınevi,İstanbul 1987,S,56

(45).Evren, a.g.e.S,120

(46). Bige Yavuz,Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922 ,S,44

(47).Evren,a.g.e. S,124

(48).Evren, a.g.e. S.124

Kapitülasyonlardan istifade eden Amerikan misyonerleri tamamen Osmanlı Devletinin aleyhinde çalışıyorlardı.Bunlar Ermenilerin Gregorian Kilisesini Protestan yapmaya uğraşıyorlardı.Amerikan Protestanlarına göre Müslümanlar kafirdir,bu yüzden onların aleyhine sistemli propaganda yapıp insan kasabı efsanesini yayıyorlardı.Ermenilere ise suni olarak evliyalık payesi veriyorlardı.(49)

Başlangıçta Amerikalı misyonerlerin hedefi Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan tüm din ve mezhepten insanlara yönelik çalışma yapmaktı.Müslüman ve Yahudiler dışında Protestan olmayan tüm Hıristiyanlar da Amerikalı misyonerlerin gözünde inançsız yada dinsiz olarak kabul edildiği için,Ortodoks yada Katolik olan Ermeniler ile Ortodoks Rumlar,sürdürülen çalışmaların en önemli hedefleri durumundaydılar.Müslüman ve Yahudi unsurlar üzerinde hiçbir etki yaratamayacaklarını anlayan Protestan misyonerler,1830'lu yıllardan itibaren propaganda çalışmalarını başta Ermeniler olmak üzere tamamen Hıristiyanlara yöneltmişlerdir.(50)

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerle Amerikalılar arasındaki ilişkiler Amerikalı tüccarların Osmanlı topraklarına gelmesiyle başladı denilebilir.Kesin olarak da 1830'da Amerika ile Türkiye arasında imzalanan ve Amerika'ya Osmanlı toprakları üzerinde 'en ziyade müsaadeye mahzar devlet ' olma ayrıcalığını kazandıran ticaret anlaşması,Ermeni-Amerikan ilişkilerinin başlangıç noktası oldu.Çünkü bu anlaşmanın üçüncü maddesine göre Amerikalılar Türkiye'de simsar kullanabileceklerdi.Bu simsarlar her milletten ve dinden olabilecek ve Osmanlı makamlarınca da bunların çalışmalarına karışılmayacaktı.Osmanlı topraklarında simsar denilince de akla ya Rumlar ya da Ermeniler geldiğine göre bu simsarlar,Amerikan tüccarlarına Türkiye pazarlarını açtığı gibi kendilerine de Amerika kapılarını açmış oluyorlardı.O güne kadar Avrupa ile ticari ilişkide bulunan Ermeniler artık Atlantik ötesi ilişkiler içinde olacaklardı.Bu ticari ilişkiler sırasında Amerikalı tüccarlarla ve bunun yanı sıra Amerika toplumuyla karşılaşan Ermenilerle ilişkiye giren 2. büyük kitle misyonerler grubu olmuştu.Ermenileri kendi mezheplerine kazandırmak isteyen misyonerler,işe eğitim-öğretim kurumlarından başladılar. Maddi bakımdan da oldukça güçlü durumda olan misyonerler,1830'lardan

(49).The Rebirt Turkey-Clair Price, Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, 1896-1914

(50).Evren,a.g.e. S,125

sonra Ermeniler arasında bir eğitim seferberliği başlatmışlardı.(51)

Osmanlı topraklarının dört bir yanına yayılan Amerikan misyonerleri,gittikleri her yerde okullar,misyon evleri kurarak,özellikle Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı vilayetlerde büyük bir güç kazandılar.Kurulan Amerikan okulları arasında en ünlü olanları İstanbul,Erzurum,Merzifon,Tarsus,Harput gibi merkezler başta olmak üzere birçok vilayete yayılmıştı.(52)

Zaman geçtikçe Amerikalıların,Ermeniler konusunda çok net tavırlar ortaya koymaya başladıkları görülmektedir.Amerikalıları 1.Dünya Savaşına sokmak için yöntemlere başvuran İngilizler,Ermenilerin katledildiği yönünde yalan haberler yayarak ve sahte belgeler düzenleyerek ABD Başkanı Wilson'u etkilemeye çalışmışlardır.İngilizlerin bu gayreti,Amerikalıların,konuya Ermeni penceresinden tek yanlı bir biçimde bakmalarına neden olmuştur. (53)

Amerikalıların aşırı Ermeni yanlısı politikalar izlemesine yol açan gelişmeler,İngilizlerin girişimlerinden çok önceleri,bizzat Ermeni komitecilerinin propagandalarıyla başlamıştır.Ermenilerin tüm dünyayı yanlarına çekmek için başvurdukları yöntemler,kendilerine yardımcı olmaya çalışanları bile şaşırtacak,korkutacak kadar dehşetliydi. (54)

6.Misyonerlerin Etkisi

XIX.yüzyıl ve XX.yüzyılın ilk çeyreği misyonerliğin altın çağıdır.Zira bu çağ aynı zamanda kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü çağdır.Bu dönüşümde araçsal görev üstlenen mekanizmalardan birisi de misyoner dizgesi olduğuna göre,bunda şaşılacak bir yan olmasa gerekir.Ayrıca yeri gelmişken belirtilmelidir ki misyonerliğin belki de ironik ve

(51).Bilal Şimşir,Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine,Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu,Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayını,1985,Ankara,sayfa 81,aktaran İlknur Polat Haydaroğlu,Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar,,1990 Ankara,S,181

(52).Evren,a.g.e. S,126

(53).Evren,a.g.e 128-129

paradoksal yanı,aslında kendisi başka şeylerin aracı olmasına karşın,önemli ve ulvi bir amaçmış gibi ortaya konmasıdır.Misyonerliğin yapısı ve işlevleri dikkate alındığında bunu anlamak mümkündür.(55)

1900 yılına gelindiğinde Anadolu'da bulunan misyoner okullarından sadece Amerikan misyoner okullarının sayısı 417'ye,öğrenci sayısı ise 17556'ya ulaşmıştı.(56)

İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin 1901-1902 resmi istatistiklerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda,Ermenilerin,toplam 803 okulu,81226 öğrencisi ve 2088 öğretmeni bulunmaktaydı.Bu rakamlara Katolik ve Protestan okullarını da eklemek gerekir.(57)

Van'daki Amerikan misyoner faaliyetleri de genişlemeye başlamıştır.Zira gizlice toplanan ve İngiliz konsolosluğu vasıtasıyla Londra'dan alınan paralar, Van'a getirilmekte,oradan da sözde fakirlerin korunması için kurulmuş derneklerle kamufle edilerek ilgililere dağıtılmaktadır.1895 yılı sonlarından itibaren de aynı bahanelerle Van'a birçok Ermeni gelmiştir.(58)

1880'de başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan tüm olay ve ayaklanmalara bu misyonerlerin karışmış oldukları görülür.Ve her defasında da sözde toptan öldürülmüş Ermenilerden yana yoğun bir propaganda hareketinde aracı rolü oynadılar.Bu propaganda gerileme dönemindeki bir imparatorlukta diplomatik düzeyde yeni

(54).Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika,İmge Kitabevi,3.baskı,2000, Ankara,S,14

(55).Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadoluda'ki İstanbul,1989,S,157

(56).Kevork K.Baghdjian,La Confiscation Par Le Gouvernement Turc Des Biens Armeniens,Montreal Quebec ,1987

(57). General Mayewski,Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar,"Les Massacres Commis Par Les Arme_niens", çeviren Azmi Süslü,1986,Ankara,S,38

(58).Georges Maleville,Ermeni Trajedisi,Yılmaz Yayınları,İstanbul 1991,çeviren Galip Üstün,S,65

7. Fransa İhtilali

Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu içinde tutum ve davranışlarının değişmesinde, 1789'da çıkan Fransız İhtilali'nin büyük payı olmuştur. İhtilalden sonra dalga dalga yayılan ihtilal fikirleri geçte olsa Osmanlı sınırlarını aşmış, azınlıkların milliyetçilik duygularını kamçulamıştır. Bu fikirler, yarı özerk durumundaki azınlıkları, bu arada Ermenileri de etkilemiştir. Ermeni kiliseleri gereken dersleri almış, yavaş yavaş hazırlanmaya ve için için kaynamaya başlamışlardır,

Ermeni Kiliseleri ve din adamları, 1821-1830 yılları arasında çıkan ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan isyanda Rum Ortodoks kilisesi ve din adamlarının yaptıklarını görmüşler. Çıkacak bir Ermeni isyanında benzer şekilde Ermeni Kilisesinin öncülük etmesini istiyorlardı. Bununla ilgili olarak ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Dış ülkelerle ilişkiler kurdular. Onlardan direktif ve cesaret aldılar. Kiliselerde gizli toplantılar yaparak Ermenileri bilgilendirdiler. Sürekli yönlendirdiler. Kilise baş koordinatör rolünü oynayarak Türk düşmanlığını aşıladı. Ermenileri Osmanlı İmparatorluğundan koparmaya çalıştı.

8. Kilisesinin Etkisi:

Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğuna karşı tutumlarının değişmesinde kilisenin büyük katkıları olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet 1461'de, İSTANBUL'da Ermeni Patrikhanesi'nin kurulmasına izin verdiğinde, Patrikhaneye yalnız ruhani işlerde yetki vermişti. Osmanlı İmparatorluğunun güçlü olduğu dönemlerde patrikhane yalnız ruhani işlere baktı. Verilen yetkinin dışına çıkma cesaretini gösteremedi. Ruhani işlerde Ermeni halkının temsilcisi olarak Padişaha karşı sorumlu oldu. İmparatorluk zayıflayınca, işler değişti. Patrikhane de gizliden gizliye sınırlarını aştı

1862 yılında, Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanan Ermeni Milleti Nizamnamesi" Patrikhane'nin yetkilerini arttırdı. Ruhani işlerden başka "Dünyevi" işlerde de büyük sorumluluklar alan Ermeniler yarı özerk hale geldiler. Patrikhanede 14 üyeli Ruhani Meclis'in yanında 20 üyeli bir de Yüksek Meclis devreye girdi. Yüksek Meclis, Ermenilerin Siyasi ve Toplumsal sorunlarını çözmeye yetkili kılınmıştı. Bu çok büyük bir yetkiydi. Bu yetki yüzünden Osmanlı Devletinin vatandaşlarına karşı eşit davranması çok güçleşti. Ermeni halkı da her şeyden önce kendi sorunlarıyla yakından ilgilenen kiliseye karşı daha çok bağlanmış, devletten uzaklaşmıştı.

Ermeni Kiliselerinde yetki karışıklığı vardı. Fatih Sultan Mehmet, Ermenilerin

Patrikhaneden yönetilmesini istemiştir. Ermenilerin çoğunluğu ise, Eçmiyazin kilisesine saygılıdır. Buna rağmen Eçmiyazin kilisesi ile 1829 yılına kadar büyük bir soru yaşanmamıştır. TURKMENÇAY Anlaşmasından sonra Eçmiyazin Kilise'sinin Rusya'nın Egemenlik alanına girmesiyle büyük sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.

Eçmiyazin kilisesi ve Katagikos'un Ermeniler üzerindeki etkisini iyi bilen Rusya, bu kiliseden yararlanma yollarını bulmuş ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Bunu sezen Osmanlı İmparatorluğu Eçmiyazin kilisesi ile patrikhanenin ilişkilerini kısıtlamıştır. Bu kısıtlama resmen geçerli olduysa da, bazı yapısal nedenlerden ve gizli yollardan sürekli delinmiştir. Uygulanamamıştır. Rusların Eçmiyazin Kilisesi üzerinde kontrolü sağlamaları ve Balkanlardaki azınlıkların Rusya ve Avrupa devletlerinin desteğiyle bağımsızlıklarına kavuşmaları Ermenilerin de gözlerinin Rusya'ya çevrilmesine, Osmanlı yönetiminden yavaş yavaş kopmalarına neden olmuştur. Ermeniler, artık Osmanlı İmparatorluğuna saygı ve güven duymuyorlardı. Osmanlı Devleti Ermeniler önünde saygınlığını kaybetmişti.

Osmanlı İmparatorluğu içindeki Ermeniler, 19.ncu yüzyıla kadar dini inançlar yönünden bütünlük içinde idiler. Avrupalı devletlerin sürekli etkileri sonucu 1830'dan sonra Katolikliğin, daha sonra da Protestanlığın girişiyle bölündüler. Bölünmelerle birlikte Avrupalı Katolik ve Protestan devletlerde devreye girdiler. Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine daha çok karışmaya başladılar.

Ermeniler, bağımsız Ermenistan kurma hedefini saptadıktan sonra hızla örgütlendiler, silahlandılar ve eğitim yaptılar.. Ermeni komitecileri ellerinde silahlarıyla etrafta gezmeye başlamışlardı. Bundan sonra eylemlerin başlaması kaçınılmaz hale gelmişti.

IV.BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ERMENİ İSYANLARI

1.a. Birinci Dünya Savaşından Önce Ermeni İsyanları

Osmanlı Devleti'nin kendilerine sağladığı muafiyetler ve ayrıcalıklar sayesinde oldukça zenginleşen Ermeniler,zamanla gençlerini eğitim maksadı ile Avrupa'ya göndermişlerdir.Burada eğitim alan gençler tahsillerini tamamlayıp geri döndüklerinde orada öğrendiklerini uygulamaya koymak istemişler ve bazı haklar elde etmek ve en sonunda bağımsızlık kazanma yolunu seçmişlerdir.

1789 Fransız ihtilali ile tüm dünyada milliyetçilik akımları etkili olmaya başlamıştı.Böyle olunca da bünyesinde bir çok ulusu bir arada bulunduran imparatorluk için bölünme kaçınılmaz olmuştur.Bu milletler isyan ederek birer birer bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır.Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarında yaşayan milletler Ermenilere göre daha önceleri isyanlara başlamışlar ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır.Ermenilerin bağımsızlık kazanma arzuları Osmanlı-Rus harbinden sonra kuvvetlenmiştir.

Ermenileri Osmanlı Devletine karşı ayaklandıran komitelerin temelini daha önce kurulmuş olan Ermeni hayır cemiyetleri oluşturuyordu.Bunların başlangıçtaki faaliyetleri Doğu Anadolu bölgesinde okullar açmak ve buradaki Ermenileri aydınlatmaktı.bu sebeple bu derneklerin yaptığı faaliyetler Osmanlı Devleti tarafından tehlikeli sayılmadığı için rahat bir ortamda çalışma fırsatı bulmuşlardır.işte Osmanlı Devletinin buradaki büyük hatalarından biri de budur.Çünkü bu dernekleri arkasında misyonerler vardı ve hızla Ermenileri örgütlüyorlardı.

Ermenilerin bağımsız Ermenistan kurmak istedikleri altı il şunlardı. Diyarbakır,Elazığ,Erzurum,Sivas,Van ve Bitlis.Bu illerdeki Ermeni nüfusu diğer illere göre fazla olmakla beraber,bu fazlalık hiçbir zaman çoğunluk teşkil etmemiştir.Özerklik ve bağımsızlık amacıyla ortaya çıkan ilk Ermeni isyanı 1862 Zeytun isyanıdır.Daha önce de isyanlar çıkmıştı.Ancak Bunların hiç birinde ana amaç özerklik ve bağımsızlık olmamıştır.Zeytun isyanı,İstanbul'da Rus Ermenilerinden Mikael Nalbandyan tarafından kurulan gizli bir komitece çıkarılmıştır. (60)

(59). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri, Yayınları, Ankara, 2003,S,22

Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurmayı hedefleyen Avrupa devletleri, Ermenilerin dini ve mili duygularını sömürerek, onların komiteler, dernekler, yardım kuruluşları ve kiliselerde örgütlenmelerini ve silahlanmalarını sağlamış, ardından da isyanlar çıkarmaları yönünde teşvik ederek, Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'ne büyük sıkıntılar veren önemli Ermeni isyanları şunlardır:

- 1-20 Haziran 1890 Erzurum İsyanı,
- 2-Ağustos 1894 Birinci Sasun İsyanı,
- 3-16 Eylül 1895 Zeytun İsyanı,
- 4-29 Eylül 1895 Sivas-Divriği İsyanı,
- 5-2 Ekim 1895 Trabzon İsyanı,
- 6-6 Ekim 1895 Eğin İsyanı,
- 7-7 Ekim 1895 Kayseri-Develi İsyanı,
- 8-9 Ekim 1895 Akhisar İsyanı,
- 9-21 Ekim 1895 Erzincan İsyanı,
- 10-25 Ekim 1895 Gümüşhane İsyanı,
- 11-25 Ekim 1895 Bitlis İsyanı,
- 12-26 Ekim 1895 Bayburt İsyanı,
- 13-27 Ekim 1895 Maraş İsyanı,
- 14-29 Ekim 1895 Urfa İsyanı,
- 15-30 Ekim 1895 Erzurum İsyanı,
- 16-2 Kasım 1895 Diyarbakır İsyanı,
- 17-2 Kasım 1895 Siverek İsyanı,
- 18-4 Kasım 1895 Malatya İsyanı,
- 19-7 Kasım 1895 Harput İsyanı,
- 20-9 Kasım 1895 Arapkir İsyanı,
- 21-15 Kasım 1895 Sivas İsyanı,
- 22-15 Kasım 1895 Merzifon İsyanı,
- 23-15 Kasım 1895 Maraş İsyanı,
- 24-22 Kasım 1895 Muş İsyanı,
- 25- 3 Aralık 1895 Kayseri İsyanı,
- 26-3 Aralık 1895 Yozgat İsyanı,
- 27-1895-1896 Zeytun İsyanı,

28-2 Haziran 1896 1.Van İsyanı,
29-Temmuz 1897 İkinci Sasun İsyanı,
30-14 Nisan 1909 Adana İsyanı

Yukarıda sıralanan isyanları başlatan Ermeni Komiteleri,Ermenileri,kendilerine yardımcı olmaya zorlamış,destek vermeyen Ermenilere de baskı ve şiddet uygulamışlar,haraç almışlar,direnenleri ise çok vahşi yöntemlerle öldürmüş,evlerini ve işyerlerini yakmışlardır. (61)

Osmanlı Ermenilerini içeride kurulan bu komiteler vasıtasıyla harekete geçirmek mümkün olmayınca,bu kez Rus Ermenilerine Osmanlı toprakları dışında komiteler kurdurulmuştur.Böylece 1890'da Tiflis'te Daşnak, 1897'de İsviçre'de Hınçak komiteleri ortaya çıkmıştır. Bu komiteler, Ermeni isyanlarının hazırlanması ve çıkışında önemli rol oynadılar.1890'da Erzurum'da başlayıp 1909'da Adana'da devam eden yaklaşık 31 isyanın ve devamındaki diğer isyanların amacı Osmanlı Devletini parçalayarak bağımsız Ermenistan Devleti'nin kurulmasını sağlamaktı.Bu isyanlar özellikle I.Dünya Savaşı yıllarında birçok cephede savaşan Osmanlı Devleti'nin doğudaki cephesine intikallerin yapılmasını engelleyecek bir hat üzerinde çıkarılmıştır.Birçok masum insanı katleden,köy ve kasabaları yakıp yıkan bu isyanlar Osmanlı Devleti için artık bir iç güvenlik devletin varlığını korumak meselesi haline gelmiştir.Bütün ayaklanma girişimlerinin ortak özelliği Osmanlı ülkesine dışarıdan gelen komitelerce planlanmış ve gerçekleştirilmiş olmalarıdır.İlk isyan yukarıda belirtildiği gibi 1890'daki Erzurum isyanıdır.Daha sonra bunu Kumkapı gösterisi,Kayseri,Yozgat,Çorum ve Merzifon olayları,Sason isyanı,Babaili gösterisi ve Zeytun isyanı,Van isyanı ve Osmanlı Bankasının işgali ve Adana isyanı takip etmiştir.

b.Erzurum Olayı (20 Haziran 1890)

Erzurum isyanı 20 Haziran 1890'da çıktı. Erzurum valisi Semih Paşa, Ermenilerin Rusya'dan çok sayıda silah getirdiklerini, bunları Sanasayan Okulu'nda ve Kilisesinde sakladıklarını haber almıştı. Osmanlı Güvenlik Güçleri,Jandarma ve polisler kiliseyi aramak istemişler. Ermeniler durumu öğrendiklerinden gerekli önlemleri almışlar ve karşı koymak üzere hazır bekliyordardı. Olay yerine gelen Jandarmalara Ermeni Komitecileri ateş açtılar. Bir subayla 2 eri ve 1 polisi şehit ettiler. İlk ateş açıldı ve ilk şehitler verildi. Kilise arandı. Pek çok silah ve cephane bulundu.

(60).Evren, a.g.e,2002,S,138

Komiteciler, halkı kışkırttılar. Onlara cesaret vermeye çalıştılar. Bu arada, iki taraf arasında iki saatlik bir çatışma oldu. Ertesi gün Konsoloslar şehri gezdiler. İki taraftan 100'den fazla ölü ve 200 -300 kadar yaralı vardı.

Ermeniler, Rusya ve Batılı büyük devletlerin konsoloslarının bulunduğu Erzurum'da böyle bir olay üzerine batılı devletlerin hemen harekete geçeceğini sanmış, büyük umut bağlamışlardı. Sonuç öyle olmadı. Ancak, ilk denemeydi. Bu yüzden çok önemliydi.

c.Musa Bey Olayı (13 Kasım 1890)

Mutki'li olan Musa Bey, Muş'lu bir Ermeni papazın kardeşinin kızını kaçırmış, evine kapatmış, ırzına geçmiş sonrada kardeşine vermiş. Müslüman olması için dayak atmış. Daha sonra kız kaçmış, Musa beyi şikayet etmişler. Muş'ta verilen dilekçelerden bir sonuç alamayınca, Ermeni Patrikhanesi, kızı büyük bir kalabalıkla İstanbul'a getirtmiş ve burada yargı önüne çıkartmış. İstanbul'da çok güçlü olan Hınçak Komitecileri büyük gürültü çıkarmalarına karşın bir sonuç alamamışlar. Ancak, olayı abartarak Avrupa'da büyük propaganda yapmışlardı.

d.Kumkapı Gösterisi (Temmuz 1890)

Gösteri, Hınçak Komitesi tarafından düzenlendi. Musa Bey olayı ile Erzurum'daki olayı dünyanın gözünün önüne sermek ve Ermenilere cesaret vermek amacıyla yapılmıştır. Hınçaklar, Anadolu'dan gelen bekar ve işçilerle birlikte nüfusu 200.000 civarına ulaşan Ermenilere güvenerek; İSTANBUL'da silahsız bir gösteri düzenlediler.

Hınçak komitecileri aldıkları kararları, Ermeni Patriği AŞIKYAN'la birlikte padişaha sunmak isterler. Patrik AŞIKYAN gitmek istemez. Bunun üzerine Hınçak Komitecileri Patrikhaneyi basarlar. Camları kırıp tavanları parçalarlar. Patrik AŞIKYAN'ı yakalayıp saraya götürmek üzere arabaya atarlar. Bu arada, Ermeni komitecileri yol boyunca, "Yaşasın Hınçak Komitesi, yaşasın Ermeni Milleti, Yaşasın Ermenistan!" diye bağırlar. Olayı öğrenen askerler arabanın etrafını çevirirler ve emniyete alırlar. Ermeni komitecileri ateş açarlar. Askerlerden bazıları yaralanırlar. Güya gösteri silahsız yapılacaktı. Ama, yine de askerler yaralanmışlardı. Devletin yanında olanların devlete güvenleri kalmamıştı.

e. Merzifon, Kayseri ve Yozgat Olayları (1892 — 1893)

1892 — 1893 yıllarında, Kayseri, Develi, Yozgat, Çorum, Merzifon, Aziziye ve öteki bazı bölgelerde Hınçak komitesinin çalışmaları açıkça ortaya çıktı. Bütün bu yerlerde cami kapılarına ilanlar asıldı. Her tarafa Hınçak armalı bildiriler dağıtıldı.

Hınçaklıların çalışma merkezi MERZIFON'du. Burası, "Küçük Ermenistan İhtilal Komitesi Merkezi" adını taşıyordu.

Bütün bu olaylarda, tek ciddi karşılaşma ve çarpışma bu oldu. Birçok esir alındığı doğrudur. Fakat sonradan bunların hepsi de serbest bırakıldı.

f. Babıali Gösterisi (18 Eylül 1895)

Babıali gösterisi de Hınçaklılar tarafından düzenlenmiştir. Gösteri uzun çalışmalar sonunda planlanmış, bu gösteri için özellikle Vanlı, Muşlu gibi cahil, saf kimseler getirilmiştir. Silahları kendilerine törenle verilmiştir. Hınçaklılar, patrik İzmirliyan'la yakın ilişki kurmuşlar, onu sürekli Osmanlı Devletine karşı kullanmışlardı.

Patrik İzmirliyan Ermenilerin büyük desteğine sahipti. Osmanlı Hükümetine Ermenilerin durumlarını ve heyecanlarını açıklayan bir muhtıra göndermiş ve bunda ıslahatın uygulanması için acele edilmesini, aksi takdirde çıkacak olaylardan Ermenilerin sorumlu olmayacağını bildirmişti. Bu muhtıraya Padişah hayli kızmıştı.

Ermeniler, büyük devletlerin elçilerine de bir bildiri göndererek durumlarını Osmanlı Devletine ve Avrupa'ya duyurmak için bu gösteriyi düzenlediklerini bildirmişlerdi.

Gösteri, 18 Eylül Pazartesi günü Kumkapıdaki Patrikhane Kilisesinde 3 - 4 bin kadar Ermeninin toplanmasıyla başladı. Kalabalığın çoğu Vanlı, Muşlu, Bitlisli'ydi.

Topluluk marşlar söyleyerek Kumkapı'dan Babıali ye doğru ilerliyor, zaman zaman silah atıyorlardı. Bıçak ve tabancalarla etrafa saldırıyorlardı. Sık sık "Yaşasın Ermenistan! diye bağırıyorlardı. Sultan Mahmut Türbesi yakınında Jandarma Binbaşı Servet bey'e saldırdılar. Onu vurdular. Çeşitli yerlerden gelen göstericilerle Babıali yakınında sayıları 5.000'i bulmuştu. Göstericilerin Babıali'ye saldırıları önlendi. Müslümanları kışkırtma çabaları da bir sonuç vermedi.

Ermenilerin çoğu Beyoğlu, Galata, Kumkapı kiliselerine sığındılar. Kilisede bulunanları dışarı bırakmadılar. Güvenlik Sağlandıktan sonra hepsi de serbestçe yerlerine döndüler.

g. Zeytun İsyanı (1895)

Zeytun'da Hınçaklıların çıkardığı en önemli isyan 1895 Temmuzunda olmuştur. Hükümet, Zeytun yakınındaki Arekin köyünde yabancı 6 Ermeninin faaliyette bulunduğunu haber alıyor. Bunların Hınçaklı propagandacılar olduğu anlaşılıyor. Hınçaklılar, Zeytunlulara silahlanmalarını, civardaki Türklere, askerlere önemli kasabalara saldırmalarını söylüyorlar. Hareket başlar başlamaz İngiliz filosunun Mersin ve İskenderun'a geleceğini bildiriyorlar.

Zeytun, Maraş'ın kuzeyinde, Ceyhun ırmağına dökülen Zeytun suyu kenarında engebeli bir yerde bulunan çok eski bir yerleşim yeridir. Bugün burada "Süleymanlı" diye bir bucak merkezi vardır.

16 Eylül 1895'de Zeytun isyancılarından 100 kişilik bir Ermeni grubu "Karanlık Dere"de toplanarak isyanın çıkarılmasını kararlaştırırlar.

Bu karar üzerine, her tarafta birden isyanlar başlıyor. Yollar tutuluyor. Telgraf hatları kesiliyor. İki bini silahsız, dört bini silahlı Zeytunlu saldırılara başlıyorlar. Kışla ve Hükümet konağını sarıyorlar. Kaymakam, 50 subay, 600 er ve kumandanlarını esir alıyorlar. Esirleri sonradan Zeytunlu kadınlar öldürüyorlar. Bu olay üzerine, Göksun'da bulunan askerler, saldırıya geçiyorlar. Asileri Zeytun'a sığınmaya zorluyorlar. Zeytun kuşatılıyor. Tam sonuç alınacağı sırada, İstanbul'daki elçiler arabuluculuk teklifinde bulunuyorlar. Saray teklifi kabul ediyor. 28 Ocak 1896'da Zeytun asileriyle barış yapılıyor. Barış şartları Osmanlı Devleti lehine olmamış, daha çok Zeytunlular lehine olmuştur. Öldürülen 550 askerin hesabı sorulmamıştır. Zeytunlular bu olaydan sonra daha çok şımarmışlardır.

h. Van İsyanı (1 Haziran 1896)

Van'daki Ermeni komiteleri Anadolu'nun diğer bölgelerinden daha kuvvetliydi. Van, Anadolu, İstanbul ve Rumeli'de sivrilmiş, cezalı, ölüm olaylarına karışmış komiteciler ile Rusya'daki azgın Ermeni liderlerinin sığındıkları yerd. Rusya'da adam öldürmeden aranan komiteciler Van'a kaçıyorlardı. Bu yüzden Van'daki komitecilerin çoğu serseri, katil ruhlu. Ermeniler halk arasında en güçlü örgütü de Van'da kurmuşlardı.

Komiteciler çok gençti. Vanda Hınçaklı Komiteciler de vardı. Ama, Taşnakların örgütü çok güçlüydü.

1896 başından itibaren Anadolu'dan, İstanbul'dan. Rumeli'den, Rusya'dan ve Avrupa'dan gelen anarşist ruhlu komiteciler Van'a gelmeye başladılar. Şubat ve Mart

aylarında gelenlerin sayısı arttı. Aralarında Ermeni olmayanlar da vardı. Haziran ayında asilerin sayısı (600)e ulaştı.

Asiler, ilk cinayetlerini 6 Ocak 1896'da Ermenilerin en büyük bayramında kiliseye gelen ruhani lider BOGOS'u öldürerek işlediler. Yaşlı papaz, kilisede bazı serserilerin hareketlerine karşı çıkmış ve oracıkta öldürülmüştü. Bundan sonra her tarafta korku salan, terör estiren komiteciler, pek çok cinayet işlediler. Kendilerine yardım etmeyen, karşı çıkan Ermenilerden de pek çok masum insanı öldürdüler.

Ermeniler, Rus tüfekleriyle silahlanmışlardı. Asiler, bu silahların yerli Ermenilerin yardımlarıyla alındığını ve İRAN üzerinden sokulduğunu söylüyorlardı. Çeşitli komiteler vardı. Ayrı ayrı üniforma taşıyorlardı.

İlk eylemlerini, 2 - 3 Haziran 1896 gecesi Van'da devriye gezen askerlere karşı gerçekleştirdiler. Bir subay ve bir askeri vurarak ağır yaraladılar. Şehrin her tarafında olaylar çıkardılar. Komiteciler, Sasun'da, Zeytun'da olduğu gibi yabancı devletlerin müdahalesini sağlamak için uğraştılar. Hükümet, Van isyanı nedeniyle dışardan geçici Müslümanların şehre girmesini yasakladı.

Sonunda Hükümet, yabancı konsoloslukların hakemliğine başvuruyor.

1. Adana Olayı (27 Mart 1909)

Ermeniler, çok eskiden RUPINYAN Krallığı'nın hüküm sürdüğü KİLİKYA'yı yeniden diriltmek ve Ermenilerin bir kısmını burada toplayarak küçük Ermenistan'ı kurmak istiyorlardı.

Ruslar da uzun süredir AKDENİZ'e sıcak denizlere inmeye can atıyorlardı. Bu hedeflerine ulaşmak için, Ermenilerin "Küçük Ermenistan'ı Kurma" hayallerinden yararlanmaya çalıştılar. Rusların Kilikya bölgesi için Ermenilere destek vereceğinin anlaşılması üzerine, Ermeniler Adana bölgesinde yoğun bir çalışma içine girdiler. Civar illerden bölgeye nüfus kaydırmaya, bu bölgede Ermeni nüfusunu artırmaya giriştiler

1908'deki İkinci Meşrutiyet'ten sonra gelen hürriyet havasından Ermeniler çok yararlandılar. Ermeni Komiteleri gizliliği bir tarafa bırakarak açıkça çalışmaya başladılar. Eskiden bağlarda, bahçelerde çalışan silahlı çeteler, mahallelerde sokaklarda çalışır hale geldiler. Artık hükümetin gözünün önünde de çalışıyorlardı. Hiç birşeyden korkmuyorlardı.

Episkopos Museg, ruhani kimliğini bırakarak komiteci gibi çalışmış, kışkırtıcı davranışlarda bulunmuştur. Önce, Taşnak ve Hınçak Komitecilerini dava uğrunda birleştirmiş, hükümetle de ilişkilerini sürdürmüştür.

Episkopos Museg ve arkadaşlarının ilk önemli hedefi; Kilikya bölgesine mümkün olduğu kadar Ermeni yığmak ve burada çoğunluk sağlamaktı. Bunun için civar illerden, Maraş, Zeytun, Harput, Van, Diyarbakır, Bitlis'ten birçok Ermeni getirilmiş ve yerleştirilmiştir. Bu şekilde, 1903'ten 1909'a kadar ki dönemde, bölgedeki Ermeni nüfusu % 40 artmıştır.

27 Mart 1909 günü, Ermeniler 2 Türk gencini öldürdüler. Katilleri Hükümete teslim etmediler. Komiteciler etrafta kışkırtıcı hareketler sergilediler. Bu sırada şehirde sevilen bir yaşlı Türk ile birkaç Türkü öldürmelerinden sonra çatışmalar başladı.

Türkler sokaklardan, Ermeniler evlerin pencerelerinden ateş ediyorlardı. Ermeniler Ermeni Mahallesinde yakaladıkları Türkleri öldürüyorlardı.

Kargaşa ve çatışmalar 1 Nisandan 3 Nisana kadar sürdü, sonunda bastırıldı. 11 Nisan'da Dedeağaç'tan gelen 3 taburun üzerine Ermeniler tekrar ateş açtılar. İkinci defa çatışma başladı. Daha sonra askerler duruma hakim oldu ve sessizlik sağlandı.

Olay üzerine Adana'da bir Askeri mahkeme kuruldu. Uzun çalışmalardan sonra 9'u Türk, 6'sı Ermeni olmak üzere 15 kişi idam edildi. 6 kişi de kürek cezasına çarptırıldı.

2. Birinci Dünya Savaşından Sonra Ermeni İsyanları

a.Zeytun İsyanı (17 Ağustos 1914)

Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş sırasında ilk isyan Zeytun'da çıktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun seferberlik ilan etmesi üzerine, Kumandanı ve subayları kendilerinden olmak üzere Zeytun Ermenileri bir alay kurmak için yetkililere başvurular. İstekleri kabul edilmedi. Ermeniler aralarında toplanarak seferberliğe katılmama kararı aldılar. Silahlarıyla dağa çıktılar. "Zeytun Cumhuriyeti" adını verdikleri bir devlet kurduklarını açıkladılar. Sağa sola saldırmaya başladılar. İlk yaptıkları eylem terhis olup köylerine dönen silahsız 100 Andırınlı'yı 30 Ağustos 1914'de soyduktan sonra öldürmek oldu. Yolları kontrol altına aldılar. İsyan bütün şiddetiyle sürdü.

İsyancılara karşı yapılan harekat sonunda, 60 isyancı yakalandı. Ayrıca, 713 tüfek, 12 çifte, 12 mavzer tabanca ele geçirilmişti.

b Van İsyanı

Berlin Anlaşması'nın 61nci Maddesinde, ıslahat yapılması gereken Ermenilerin yaşadığı illerden biri de Van'dır. Van ili, Ermenilerin ve onları destekleyen Batılı ülkelerin yoğun propaganda yaptıkları ve örgütlendikleri yerdir. Sürekli olarak, Müslümanlar Ermenileri öldürüyor diye propaganda yapıyorlar. Ermeni nüfusunun Müslümanlardan fazla olduğunu her fırsatta ileri sürüyorlardı. Halbuki, 1914 yılındaki nüfusa göre; Van'daki Müslüman nüfusun 166.609 olmasına karşılık, Ermeni nüfusu sadece 66.843'tü.

Ermeniler pek çok Türkü ve Müslüman'ı öldürürken, tam tersini söyleyerek ortalığı ayağa kaldırmışlar, kendilerinin öldürüldüklerini yayararak olayları kapatmasını bilmişlerdir. Her fırsatta da bu olayları tasvip etmeyen Ermenileri öldürerek suçu yine Müslümanların üstüne atmayı başarmışlardır.

Ermeni Komiteleri, 1890'dan itibaren hızla ortaya çıkmışlar, silahlanmışlar ve sıkı eğitim yapmışlardır. Komiteciler ellerindeki silahlarla etrafta eşkıyalığa başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu içinde pek çok olaya karışmış, Taşnak çetelerinin arasına Kafkasya'da Karabağda pek çok insanı öldürmüş, Rus hükümeti tarafından ölüm cezasına çarptırılan İŞHAN ve ARAM da katılmıştır. Bunlar, Van'ın AKDAMAR adasındaki Ruhban okulunu Harekat Merkezi haline getirmişler. Bölgeden sağladıkları paralarla pek çok militan yetiştirmişler. Eylemlerini köylere kadar yaymışlardır.

Müslüman halka ve kendilerini desteklemeyen Ermenilere saldırmışlar bunları işkence ederek öldürmüşlerdir. Bölgedeki çeteleri toplayıp Van'ı ihtilalcilerin merkezi haline getirmişlerdir.

Şubat 1915'te, Van'da önemli olaylar olmuştur. Van'ın Tımar bucağında koyun sayımı yapan memurlara Ermeni komitecileri saldırmışlar. Kısa zamanda 1000'den fazla Ermeni çetesinin toplanmasını sağlamışlar ve isyana başlamışlar. İsyan hızla Gevaş ve Çatak ilçelerine sıçramıştır. Asiler, telgraf tellerini kesmişler. Gevaş kadısı ve TİMAR'ın Barat köyünde Jandarma komutanı Süleyman Bey'le yanındaki askerleri şehit etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin olayları bastırmak için harekete geçmesi ve bazı casusların yakalanması üzerine Ermeni Komiteciler Müslüman köylere daha şiddetli biçimde saldırmışlar. Masum insanları öldürmüşlerdir.

Bu sırada toplanan çetecilerin sayısı 5000'e ulaşmıştır. Nisan 1915 başında Asiler, Van'a saldırmışlar, şehir içindeki, Düyünu Umumiye, Reji, Posta, telgraf idaresi, Hükümet daireleri ve birçok resmi daireyi havaya uçurmuşlar. Müslüman mahallesini ateşe vermişlerdir. 7 Nisan 1915'ten itibaren şehri kuşatan Ermenilere karşı kendilerini

savunmak amacıyla Müslüman halk ve çok az sayıdaki askerler iç kaleye sığınmışlar, Ermeniler kaleyi her taraftan çevirmişlerdir. Van'ın kuşatılması haberi üzerine Ermeni komitecilerin sayısı bir anda 10.000'i aşmıştır. Ermeni komitecileri işi iyice azıtmışlardır.

Nisan 1915'te, Aram ve Vartan başkanlığında Ermeni Genel Kurmayını kurmuşlar, harekatı yönetmişlerdir.

Büyük sıkıntılara katlanan Müslüman halk ve az sayıdaki asker Van kalesinde Nisan sonuna kadar direnmişse de, açlık, susuzluk, soğuk nedeniyle şehir düşmüştür. Kalenin direnişi sırasında ve şehir düştükten sonra Ermeniler binlerce Müslüman'ı öldürmüşler, şehri yakıp yıkmışlar ve "Van"da, Geçici Bir Hükümet kurmuşlardır. Daha sonra da bölgeye gelen Ruslara Van'ı teslim etmişlerdir.

Ermeni çeteleri, Van'ı ele geçirdikten sonra her tarafta saldırıya geçmişler. Binlerce Müslüman'ı işkence ederek öldürmüşlerdir.

Bu olaylar Ermenileri çok etkilemiştir. Günümüzde VAN'a gelen Ermeni asıllı turistlerin pek çok AKDAMAR Adasını ziyaret eder, kilisenin duvarlarını "Ağlama duvarı" gibi görerek yüzlerinin sürerler.

c. Muş Olayları

Van'ın düşmesinden sonra Muş'taki saldırılar artmış, Ermeni çeteleri her tarafta çok kanlı katliamlar yapmışlardır.

Başlangıçta, Muş ve çevresinde 7000 Ermeni silahlandırılmış ve bunlar gruplar halinde köylere saldırmışlar. Bunlara askerden kaçan Ermenilerin ve askere gitmeyen gençlerin katılmasıyla sayıları çok artmıştır. Komiteciler, bölgedeki devlet memurlarını ve askere gidenleri öldürmüşlerdir. Daha sonra Van'dan gelen takviyelerle sayıları daha da artmış ve etrafta terör havası estirmişlerdir.

d. Diyarbakır Olayları

Ermeniler, Diyarbakır'da nüfus olarak azınlıkta olmalarına karşın, örgütlü olmaları nedeniyle komitecilik yapmışlar ve halkı korkutmaya, yıldırmaya ve kaçırmaya çalışmışlardır. Asıl amaçları, Rus Ordusu'nun ilerlemesini kolaylaştırmak için geri bölgelerin güvenliğini bozmak ve bu sayede Ermenilerin bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlamaktır. Savaş başlar başlamaz, çeteler kurulmuş, askerden kaçan Ermenilerle bu çeteler güçlendirilmiştir. Ermeni çeteleri, sokaklarda halkı aşağılamaya ve kışkırtmaya çalışmışlar, Jandarmaların görevlerini yapmalarını engellemişlerdir.

Damdan dama geçmek suretiyle kurdukları "dam taburu"yla hem Müslüman

halkı, hem de kendilerini desteklemeyen Ermenileri taciz ederek halkın huzurunu bozmak istemişlerdir. Bölgede çıkardıkları anarşik hareketlerin yanında silah ve cephane sağlamaya çalışmışlardır.

Alınan önlemlerle şehirde toplu öldürmelerin önüne geçildiyse de şehir dışında, Silvan, Liva ve Şark (Diyarbakır) nahiyesinde bazı toplu öldürmelere engel olunamamıştır.

e.Harpüt Olayları

Ermeniler, diğer illerde olduğu gibi önceden hazırlıklar yapmışlar ve komiteler kurmuşlar. Birinci Dünya Savaşı başlayınca da hemen harekete geçmişlerdir. Bölgesinde kurulan Ermeni Komiteleri, askerden kaçan silahlı Ermenilerle güçlenmiş, şehir içinde ve dışında sabotajlar yapmaya başlamışlardır. Cepheden dönen hasta ve yaralı askerleri,bölgedeki Müslümanları ve kendilerini desteklemeyen Ermenileri de öldürmüşlerdir.

Ermenilerin bazı eylemleri gerçekleştirmeleri üzerine harekete geçen Osmanlı Devleti Güvenlik Güçleri, yaptıkları aramalarda il merkezinde 5000'den fazla silah, 300 kadar bomba, 40 bomba fitili, 200 paket dinamit ve 5000 dinamit misketi bulmuştur.

Şehir dışında da pek çok silah ve malzemenin yanında din adamlarına mahsus derviş elbiseleri, asker ve başka kıyafetler de ele geçirmiştir.

f. Erzurum Olayları

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce en iyi örgütlenen. silahlanan ve eğitim yapan illerden biri de Erzurum Ermenileridir. Erzurum'un Kafkaslarla sürekli ilişki içinde olması, Trabzon-Van yolu üzerinde yer alması, Batılı ülkelerin konsolosluklarının burada bulunması, Ermenilerin daha düzenli biçimde örgütlenmelerinde, silahlanmalarında ve eğitim yapmalarında önemli etken olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgenin savaş alanı içinde kalması Ermeni komitelerinin faaliyetlerinin önemini arttırmıştır. Buradaki Ermeni komiteleri, hem savaş alanı içinde düşmanla işbirliği yaparak Osmanlı üçüncü Ordusu hakkında Ruslara bilgi vermişler, hem de Osmanlı Ordusunun ikmal noktalarını, depolarını vurmuşlardır. Ermeni kökenli Osmanlı askerleri silahlarını aldıktan sonra kolayca kaçmışlar, yaralı ve hasta dönen Türk askerlerini öldürmüşlerdir. Üzerlerindeki Osmanlı asker giysisinden de yararlanmışlardır.

g.Sivas Olayları

Sivas ili de Ermeni eylemleri nedeniyle çok huzursuz dönemler geçirmiştir. Ermeni Komiteleri, Sivas'ta çok iyi hazırlık yapmışlar, 30.000 kişiyi silahlandırmışlar. Bunun 15.000'ini Rus Ordusuna veya Kafkaslardaki Ermeni gönüllü alaylarına katılmak üzere göndermişler, kalan 15.000 kişiyi de Osmanlı Ordusu'nun yenilmesi halinde, iç bölgedeki temizlik hareketinde kullanılmak üzere elde tutmuşlardır.

Seferberlik ilan edilir edilmez, Sivas'ta Ermenilerin eylemleri başlamıştır. Diğer şehirlerde olduğu gibi, yollar tutulmuş, telgraf hatları kesilmiş, yollarda rastladıkları hasta ve yaralı askerleri acımasızca öldürmüşler. Müslüman köylerde korkunç katliamlar yapmışlardır.

h.Trabzon Olayları

Trabzon ve Samsun, Karadeniz üzerinden ANADOLU'ya açılan önemli liman şehirleridir. Buralardaki Ermeniler, yurtdışından gelen silah ve cephaneyi Anadolu'daki Ermeni Komitelerine ulaştırmışlardır. Trabzon'daki Ermeniler, daha düzenli çalışarak silah kaçakçılığını aksatmadan yürütmüşlerdir.

Trabzon Limanı bölgesinde silah kaçakçılığının aksamaması ve dikkat çekmemesi için fazla eylem yapılmamıştır.

ı.Ankara Olayları

Ermeni Komiteleri Ankara'da da boş durmamışlar, sürekli hazırlık yapmışlar. Seferberlik ilan edilince diğer illerle koordineli olarak silahlı harekete başlamışlardır. Askerden kaçan Ermeni kökenli askerlerin katılımıyla güçlenen komiteler Ankara bölgesi'nden askere giden Müslümanların orduya katılmalarını önlemek için savunması zayıf köylere saldırmışlardır.

Ankara'daki Ermeni komiteleri, cepheden yaralı veya hasta dönen askerlere yollarda pusular kurarak yoketmişler ve Jandarma ve polise saldırarak görev yapmalarını engellemişlerdir. Ayrıca, bölgede silah, cephaneye ve giyecek depolamışlardır.

i.Urfa Olayları

Ermeniler, Urfa'da 1890'dan itibaren örgütlenmeye ve silahlanmaya başlamışlardır. Anadolu'nun bazı yerlerinde olay çıkaran Ermenilerin bir kısmının Osmanlı Devletince Urfa'ya gönderilmesinden sonra olaylar çok artmıştır. Ermeniler, bölgede yaptıkları güçlü propagandayla Urfa'da etkili olmuşlar. Urfa, Ermenilerin yiyecek maddelerinin depolandığı bir yer olmuştur.

Ermeni Komitecileri, 18 Ağustos 1915'te, Germiş Köyünde isyan çıkarmışlardır.

Eylül 1915'te, isyanların artması üzerine Urfa Mutasarrıfı 4'ncü Ordudan yardım istemiştir. İsyancılar, Urfa'daki Amerikan Misyonerliği yetimhanesini karargah haline getirmişler, buraya yapılan müdahalede çıkan çatışmada bazı şehitler verilmişse de sonunda isyancılar etkisiz kılınmıştır.

j. İzmit ve Adapazarı Olayları

Ermeniler, İzmit bölgesinde Rusların Karadeniz'den asker çıkaracağı beklentisiyle örgütlenmişlerdir. Rusların hareketlerini beklemişlerdir. Rus donanmasının Karadeniz Ereğlisi'ni topa tutmaları üzerine isyan etmişlerdir.

Ermeni İsyanlarının sonuçları

Bütün bu isyan ve olaylar Ermeni komitelerince Batı ülkelerine Ermenilerin "Türklerce katledilmesi" olarak tanıtılmış,Hıristiyan kamuoyuna bu şekilde yansıtılarak büyük bir gürültü koparılmıştır.

Ermenilerin bu propagandasının altında büyük devletleri Osmanlılara karşı silahlı mücadeleye zorlamak amacı yatmaktadır.

Ermeni ayaklanmalarının nedeni ne sefalet,ne ıslahat,ne de baskıya tabi tutuldukları iddiasıdır.Ayaklanmaların nedeni;Batılılar ile Rusya'nın,Ermeni komiteleri ve kilisesi ile işbirliği içinde Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak istemeleridir.

Osmanlı Devleti ise bu isyanlar karşısında,her devletin yapacağını yapmış,isyancıları bastırmak için asilerin üzerine kuvvet göndermiştir.İsyancılar,Ermeni halkının çoğunluğunun faaliyeti benimsememesi nedeniyle kısa sürede bastırılabilmiştir.Ancak her isyanın bastırılması yeni bir "Katliam" olarak sunulmuştur.

Tüm bu olaylar cereyan ederken gerek Ermeni komitelerinin,gerekse büyük devletlerin gözden uzak tuttukları temel bir unsur vardır.Bu da Ermenilerin,adlarına talep edilen topraklarda küçük bir azınlık durumunda olmalarıdır.

Ermenilerin üzerinde özerk bir Ermenistan kurulmasını istedikleri altı doğu vilayeti Erzurum,Bitlis, Van,Elazığ,Diyarbakır ve Sivas'tır.Ermeniler bu vilayetlerin hiçbirinde

nüfusun 1/3'ini bile oluşturamamaktadır.Bu bölgedeki Ermeni nüfusunun genel nüfusa oranı ise yüzde 15'tir.

Ermeni sorunu,bir çok cephede düşmanla mücadele eden Osmanlı Devleti'ni uzun yıllar meşgul etmiştir. Oysa yüzlerce yıl Ermenilerle Türkler barış içinde bir arada yaşamışlardı.Dış güçlerin kışkırtmaları,patrikhane ve komitelerin yönlendirmesiyle bir çok isyan çıkarılmış ve iki toplum birbirine düşman hale getirilmiştir.İsyanların bastırılması sırasında her iki taraftan bir çok kişi hayatını kaybetmiştir.Arada oluşan bu düşmanlık, I. Dünya Savaşı sırasında daha da keskin bir hal almış ve bir çok masum insanın hayatına mal olmuştur.

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASINDAN SONRA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Mondros Mütarekesi, bekledikleri ölçüde olmamakla beraber, Ermeni özlemlerine geniş ufuklar açmıştı. Galip devletlerin maddi ve manevi desteklerini arkalarında hisseden Ermeniler giderek gerçekçilikten uzaklaşan,bu yüzden kendi aralarında da ihtilaflar yaratan tasarımlara girişmişlerdi.

1919 Mayısında, Ermeni Cumhuriyeti ilan edildikten bir yıl sonra Ermeni Parlamentosu, sınırları içine Türkiye'den kurtarılacak toprakları da katan bir karar almıştı. Türkiye Ermenileri temsilcilerinin Erivan'a empoze ettikleri Birleşik ve Hür Ermenistan tasarısı, Sevr Antlaşması'nda kabul edilen Ermenistan'dan da büyük bir devleti öngörüyordu. Rusya Ermenilerini tedirgin eden bu tasarıyı, Bogos Nubar Paşa ve A. Aharonyan Batı'nın, özellikle ABD'nin eğilimlerini değerlendirerek hazırlamışlardı. Ermeniler ABD mandası talep ettikleri bir sırada, Amerikalıların, ancak büyük bir Ermenistan'ın mandaterliğini kabul edeceklerini düşünüyorlardı. Bu ise kendilerini gerçekçilikten uzak taleplere yönelten nedenlerden biriydi. Ne var ki Büyük Ermenistan iddiası, ABD mandası konusunda incelemeler yapan General Harbord başkanlığındaki heyete de inandırıcı görünmemişti. Heyet Ermeni kırımıyla ilgili ABD'ye gelen haberleri abartılı buluyor ve Amerikan mandasının olumlu ve olumsuz yönlerini ifade etmekle yetiniyordu. General Harbord eğer 1916'da Doğu Anadolu'yu gezseydi raporu hayli farklı bir tonda olabilirdi, fakat geride kalan dönemde Ermeni intikam alayları tabloyu değiştirmişlerdi. Zaten Amerikan Kongresi de Wilson' un benimsediği mandaterliği 1920 Nisanında reddetti. Buna rağmen Ermeniler umudu kesmediler ve zaten bu sırada Avrupa'da bulunan Patrik Zaven Efendi, İngiliz Kralı V. George, Başbakan Curzon, Fransız Cumhurbaşkanı P. Deschanel, Başbakan Millerand ve Yunan Hükümet Başkanı

Venezelos gibi yüksek düzeydeki devlet adamlarıyla temaslar yapıyordu. (74)

Mütareke'den sonra Türkiye'deki durumsa tam bir manevi çöküntüyü yansıtıyordu. İttihatçı liderler ülkeden kaçmıştı ve bir süre sonra iktidara gelen Hürriyet ve İtilaf ileri gelenleri de İngilizlere şirin görünmekten öte bir politika tasavvur edemiyorlardı. Büyük bir saflık içinde böyle bir tutumun, sanki ülke savaştan yenik çıkmamış gibi, Osmanlı bütünlüğünü sağlayacağına inanıyorlardı. Onlara göre tüm sorumluluklar İttihatçılara yüklenerek,

Ermeni kırımını suçluları yargılayarak temize çıkmak mümkündü. Bu politika açık ve kararlı bir biçimde 4 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulmasıyla uygulamaya kondu

Kurtuluş Savaşı Başlarken Ermeni Sorunu

Mondros Mütarekesi'nden sonra Batı kamuoyunun büyük kısmının Türk aleyhtarı oluşu ve bunda Ermeni kırımının da önemli bir rol oynaması Türkleri bu konuda İttihatçılardan farklı bir savunma çizgisine ve propaganda çabasına itmişti. Daha önce de değindiğimiz gibi itttihatçılar, 1916'dan itibaren tehciri, Ermeni-Rus işbirliğini ileri sürerek meşru göstermişlerdi. Tehcir sırasındaki "aşırılıkları" da "sabrı tükenmiş, kızgın halka" ve "Kürt çetelerine" mal etmişlerdi.' Oysa İttihatçıların ülkeyi terk etmesinden sonra temel suçlu olarak İttihatçıları gören bir savunma çizgisi giderek güçlenmeye başlamıştır. (75)

Mütarekeden sonra İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın yayımladığı broşürler de Ermeni sorununda Osmanlı yönetiminin ağır sorumluluğunu kabul ediyorlardı. Bunlardan İngilizce yayımlanan ve resmi görüşü ifade eden bir kitapçıkta şöyle yazıyor: "Bu yok etme ve yağma amaçlı cehennem politikayı geliştiren ve uygulamaya koyan İttihatçı örgütün suçu açıktır. Liderleri insanlığın en büyük canileri arasında yer alıyorlar." Bu ağır suçlamaya rağmen, broşürde ilk önlemleri (başlangıçtaki tutuklamalar, Ermeni komitelerinin kapatılması, hatta tehcir) mazur gören veya "hafifletici" kılan nedenlere de yer veriliyordu. Bu çelişkiler o zaman zihinlerin ne kadar bulanık olduğunu gösteriyor. Fakat fikirlerin evrimi açısından önemli olan nokta, bu broşürde de halkın hiçbir sorumluluğa sahip olmadığına vurgulanması ve "tüm sınıflar, tüm milletler (İttihatçı) zulmünün kurbanıydılar" denmesidir. (76)

Kürt ve Kürt İstiklali hususundaki fikirlerin doğmasında büyük payı olan İngilizler, bir süreden beri Kürt aşiretlerini Osmanlılar aleyhine ayaklanmaya teşvik ediyorlardı.

1918'de Osmanlı ordularının zayıflamasından sonra onlar, çabalarını daha da artırdılar bir taraftan da Kürt aşiretlerine gerekli para, silah ve malzemeyi sağladılar.

Ermeniler, Osmanlı toprağında olgun bir güven ile birlik ve tam sükun ile refah içinde yaşayan Kürt dindaşlarımızı kandırmak teşebbüslerine giriştikleri en iğrenç ve ihtirastı bir dille hazırladıkları çağınları aldatma vesilesi olarak kullandılar.

Ancak Kürtler, onlarla aynı fikirde değildi onun için verdikleri cevapta Ermenileri, her çeşit kötülüğü yapmakla, özellikle Birinci Cihan Harbi sırasında silahları ile cepheden kaçarak Ruslara katılmakta suçladılar.

Bütün bu teşebbüsler, müzakereler, anlaşma - kardeşlik bildirileri, davetler bir şey temin etmedi. Muş, Van bölgesinde İngiliz ve Ermeni propagandacılarının yıllarca süren çalışmaları teşebbüsleri neticesiz kaldı. (77)

(61).Timur, a.g.e.S,80

(62).Timur, a.g.e.S,76

(63). Mecbure EROĞLU, Ermeni Meselesi, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi 14, Ankara, 1999,S,18

V.BÖLÜM

ERMENİ NÜFUSU VE TEHCİR KANUNU

1. I.Dünya Savaşının Başlaması ile Ermeni Örgütlerinin Aldığı Kararlar

Osmanlı Devleti,Birinci Dünya Savaşında Ermeni komitelerinin faaliyete geçmesinden kuşkulandığı için,savaş öncesinde,Ağustos 1914'te Erzurum'da Taşnak yöneticileriyle bir toplantı yapmıştır.Bu toplantıda Taşnaklar,Osmanlı Devletinin savaşa girmesi halinde Osmanlı orduları safında görevlerini icra edeceklerini beyan etmişler,ancak daha sonra bu kararlarından vazgeçerek Osmanlı Devletine karşı mücadelenin sürdürülmesi kararını almışlardır.

I.Dünya savaşının başlamasıyla Ermeniler bağımsız bir Ermenistan kurmak için faaliyetlere hız vermişlerdir.Rusya'nın doğudan saldıracağını düşünerek hazırlıklarını yapmışlar ve gerektiğinde Rus ordusunda Osmanlı Devletine karşı savaş kararı almışlardı.I.Dünya savaşı başında Ermeni komiteleri Osmanlı Devletini yıkmak ve Türk toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan devleti kurmak için şu kararları aldılar ve uygulamaya başladılar:(62)

- Takım takım silah ve cephanelerle cepheden kaçmak,
- İsyanlar çıkarmak,propaganda hatta şiddet yaratmak suretiyle aile ve köylerini korumak için Türk askerlerinin cepheden köylerine dönmelerini sağlamak,
- Seferberlik,askeri düzenlemeler ve ulaştırma işlerini güçleştirmek,asker,erzak ve mühimmat kabilelerini vurmak,
- Ruslar sınırı geçer geçmez,Osmanlı ordusunu arkadan vurmak,
- Osmanlı ordusundan alınan silahlarla gönüllü olarak Rus ordusuna katılmak,
- Türk köylerini yakmak,
- İtilaf devletleri hesabına casusluk yapmak,
- Türklerin moralini bozmak ve askerden kaçırtmak için propaganda yapmak.

I.Dünya savaşının başlamasıyla fiili hareketlerini yoğunlaştıran Ermeni ve komitelerinin hareketlerinin esasları

-Kim olursa olsun her Ermeni asli ihtiyaçlarından bile bazılarını satmak suretiyle silahlanmalıdır.

-Seferberlik ilanı ile silah altına çağrılan Ermeniler,bu çağrıya uymayacaklar ve çevresindeki halkı,Müslümanlar dahil,orduya katılmaktan men edeceklerdir.

-Her ne suretle olursa olsun silah altına alınmış olan Ermeni askerleri ordudan firar edip Ermeni çetelerine veya gönüllü birliklerine katılacaklardır.

-Rus orduları sınırı geçer geçmez komiteciler,firariler ve çeteler Rus ordusuna katılarak onlarla birlikte Osmanlı ordusuna saldıracaklardır.

-İkmal yollarını ve telgraf hatlarını kesmek suretiyle Osmanlı ordusunun iâşe ve istihbaratını sekteye uğratacaklardır.

-Cephe gerisinde 2 yaşına kadar olan bütün Müslümanları gördükleri yerde ve her fırsatta katledeceklerdir.(Ancak daha da küçük çocukların katledildiği görülmüştür.)

-Müslüman halkın yiyecek,mal ve mülkünü ele geçirecek veya yakıp yıkacaklardır.

-Kendilerinin terk edeceği ev,kilise ve hayır kurumlarını yakıp bunları Müslümanlar yakmış gibi propaganda yapacaklardır.

-Resmi daireleri kundaklayacak ve Osmanlı kolluk kuvvetlerini katledeceklerdir.

-Cepheden yaralı olarak dönen yaralı askerleri öldüreceklerdir.

-Şehirler,kasaba ve köylerde isyanlar çıkaracaklardır.

-Müslümanları göçe mecbur edeceklerdir.

-Silah imal veya ithal ederek bütün Ermenileri silahlandıracaklardır.

-Kendilerinin yaptıkları isyan ve katliamların faturasını Müslümanlara çıkararak bunu iç ve dış kamuoyuna yayacaklardır.

-İtilaf devletleri adına casusluk yapacaklardır.

2.ERMENİ NÜFUSU VE TEHCİR KANUNU

. Ermeni komitacılar ve bugünkü destekçileri tarafından günümüzde en çok istismar edilen konu Ermeni nüfus durumudur. Savaş döneminde tutulan kayıtlar, resmi rakamlar, kilise kayıtları, yabancı misyonların raporlarında yer alan nüfus bilgileri ve diğer belgelere rağmen sürekli olarak o günkü gerçek nüfusun asgari üç katı bir rakam gösterilerek soykırım iddialarına dayanak aranmaktadır. Verilen rakamlardan bazıları, dünya genelinde bugün yaşayan toplam Ermeni nüfusunu bile birkaç kat aşmaktadır.

(64). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları,Geçmişten Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1989,S,42-45

(65).Hüsamettin Yıldırım,Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları,Ankara,2000,S,24

3.Tehcir Kanunu Öncesi Ermeni Nüfusu:

Ermeniler ve Diğer Yabancı Kaynaklara Göre Osmanlı Devletinde Ermeni Nüfusu:

- 1917 tarihli İngiliz Salnamesine göre,..... 1.056.000
- Patrik ORMANYAN'a göre;.....1.579.000
- Kevork Aslan'ın "Ermenistan ve Ermeniler isimli kitabında
- Anadolu'da.....920.000
- Kilikya (Adana-Sis-Maraş Bölgesi)..... 180.000
- Osmanlının diğer bölgelerinde..... 700.000
- olmak üzere toplam.....1 .800.000- 2.000.000
- Alman Papas Johannes LEPSIUS'a göre.....1.600.000
- Cuinet'e göre;.....1.045.014
- Fransız Sarı Kitabına göre.....1.475.010.
- BASMACIYAN'a göre;.....2.280.000
- Patrik Nerses VARJABEDYAN'a göre;.....1. 150.000

Ermeni bulunmaktadır. (66)

Osmanlı Devleti Resmi Belgelerine Göre Ermeni Nüfusu:

Yabancılar Osmanlı belgelerini görmezden gelmeye çalışmaktadır. Ancak, bu konudaki en güvenilir rakamların resmi belgelerde olduğu kesindir. Son zamanlarda olduğu gibi tehcir öncesi Ermeni nüfusunun olduğundan 4, hatta 5 kat fazla gösterildiği olmuştur. Örneğin 1878 Berlin Kongresi'nde Bağımsız Ermenistan isteyen Ermeniler, Doğu Anadolu illerinde 3.000.000 Ermeni olduğunu savunmuşlar ancak Berlin Anlaşmasında Hıristiyanlardan vergi alınması hükmü bağlamında, bu sayıyı Osmanlı Hükümetinin belirlediği sayının altına indirmişlerdir.

Osmanlı Devletinde İstatistik Genel Müdürlüğü 1892 yılında kurulmuştur. Genel Müdürlük görevini 1892 yılında Nuri Bey, 1892-1897 yılları arasında Fethi FRANCO adlı bir Musevi, 1897-1903 yılları arasında Mıgırdıç ŞINABYAN isimli bir Ermeni, 1903-1908 yılları arasında Robert isimli bir Amerikalı, 1908-1914 yılları arasında Mehmet BEHİÇ Bey yapmıştır. Görüldüğü gibi Ermeni meselesini siyasi alana taşıyan önemli olayların cereyan ettiği dönemde, Osmanlı nüfus bilgileri yabancıların kontrolü altındadır. Buradan hareketle, bugüne kadar aksi bir belge ve kanaat olmadığına göre Osmanlı nüfus bilgilerine itibar edilmesi gerekmektedir.

1893 Nüfus sayımına göre Ermeni nüfusu1.001 .465'tir.

1906 Nüfus sayımına göre Ermeni nüfusu.....1.120.748'dir.

1914 Nüfus istatistiğine göre Ermeni nüfusu.....1.221.850'dir.

Her üç grup veri kaynağı değerlendirildiğinde gerek Osmanlı, gerek Ermeni ve yabancı istatistikler, I nci Dünya Savaşı döneminde yaşayan Ermenilerin nüfusunun 1.250.000 civarında olduğunu ortaya koymaktadır. (67)

Görüldüğü üzere XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni nüfusu 1.000.000 ile 1.300.000 arasında değişmektedir. Zaten gerek yerli, gerek yabancı araştırmacıların belgeler ışığında vardıkları sonuç, bu dönemde Osmanlı Ermeni nüfusunun en çok 1.300.000 olabileceği şeklindedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki. 1827 - 1828 ve 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşları sırasında Rus birliklerine ve I. Dünya Savaşında da yine başta Rusya olmak üzere Fransız ve İngiliz birliklerine katılıp ihanet eden Ermenilerin nüfusunda zaman zaman tabii ve önemli azalmalar olmuştur. Bu husus hem Ermeni hem de batılı tarihçiler tarafından da teyit edilmiştir.

1829'da Rus ordusu Erzurum'dan çekilirken 40.000 civarındaki Ermeninin onlarla birlikte Güney Kafkasya'ya 120.000 civarındaki Ermeninin de 1878 - 1890 arasında aynı şekilde Rusya'ya göç ettikleri belirtilmiştir. Yine mezhep değiştirme ve özellikle yabancı tüccara yerli tüccardan çok imtiyazlar tanıyan 1838 ticaret antlaşmasıyla birçok Ermeni'nin Rus İngiliz ve Fransız vatandaşlığına geçtiği ve bir çoğunun da bu ülkelere yerleşmek maksadıyla Osmanlı Devleti'ni terk

ettikleri bir vakıadır. Halbuki bütün bu nüfus azalmaları yine bazı Ermeni yazarları tarafından birer "katliam" olayıymış gibi kolay yoldan açıklanmaya çalışılmaktadır.(68)

(66). Dr.Hüsametdin Yıldırım, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları,Ankara,2000,S,25

4.Tehcir Zorunlu Göç Kanununun Çıkarılması

Rusya'nın Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte Osmanlı ordusundaki Ermeniler silahlarıyla firar ederek ya Ruslara katılmış yada çeteler kurmuşlardır.Silahlanan bu çeteler,komitelerin "Kurtulmak istiyorsan,önce komşunu öldür" talimatı üzerine,erkekleri cephede olduğu için savunmasız kalan Türk şehir,kasaba ve köylerine saldırarak katliama girişmişler,Osmanlı kuvvetlerini arkadan vurmuşlar,Osmanlı birliklerinin hareketini engellemişler,ikmal yollarını kesmişler,köprü ve yolları tahrip etmişler,şehirlerde ayaklanarak Rus işgalini kolaylaştırmışlardır.

Ermeni katliamı sadece Türkleri hedef almamış,Trabzon dolaylarındaki Rumlar ve Hakkari dolaylarındaki Museviler de bu çetelerce katledilmişlerdir.Ermeni komitelerinin amacı bu topraklar üzerinde yaşayan Ermeniler dışındaki bütün unsurları yok etmek yada göçe zorlamak suretiyle bu bölgede çoğunlukta olmalarını sağlamaktır.

Şubat 1915'te başlayan Van olayları 15 Nisan 1915'te Ermeni çetelerinin kışkırtmasıyla artmıştır. Van Valisi, Ermeni vahşetinden korumak için Türkleri göç ettirmiştir.

Ermeniler,ayaklanmaları ve diğer faaliyetlerini,Osmanlıların tehcir kararı üzerine giriştikleri bir meşru müdafaa olarak savunmaktadırlar.Oysa ortada henüz alınmış bir tehcir kararı yoktur ve isyanların tehcirin değil,tehcir isyanların sonucudur.

Osmanlı Devleti,bu ayaklanma ve katliamlar karşısında,önce Ermeni Patriği,mebusları ve önde gelenleri çağırarak,bu faaliyetlere devam etmeleri halinde gerekli önlemleri alacağını bildirmiştir.Buna rağmen faaliyetlerine devam edince,24 Nisan 1915'de Ermeni komiteleri kapatılmış ve yöneticilerden 2345 kişi tutuklanmıştır.

24 Nisan 1915'te İstanbul'da elebaşlarının, komitecilerin yakalanarak tutuklanması olayı kimi Ermeniler tarafından çarpıtılarak asılsız "Ermeni Soykırımı Günü-24 Nisan" olarak kabul ettirilmeğe çalışılmaktadır.Anadolu'da bir katliam yapılmışsa da bu Ermeni komiteleri tarafından yapılmıştır.

Bu tedbirlerin alınmasından yaklaşık bir ay sonra Ermenilerin faaliyetlerini daha da yoğunlaştırması üzerine, Başkumandan Vekili Enver Paşa bir taraftan ordunun,diğer taraftan da sivil halkın emniyet altına alınması için Dahiliye Nezaretine müracaat etmiştir.Enver Paşa,Ermenilerin Doğu Anadolu vilayetlerinden alınarak savaş mıntikasından uzak bölgelere yerleştirilmesi,ayrıca,yer değiştirme yapılırken,Ermeniler gittikleri yerdeki Müslüman nüfusunun yüzde 10'unu geçmemelerini ve kurulacak köylerin,her birinin 50'den fazla olmaması hususlarının dikkate alınmasını istemiştir.

Dahiliye Nezareti,bu teklif üzerine, 27 Mayıs 1915 tarihinde,"Tehcir" ile ilgili geçici bir kanun çıkararak,savaş bölgeleri yakınlarındaki Ermenilerin güneydeki Osmanlı topraklarına sevk ve iskanına karar vermiştir.

Arapça kökenli bir kelime olan Tehcir,bir yerden başka bir yere göç ettirme anlamına gelmektedir.Bu kelime hiçbir şekilde sürgün anlamını taşımamaktadır.Ermenileri, 6 Doğu vilayetinde,devlete ve savunmasız sivillere karşı,Rus ordusunun desteğiyle sürdürdükleri saldırı, öldürme ve yakıp yıkarak göçe zorlama çalışmalarının dayanılmaz bir hale gelmesi, savaş halindeki Osmanlı ordusunun geri hatlarında Ermenilerden kaynaklanan tehdit ve zararların büyümesi

üzerine,"Tehcir Kanunu" adıyla bilinen Sevk ve İskan Kanunu çıkarılmıştır.(64)

27 Mayıs 1915 tarihli Yer Değiştirme ve İskan Kanunu içeriğinde;

1.Ordunun muharip birliklerinde yer alan Ermeni askerlerini geri hizmet birliklerine aktarmak,

2.Savaş bölgesindeki Ermeni halkı Güney Doğu Anadolu'ya ve o dönemde imparatorluğun bir parçasını oluşturan Suriye'nin kuzeyine doğru kaydırmak, önlemleri yer almakta idi.

Osmanlı Devleti bu kararın uygulanabilmesi için gerekli yasal tedbirleri almıştır.Dahiliye Nezareti,30 Mayıs 1915'te yayımladığı bir genelge ile,Ermenilerin yer değiştirmesinin hangi esaslara göre yapılacağını belirlemiştir.

25 Kasım 1915 tarihinde gönderilen bir emirle;tehcir geçici olarak durdurulmuş,1916 yılı sonunda tehciye fiilen son verilmiş,savaştan sonra Ermenilerin istedikleri yerlere dönmeleri için izin çıkarılmıştır.

4.Tehcir Kanununun Uygulanması

Tehcir Kanununun Nasıl Uygulanacağı Bakanlar Kurulunda Esaslara Bağlanmıştı:(65)

-Ahali,kendilerine tahsis edilen bölgelere rahat bir şekilde,can ve mal emniyetleri sağlanarak nakledilecektir.

-Yeni evlerine taşınana kadar iaşeleri göçmenler ödeneğinden karşılanacaktır.

-Önceki iktisadi durumları göz önünde tutularak kendilerine emlak ve arazi verilecek,muhtaç olanlara hükümetçe mesken inşa edilecek,çiftçilere tohumluk verilecektir.

-Geride bıraktıkları taşınabilir mal ve kıymetler kendilerine uygun şekilde ulaştırılacaktır.

-Göç edenlerin boşalttıkları şehir ve köylerdeki gayri menkulleri tespit edildikten sonra,bu köylere yerleştirilecek olan muhacirlere eşit şekilde dağıtılacaktır.

-Muhacirlerin ihtisas sahası dışında kalacak zeytinlik, dutluk, bağ, dükkan, fabrika, depo gibi gelir getiren yerler müzayede ile satılacak veya kiraya verilecek ve bedelleri sahiplerine ödenecektir.

-Bütün bu hususlar özel bir komisyon aracılığı ile yönetilecek ve bu hususta bir talimatname hazırlanacaktır.

Osmanlı Devleti'nin,ihanet eden Ermenilere karşı neler yapabileceği konusunda çok fazla seçeneği yoktu.Ya çok radikal bir karar alıp,tüm Ermenileri yok edecek,ya Rusya'nın milyonlarca müslümanı topluca sınır dışı edip,Anadolu'ya sürdüğü türden bir karar alarak,Ermenileri sınır dışı edecek,ya da Ermeniler imparatorluğun uzak bölgelerine yollanarak,oralarda iskan edileceklerdi.Sonuçta,en yumuşak karar alınarak zorunlu göç başlatılmıştır.

Açıklamalardan anlaşılacağı gibi,bu tehcir bir cezai işlem değil,güvenlik nedeniyle belirli bir grubun belirli bir yerde ikamete mecbur edilmesidir.Bu tedbir İkinci Dünya Savaşında birçok devletçe uygulanmıştır.Örneğin Amerika "Bir Japon istila teşebbüsüne yardımcı olabilecekleri" gibi pek zayıf bir gerekçe ile,ülkenin batısında yaşayan Japon vatandaşlarını ülkenin orta bölümlerinde savaş sonuna kadar ikamete mecbur tutmuştur.Yine Fransa'da Radikal Sosyalist Fransız Hükümeti tarafından,Almanca konuşan ve Fransa-Almanya sınırın bölgesinde yaşayan insanlar 1939-40 kışında,Majino hattının doğusundan alınarak Fransa'nın güneybatısına nakledilmiştir.

Ermeniler,tehcir ile soykırım yapıldığını ileri sürmektedirler.Tehcirin uygulandığı tarihlerde Anadolu'daki toplam nüfuslarını ve tehcir esnasında ölenlerin sayısını abartmaktadırlar.Önceleri ölenlerin sayısını 600 bin,sonra 800 bin ve en son olarak 1,5 milyon olarak ileri sürmektedirler.Oysa gerek Osmanlı gerekse Ermeni ve yabancı kaynaklar Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin nüfusunun 1300 000 olduğunu ortaya koymaktadır.

(67).Evren, a.g.e.S,150

(68). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları,Geçmişten Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1989,S,49

Ermenilerden; 702 900'unun Suriye ve Irak'a tehcir edildiği, 400-420 000'inin Birinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'ye geçtiği,180 000'inin tehcire tabi tutulmadığı, 100 000'inin Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordusu saflarında Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşırken öldüğü,265 000'inin ise tehcir sırasında öldüğü tahmin edilmektedir.

Sevk ve iskan Kanunu ile yerleri değiştirilen Müslüman,Rum ve Ermeniler ile Anadolu'ya yönelen göç hareketlerine ilişkin ihtiyaçları karşılamak maksadıyla,Göçmenler Genel İdaresi kurulmuş,bu idare tarafından göçmenlerin iskan, iaşe ve diğer sorunları çözülmeye çalışılmıştır.

Göç esnasında oluşturulan kafilelere vasıta veya binek hayvanı temin edilmiş,kadın,yaşlı ve çocuklarla,hastalara özel ihtimam gösterilmiştir.

Göçmenlerden ailelerini yitirmiş kimsesiz çocuklar yetimhaneler veya göç edilen mahallelere yerleştirilmiş ve bunların iaşeleri sağlanarak meslek sahibi olmaları için eğitim imkanı sağlanmıştır.

5.Tehcir Kanunu Sonrası Ermeni Nüfus Hareketleri:

Osmanlı Devletinin son nüfus istatistiği 1914 yılında yapılmıştır. 1914 nüfus istatistiğine göre Ermeni nüfus 1.221.850'dir. Tehcirin yasallaştığı 27 Mayıs 1915 tarihin den, 1927 yılına kadar Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde sayım yapılmamıştır. Ayrıca, Tehcirin yapıldığı bugünkü Irak ve Suriye bölgelerinden; Irak bölgesi İngilizler tarafından, Suriye ise Fransızlar tarafından işgal edilmiş olup, bu bölgeler götürülen Ermeni sayısı ile nüfuslarının ne kadar arttığı, dolayısıyla intikal eden ve edemeyenlerin sayısını kestirmek mümkün olmamıştır.

Bununla birlikte Noradungian GABRIAL'in Lozan Konferansı Tali Komisyonu'na sunduğu rapora göre; Kafkasya'ya 345 bin, Suriye'ye 140 bin, Yunanistan ve Ege Adalarına 12bin, Bulgaristan'a 40 bin, İran'a 50 bin olmak üzere toplam 695 bin kişinin gittiği görülmektedir.

Trabzon Konferansı'na (14 Mart-14 Nisan 1918) katılan Ermeni ileri gelenlerinden Hatisov, (daha sonra Ermenistan Cumhurbaşkanı olmuştur) Hüseyin Rauf Bey'e gönderdiği mesajda Kafkasya'da Osmanlı memleketinden kaçan 40' bin Ermeni'nin bulunduğunu bildirmektedir. (69)

Bir başka Ermeni Richard HOVANNİSİAN Suriye dışındaki Arap ülkelerinden; Lübnan'a 50 bin, Ürdün'e 10 bin, Mısır'a 40 bin, Irak'a 25 bin, Fransa ve Amerika'ya 35 bin Ermeni'nin göç ettiğini belirtmektedir.

Bir başka grup ise, Mihitaristler olarak bilinen Katolik Ermenilerdir. 1917 Osmanlı Nüfus istatistiğine göre 67.838 Katolik Ermeni yaşamaktadır. Musa Dağı olayına da karışan bu Ermenilerden yaklaşık 60.000 kişinin Türkiye'nin liman şehirlerini kullanarak Türkiye'yi terk ettiğine ve başta Avusturya ve ABD olmak üzere birçok ülkeye gittiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Ancak yukarıda arz edilen rakamla Katolik Ermenilerin de dahil olduğu varsayılmaktadır.

Buradan hareketle tehcir uygulamasında; Kafkasya'ya 45 bin, Suriye'ye 140 bin, Yunanistan ve Ege Adalarına 120 bin, Bulgaristan'a 40 bin, İran'a 50 bin, Lübnan'a 50 bin, Ürdün'e 10 bin, Mısır'a 40 bin, Irak'a 25 bin, Fransa-ABD Avusturya vb. 35 bin olmak üzere, toplam 855.000 Ermeni'nin göçe tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakam

Türk araştırmacılar tarafından da 800 bin civarında kabul edilmektedir. (70)

Ayrıca kimsenin görmek istemediği bir gerçek vardır.O da ölen Türklerin sayısıdır.İstatistikler çoğunun Türk olduğu 2,5 milyon Müslüman'ın da öldüğünü söylemektedir.

(68).Süslü, a.g.e.1990,S,19

(69).Hüsamettin Yıldırım, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları,Ankara,2000,S,25

(70).Yıldırım,a.g.e. S,27

VI. BÖLÜM

SÖZDE ERMENİ SOYKIRIM İDDİALARININ GÜNDEME GELMEYE BAŞLAMASI

1.Soykırımın Tanımı

Soykırım iddialarının asılsız olduğunu anlayabilmek için Soykırımı Suçunu Önleme ve Cezalandırmaya İlişkin Sözleşmedeki tanıma bakmak yeterlidir.Soykırım ulusal,etnik,ırkı veya dini bir gruba mensup insanları,tamamen veya kısmen,o gruba mensup oldukları için kaldırmak amacıyla işlenmiş aşağıdaki eylemlerden biridir:

- Bir grubun üyelerini öldürmek,
- Bir grubun üyelerine cismani veya akli zarar vermek,
- Bir grubun üyelerini fiziki olarak tamamen veya kısmen yok etme sonucunu vereceği önceden bilinen koşullar altına sokmak,
- Grup içindeki doğumları bilinçli olarak engellemeğe yönelik önlemler dayatmak;
- Bir grubun çocuklarını başka gruplar içine zorla götürmek,

Ermeniler ise Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti içindeki savaş cephesinden uzak, yine Osmanlı Devleti içerisinde bulunan daha güvenli bölgelere yerleştirilmişlerdir.Bu, iddia edildiği ve tanımdan da anlaşılacağı gibi, bir soy kırımı değildir.

Ermenilerin Doğu Anadolu'daki çarpışmalar ve tehcir esnasında kayıplar verdiği doğrudur.Zaten bunu kimse inkar etmemektedir.Savaştan kaynaklanan genel asayişsizlik ortamı ve şahsi kin,intikam duyguları,tehcir edilen kabilelerin birtakım saldırılara uğramasına neden olmuştur.Ancak hükümet bu durumu elinden geldiğince engellemeye çalışmıştır.Faillerin cezalandırılması için elinden geleni yapmış ve değişik bölgelerde toplam 1397 kişi idam dahil çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Aynı şartlar içinde savaşmakta olan Türkler de cephede ve cephe gerisinde açlık,hastalık ve soğuktan yüz binlerce kayıp vermişlerdir.

Tarihte olduğu gibi günümüzde de Ermeni toplumu üzerinden siyasi ve ekonomik çıkar sağlamaya çalışan ülkeler vardır.Bazı ülkelerde, Türkleri ve Türkiye'yi asılsız soykırımın faili olarak tanımaya yönelik kararlar ki bunlar siyasidir,gerçekleri yansıtmamaktadır parlamento gündemlerine getirilmektedir.

Bugüne kadar,asılsız Ermeni soykırımını tanıyan11 ülke ve bir uluslar arası kuruluş bulunmaktadır.Avrupa Parlamentosunda 1987 tarihinde alınan kararın 2000'de onaylanması,söz konusu kararların münhasıran Ermeni soy kırımını ile ilgili olmadığı Türkiye ile ilgili bir çok konuyu kapsadığı ifade edilmiştir.

Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik, ekonomik, kültürel ilişkiler kurulamadı. Türk toplumu ile Ermeni toplumu eskiden olduğu gibi yeniden dostça yaşayamaz mı? Elbette yaşarlar, ancak; bu birlikteliğin önündeki engel, Ermenilerin asılsız soykırım iddialarını uluslar arası alanda gündeme getirmesidir.

Türkiye aleyhindeki bu faaliyet girişimleri sadece düşmanlık ve intikam duygularıyla açıklamak zordur. Bu durum, Ermenilerin bazı beklentileri olduğu ve bunların gerçekleşmesini ümit ettiklerini göstermektedir. Bu beklentiler şunlardır:

- Asılsız soy kırımın diğer ülkelerce ve uluslar arası kuruluşlarca tanınması,
- Türkiye'nin bu ülkelerin asılsız soy kırımını tanımamasından etkilenmesi ve bu ülkelerin baskısı ile asılsız soy kırımını tanımak mecburiyetinde kalması,
- Türkiye'nin asılsız soy kırımına uğrayanların yakınlarına tazminat ödemesi,
- Türkiye'den toprak talebinde bulunulması.

Ermenilerin bu asılsız iddiaları iki toplum arasındaki barış ve huzur ortamını etkilemektedir. Artık, tarihi gerçekler kabul edilerek, uluslar arası anlaşmalara saygı duyulmalıdır. Ancak bu şekilde barış ve huzur ortamı sağlanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlık bilinci ile kendine bağlı Ermeni asıllı vatandaşlarıyla hiçbir sorunu yoktur. Ermeni asıllı Türk vatandaşları da Ermenistan'daki ve diğer ülkelerdeki Ermeni toplumunun Türkiye aleyhindeki faaliyetlerinden rahatsızlık duymaktadır

2. Sözde Soykırım İddialarının Gündeme Gelmeye Başladığı Dönem

1960'lı yıllar, Ermeni Soykırımı iddialarının yavaş yavaş gündeme gelmeye başladığı dönem olarak bilinmektedir. Neden daha önce değil de 1960'lı yıllar sorusuna cevap vermek gerekiyor. Ermeni diasporası, özellikle ikinci kuşak Ermeniler, buldukları ülkelerin yönetimlerinde görev almaya başlamışlar, politika, sanat, medya ve iş dünyalarında önemli noktalara gelmişlerdir. Sermaye birikimini tamamlayan Ermeni iş adamları, politikacıların seçim kampanyalarına finansal destek karşılığında, onlardan, Ermeni davasının savunucuları olmaları sözünü almışlardır. Birçok Ermeni ise, milletvekili, belediye başkanı, belediye meclisi üyesi vb. görevlere soyunmuş, bu durum onların buldukları ülkelerdeki siyasal yaşama rahatça müdahale etmelerini sağlamıştır. (79)

Medyaya yönelik çalışmalarında da çok başarılı olan Ermeni diasporası, basın yayın kuruluşlarında iş başına gelen Ermeniler aracılığı ile köşe başlarını

tutmuş,böylelikle tezlerini daha geniş ulaştırma şansını iyi değerlendirmiştir.Günümüzde, birçok batılı ülkenin önde gelen medya kuruluşlarında, gazeteci,haber müdürü,program yapımcısı ve genel yayın yönetmeni olarak çalışan sayısız Ermeni bulunmaktadır. Medyanın, kamuoyunu yönlendirmedeki gücü düşünüldüğünde, Ermenilerin,medyayı kullanarak aldıkları yolu ve neler yapabileceklerini daha iyi kavrayabiliriz.Yine sanat alanında ismini duyurmuş,tüm dünyanın tanıdığı Ermenilerin de, kendi davalarının tanıtılmasında oldukça önemli roller oynadığını söylemek gerekir. (80)

3. Ermeni Soykırım İddialarının Nedenleri:

a. Ermeni halkının mücadelesine saygı duyan ve destekleyen devletlerin yardımlarını kabul edecekleri,

b. Lozan Kongresi'nde imzası bulunan süper ülkeler nezdinde girişimleri arttırarak "Ermeni halkının sömürgeciliğin kaldırılmasından yararlanamayan tek halk olduğuna" inandırmak.

c. Türk sömürgeciliği ile mücadele edebilmek için Türkiye'nin sözde yayılmacı politikasına karşı Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi'ni desteklemek ve Rum lobisinin desteğinden yararlanmak,

d. Ermeniler'in Türkler tarafından soykırıma uğradığını çeşitli ülkeler ve uluslararası resmi kuruluşlar nezdinde dile getirmek,

e. Türkiye'yi 1915 Ermeni Soykırımını kabul etmesi için zorlamak, bu zorlama neticesinde Türkiye'nin soykırımı kabul etmek zorunda kalması halinde, Türkiye'den toprak almak için yollarının açılacağına inanmaktadır.

Ermeni Soykırım iddialarının altında yatan gerçeğin 4 T formülü ile de açıklanması mümkündür.

Birinci T=Terör, İkinci T=Tanınma, Üçüncü T=Tazminat, Dördüncü T=Toprak talebidir.

Birinci T, terör safhası ASALA örgütü tarafından gerçekleştirildi. İkinci T, Tanınma safhasıdır. Tanınmadan kasit soykırımın yabancı ülkeler ve Uluslararası Resmi Kuruluşlar tarafından tanınmasıdır. Ermeniler, halen ikinci safhada bulunmaktadır.

(71).Evren a.g.e.S,38

(72).Evren a.g.e.S,39

4. Fransa'nın Desteği:

Nasıl ki, Batı ülkeleri Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve sömürge elde etmek için Ermenileri kullandıysa; şimdi de Almanya, Hitler 'in hayallerini, Fransa da Napolyon'un düşünö gerçekleştirmek için Avrupa Birliği'ni kullanmaktadır. Ve bu hedeflerine ulaşmada, önlerinde bulunan engelleri bertaraf etmektedirler. Bunlardan biri olan, Balkanlar'da Yugoslavya engelini yıktılar. Sıra Türkiye engeline geldi. Bu amaçla, Fransa ve diğer Batı ülkeleri Türk Devleti'ni bölmek için Ermenileri kullanmaktadır.

Ermenilerin oyu ve seçimler sadece bir bahane ve zamanlama taktiğidir. Sözde Ermeni Soykırımı Tasarısı 1998 yılında Fransız Meclisi'nde kabul edilmiş ve yasallaşması için senatoya gönderilmiş idi.

Senatoda 2 yıl bekletilen tasarı, şahsi başvurularla yeniden gündeme getirildi. Sosyalist Grup tarafından ve Meclisin onayından sonra Senato'ya sunulan Soykırım yasa tasarısı, sağ çoğunluğun egemen olduğu Fransız Senatosu'nun menfi tutumu yüzünden, o zaman yasallaşamamıştı. Ancak sonbahar (2000)'de, Senatör ve Fransa'nın "Ermeni Kenti" Marsilya'nın Belediye Başkanı olan Jean Claude Gaudin, tamamen aynı olan yeni bir metni tekrar Senato'ya sundu ve bu sefer metin büyük çoğunlukla kabul edildi. Bu gelişmelerden sonra yasanın iptali için, Fransa'da en az 60 kişilik bir milletvekili grubu ve Cumhurbaşkanı ya da Başbakan'ın 15 gün içinde harekete geçerek, yasanın iptali istemiyle Anayasa mahkemesine başvurusu gerekmektedir. Bu süreçte Ermeni Soykırımına ilişkin yasaya itiraz etmeye hazırlanan senatör sayısı 30'u geçmemiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques CHIRAC ise bu süreci hiç kullanmayarak hatta sürecin dolmasını dahi beklemeyerek 29 Ocak 2001 'de sözde Ermeni soykırımına ilişkin yasayı imzaladı. 30 Ocak 2001 tarihli Fransız Resmi Gazetesi'nde yayınlanarak yürürlüğe giren ve artık dönüşü olmayan yasa tek cümleden ibaret: "Fransa, Ermenilerin 1915 yılında maruz kaldığı soykırımı resmen tanır." Bu bir cümlelik yasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte sözde Ermeni soykırımını inkar edenler suç işlemiş olacak ve haklarında ağır ceza mahkemelerinde dava açılacaktır.

Fransa, yakın geçmişte Cezayir'de icra ettiği soykırımın, kendi meclisinde tartışmaya açılmasını reddederken, sözde Ermeni soykırımını gündeme getirip, tasarımı oylaması, çifte standartlı bir uygulama hatta "Haçlı Kını" dir. Ermeniler, yalanları ile Batı kamuoyunu inandırdılar. Türkiye'nin yanlışı ise, Türkler Ermenileri değil, Ermeniler Türkleri öldürmüştür iddiası ile mevcut belgeleri yıllardır ortaya çıkarmamasıdır.

Fransa Ulusal Meclisi'nin sözde Ermeni Soykırım Tasarısını kabul etmesi, Yunanistan'daki bazı çevrelerin harekete geçmesine sebep olmuştur. Ermeni

Soykırımı'nın 1914-1924 yılları arasında yapılan sözde "Hıristiyan Soykırımı" nın bir parçasını teşkil ettiğini öne süren bu çevreler, Doğu Karadeniz'de, Batı Anadolu'da, Kapadokya ve Doğu Trakya'da yapıldığını iddia ettikleri "Yunan soykırımının da tanınması için Fransa'daki bu son gelişmeleri bir fırsat olarak değerlendirmektedirler.

5.Azerbaycan'ın İşgal Edilmesi

Bugün Azerbaycan topraklarının yaklaşık dörtte biri Ermenistan tarafından işgal altında tutulmaktadır.Bir milyonu aşkın Azeri Türkü,topraklarından uzaklarda,mülteci kamplarında yaşamaktadır. Dünya kamuoyu bu büyük dramdan tamamen habersizdir.Çünkü söz konusu olan Ermeniler değil,Türklerdir.Kimse bunun tersini iddia edemez.Bu durumu unutturmayı ve kabul ettirmeyi başaran Ermenistan,bir süre sonra Karabağ ve işgal altında tuttuğu diğer Azerbaycan topraklarını ilhak edecektir.O ana dek,Tüm dünyanın gözünde,Türkiye tarafından toprakları elinden alınmış ve istekleri dikkate alınmayan küçük ve mağdur Ermenistan,bu eyleminden dolayı hoş görülecek,"Türklerin çok toprağı var,ellerinden alınanların yerine,şu kadar toprak da Ermenilerin olsa ne olur?" gibi bir anlayışla bir oldu-bitti kabul edilecektir.Kısacası,Türkiye'den bir şeyler koparamaz isek,Azerbaycan'dan alalım mantığı işlemektedir.

Ermeni sorununun asıl kaynağı Kafkasya ve bu bölge üzerinde tarih boyunca oynanan oyunlardır.Bir Türk yurdu olan Revan'ın adının neden Erivan olarak değiştirildiğini tarihçiler dışında kaç kişi bilmektedir? Bu bölgede, bir Ermeni yurdu yaratmak için,Türklerin nasıl kılıçtan geçirildiğini,toplu katliamlar gerçekleştirildiğini,zorla topraklarından sürüldüklerini hatırlayan kaç kişi vardır? Daha 1920'li yıllara kadar Erivan nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Türklerden,neden birini bile bu kentte kalmadığını biliyor muyuz?(82)

Türkiye topraklarında olup bitenleri tartışarak,sorunu sadece Türkiye'nin sorunu sanmayalım.Daha doğrusu bu tuzağa düşmeyelim.Türkiye'nin bu alanda vereceği mücadele mutlaka Azerbaycan ile koordineli ve ortak bir şekilde yürütülmelidir.Azerbaycan'dan sonra sıra Gürcistan'a gelecektir.Ermenilerin Gürcistan topraklarında da hak iddia ettikleri bilinen bir gerçektir.İşte bu yüzden Gürcistan

(73).Evren,a.g.e.S,35

yönetimini de, bu mücadelenin içine çekmek durumundayız. Batı'nın isteği bölgede yeni bir İsrail yaratmaktır. Eğer buna bir kez müsaade edersek, daha sonra baş etmekte zorluklar çekeceğimiz bir komşuyla yaşamının sıkıntılarına şimdiden katlanmalıyız.

Türkiye, jeopolitik durumu itibarıyla günümüz dünyasının en önemli sorunlarının yaşandığı, anlaşmazlıkların ve sıcak çatışmaların yoğun olduğu, savaşların çıktığı bölgelerin batıya açılan penceresi durumundadır. Türkiye üzerinde oynanan oyunlara bir dönem Ermeniler figüran yapılıırken, günümüzde hem Ermenilerin hem de Kürtlerin figüran olarak rol almaları sağlanmıştır. Çünkü, gerek geçmişte, gerekse günümüzde istenenler hep aynıdır: Türkiye topraklarının zenginlikleri ve stratejik önemidir.

Gerçek amaç Dr. Payaslıyan'ın Ermenistan'ın devlet politikasına meşruiyet kazandırma biçimindeki muğlak ifadesinde ve Tavityan ile Der Ghougasyan'ın Türk tehdidi iddialarında saklıdır. Meşru olarak gösterilmek istenen politika Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesiyle bunu Ermenistan'a bağlayacak bir koridorun ilhakı girişimidir. Nitekim, Ermeni asıllı Fransız bilim adamı Martine Hovanessian geçenlerde çıkan bir araştırmasında şöyle diyor: "Şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki Dağlık Karabağ anlaşmazlığı son on yıl boyunca gerek Ermenistan'da gerekse bu toprak davasının çoktan beri reddedilen bir hakkı hatırlattığı diasporanın içinde siyasi tartışmaları ağırlık merkezini oluşturmuştur." Bu halde, Ermeni milliyetçileri tarihi haklarından bahsettiklerinde, elleri erişemeyeceği Doğu Anadolu'dan ziyade bugün ellerinde bulunan Dağlık Karabağ'ı düşünüyorlar.

Ermeni milliyetçilerinin bu davalarını kazanmalarına imkan var mıdır? Ermeni sorununun çözümü bu soruya vereceğimiz cevaba bağlıdır, çünkü analizimiz doğru ise Ermeni kampanyası Dağlık Karabağ'ın geleceğine endekslidir. Ermeni milliyetçileri Türk tehdidinden söz ediyorlarsa Türkiye'yi Dağlık Karabağ'ı ellerinde tutmalarına engel gördükleri içindir. Yoksa Türkiye'nin dünyaca tanınan küçük Ermenistan'a karşı hiçbir talebi olmadığını, aksine kesinlikle tehdit etmediğini kendileri de herhalde biliyorlar.(83)

6.Fransa'ya Karşı Alınacak Tedbirler

1) Başta Fransa olmak üzere, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın, buldukları ülkelerin vatandaşlıklarına geçmeleri yönünde bir kampanya hemen başlatılmalıdır. Tüm dış temsilciliklerimiz bu kampanyaya öncülük etmeli, bunun için Türk dernekleriyle sıkı ilişkiler sağlayarak, birlikte hareket etmelidirler. 330.000 göçmen işçi statüsünde, 90.000 ekonomik ilticacı ve 30.000 Fransız vatandaşlığına geçmiş Türk insanın, toplam 450.000 kişilik bir Türk topluluğunun bulunduğu Fransa'da, hızlı bir

vatandaşlığa geçiş kampanyası gerçekleştirildiğinde, 400.000 Ermeniden oluşan diasporanın oy potansiyelini hedefleyen Fransız politikacıları, vatandaşlarımızı da dikkate almak zorunda kalacaklar, Türkiye aleyhine bu kadar kolay karar veremeyeceklerdir. Yine Türk vatandaşlarının doğum, Türkiye'den yapılan evlilikler ve aile birleştirmeleri gibi nedenlerle hızla artan nüfusu, en geç 10 yıl sonra Ermeni nüfusunun çok ama çok ilerisinde olacaktır. Fransa'da, vatandaşlığa geçiş sürecinin 1 yıl olduğu dikkate alındığında, 5 yıl sonrasında bile, Türk asıllı Fransız vatandaşlarının sayısı, gücü, önemi, bu ülkedeki siyasi partiler tarafından büyük bir oy potansiyeli olarak değerlendirilmeye alınacaktır.

2) Bazı üniversitelerimiz, Fransız üniversiteleriyle ilişkilerini kesmek, Fransızca öğrenimi yasaklamak gibi popülist tepki ve tavırlar yerine, asıl görevleri olan bilimsel araştırmalara dönerek, ülkemizin tezlerini anlatan, kitap, broşür vb. yayınlara önem vermeli, her üniversitemiz, bir Fransız üniversitesiyle ilişki kurarak, Fransızca olarak çıkardığı yayınları iletmeli, bilgi akışını devamlı kılmalı, tezlerimizi içeren yayınların üniversite kütüphaneleri ve dokümantasyon merkezlerinde yer almasını sağlamalıdır. Bu tür çalışmalar İngiltere, Almanya, ABD başta olmak üzere birçok ülke üniversitelerine yönelik yapılmalıdır. Bir ülkenin dilini yasaklama anlayışından hareket ederek protesto yapılacağını düşünmek büyük bir yanlıştır.

3) Çağımızın en önemli yeniliklerinden biri de, sivil toplum örgütleridir. Bu tür örgütlenmeler, yalnız kendi ülkelerinde değil, ortak projeler yürüttükleri yabancı sivil toplum örgütleriyle, değişik ülkelerde de önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Devletin devlete diyalog kuruluşunda zorluklar yaşanırken, sivil toplumlar arası diyaloglar çok daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Başka bir deyişle, sivil toplum örgütleri, yurtdışında devletin birçok kuruluşundan daha etkin çalışmalar yapabilmekte, ülkeler arası, toplumlar arası ilişkileri rahatlıkla kurabilmektedir. Bu nedenle, ülkemiz sivil toplum örgütleri, batılı sivil toplum örgütlerine yönelik bir kampanya başlatarak, ortak toplantılar, konferanslar, tarihi araştırmalar türünden çalışmaların ilk adımlarını atabilirler. Ermeni soykırım iddialarını araştırarak, arşivlerimizi kullanabilecek, tarafsız tarihçi ve araştırmacılardan oluşan komisyonların kurulmasına öncülük edebilir, onların çalışmalarını projelendirerek, dünya kamuoyuna yeni ve gerçek bilgilerin ulaşmasını sağlayabilirler.

4) Turizmin ülkemiz ekonomisine yaptığı katkıları, bu sektörün gelişmesinin, büyümesinin Türkiye'ye sağlayacağı yararları hepimiz bilmekteyiz. Her yıl, ülkemize 10 milyon civarında turist gelmektedir. Bu sayının önümüzdeki yıllarda daha da artacağı

uzmanlar tarafından da belirtilmiştir. Geçtiğimiz yıl Türkiye'ye 370.000 Fransız gelmiştir. Ayağımıza kadar gelen bu insanlara ve diğer ülkelerden gelen turistlere, başta Ermeni soykırım iddialarına karşı tezlerimiz olmak üzere, Kıbrıs, Ege gibi ulusal davalarımızı uygun bir dille anlatacak kitapçıklar, birkaç sayfalık özet broşürler, değişik dillerde hazırlanarak sunulmalıdır. Burada, rehberlerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Yabancı dillere hakim olan rehberler, ülkemizin tarihine, ekonomisine, sosyal yaşantısına dair bilgiler verirken, özellikle soykırım iddialarına karşı pratik bilgiler sunabilmelidirler. Ülkemizin çağdaş yüzünün gösterilmesinde rehberlerin katkısı yadsınamaz. Tatil psikolojisi içindeki insanlarla, çok rahat ve samimi ilişkiler kurabilen rehberlerin, gerek birebir ilişkiler sırasında, gerekse grup ortamlarında, ülkemizin acımasızca suçlandığını ve iftiralara maruz kaldığını anlatabilmeleri, kendilerini dinleyen turistleri etkileyebilmeleri ve tezlerimizi kabul ettirmeleri mümkündür.

5-İnternet siteleri kurulması, var olanların güncelleştirilmesi ve zenginleştirilmesi, yurtdışındaki elektronik posta adreslerine, kısa, net, çarpıcı ve etkileyici bilgileri sürekli yollamak, yabancı gazete ve dergilere küçük ilanlar vererek tezlerimizi anlatmak vb. yöntemler en çabuk akla gelen öneriler olsalar da, kullanılmalarında yarar vardır. Bu alanda oldukça geri kaldığımızı kabul etmek ve hızlı bir çalışma içerisine girmek zorundayız.

Sadece 4,5 veya 5 milyon nüfusa sahip Ermenistan ve diaspora Ermenilerinin bu alanda bize göre fersah fersah önde oldukları bir vakıdır. Dahası bu artık insanların bilgilenmek için ilk başvurdukları alanın sanal alem olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Artık sınıflar ve ülkeler arasındaki savaşlar sanal alemde sıklıkla ve belki de daha etkili yapılmaktadır .

6) Fransa ya da başka bir ülkenin ürünlerini protesto etmek yerine, söz konusu ülkelerin, ülkemizdeki yatırımları, iş yapan şirketleri, satılan ürünleri, tüm bunların, o ülkelerin ekonomilerindeki yeri ve önemi, kazandırdığı para ve istihdam gücünü anlatan bilgiler, istatistikler ortaya koyularak, Ermeni Soykırımı Yasası gibi konuları gündeme getiren ülkelerin vatandaşlarına sürekli iletilmelidir. Bunun için de, yine E. Mail adresleri, faks numaraları, yazışma adresleri, basın ilanları yollarına başvurulmalıdır.

7) Osmanlı arşivinin, araştırmacıların kullanımına açıldığı sık sık tekrar edilmektedir. Bugüne kadar bu arşivde araştırma yapanların sayısına bakıldığında, böylesine önemli bir silahın gerektiği gibi kullanılmadığı ortaya çıkacaktır. Osmanlı arşivini, belli birkaç insanın kullandığı bir kurum ve bazı gazetecilerin geçim kaynağı olmaktan kurtarıp, Başbakanlığa bağlı bu kuruluşu, süratle Internet ortamına sokmak

gerekmektedir. Çuvallar içerisinde bekletilen belgeler, başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere değişik dillere çevrilerek, kurulacak Internet sitesi aracılığıyla, tüm dünyanın kolayca ulaşabileceği hale getirilmelidir. Osmanlı arşiv belgelerini içerecek bu sitenin tanıtımı da çok yoğun bir şekilde yapılmalıdır.

8) Yabancı dilde eğitim yapan ilköğretim kuruluşları ve üniversitelerde eğitim gören öğrencilerin katılımı sağlanarak, yurtdışı kamuoyu oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılabilir. Mektup arkadaşlığı yöntemini kullanıp, birden fazla yabancı öğrenciyle yazışarak, yakın ilişkiler kurma, yabancı ğrenci gruplarını ülkemize davet etme, ortak sportif ve kültürel etkinlikler düzenleme ve var olanları genişleterek, sürekli okuma gibi metotlara bir an önce başvurmak gerekmektedir. Geleceğin yöneticileri olacak genç kuşaklara yönelik bilgilendirme çalışmalarına en kısa zamanda başlamak, önümüzdeki yıllarda ülkemize yönelik önyargıların şimdiden aşılması bakımından oldukça önemlidir.

9) Avrupa Birliği ve ABD kamuoyunda, Türkiye lehinde etkisi olabilecek medya mensuplarını kazanmak gerekmektedir. Başta Fransa olmak üzere birçok batılı ülkede çıkan önemli gazete ve dergileri izleyerek, ağırlığı olan gazetecileri ülkemize davet edip, birebir ilişkiler kurarak, kendimizi anlatmalı, medyada ağırlığı olan insanları kazanmalıyız. Grsel ve yazılı medyada Türkiye'yi destekleyen, en azından bize de söz hakkı veren dostlar edinilmedike dünya kamuoyunda bize yönelik olumlu gelişmelerin olmasını beklememek gerekir. Bu konuda medyamızın önde gelen isimlerine çok büyük görevler düşmektedir. Asıl hünerlerini, dünyanın önde gelen medya kuruluşlarında söz sahibi meslektaşlarıyla dostane ilişkiler kurarak, onları etkileyerek ve en azından tarafsız davranmalarını sağlayarak ülkemize önemli bir hizmette bulunarak gösterebilirler. Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail gibi ülkelerin önde gelen medya mensupları, kendi tezlerini dile getirecek ortamları yaratmakta, bunun için en ileri düzeyde ilişkileri kurma başarısını göstermektedirler. Balkan Savaşları sırasında Avrupa'daki gazetelerin tek yanlı ve Türk karşıtı yayınlarına isyan eden Pierre Loti'nin yazdıkları, batı basınının günümüzdeki durumunu da çok iyi anlatmaktadır.

Birçok Batılı ülkenin televizyon kanallarında, başta Ermeni soykırımını iftirası olmak üzere, Kürtler, Kıbrıs ve Yunanistan ile ilgili haberler ve programlar gösterime girdiğinde, Türkiye'ye iftiralar atılmakta, olmadık yalanlar sıralanmakta, Türkler, yüzyıllardır kendilerine biçilmiş barbar insanlar elbisesi içinde takdim edilmektedir. Bu tür programların bitiminde, jenerikteki isimlere dikkat edildiğinde, alışanların Yunan ve Ermeni asıllı olduğu görülecektir. Bu rnek, Türkiye karşıtlarının medyaya verdikleri önemi ve eriştikleri gücü göstermektedir.

10. Ermenistan'a yönelik çalışmalara ağırlık vermek, bunu yaparken de Türkiye'nin Ermenistan gibi kaynakları kıt, bölgede sıkışmış bir ülkeye ne denli gerekli olduğunun altını çizecek bir politika oluşturmak zorundayız. Ermenistan içindeki Türkiye ile diyalog yanlısı güçleri destekleyerek, onların, ülkelerinde etkin roller oynayacak hale gelmesini sağlayacak mesajları vermeliyiz. Ermenistan'ın içinde bulunduğu zor koşulları ve bir kara ülkesi olarak dar bir bölgeye sıkışıp kalmış olmasının yarattığı sıkıntıları birçok Ermenistan yetkilisi de bilmektedir. Ermenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olma sıfatını taşıyan Levon Ter-Petrosyan, 12 Eylül 1996 tarihli konuşmasında konuyla ilgili şöyle demektedir; "Türkiye ile ilişkilerimize büyük önem vermekteyiz. Bu ülkeyle geçmişteki sorunlarımız ne olursa olsun, ekonomik ve ticari ilişkiler kurmak zorundayız. Türkiye, Ermenistan'ın Avrupa'ya ve Arap dünyasına ulaşan en kısa yoludur."

11-Fransız Ulusal Meclisi'nin Ermeni soykırımını tanıma kararının açıklanmasından günümüze kadar geçen süreç, konunun ülkemiz insanı, özellikle de genç kuşaklar tarafından hemen hemen hiç bilinmediği gerçeğini açıkça ortaya koymuştur. Bu bilgisizlik soykırım yapıldığını iddia eden çevrelerin işine yarayan, ülkemiz insanını bilgisizlikten kaynaklanacak kuşkulara düşürmeye müsait bir ortam yaratmaktadır. İşte bu yüzden, ilköğretim kuruluşlarından başlamak üzere, tarih derslerine, Ermeni sorununu anlatan ama ırkçı ve şoven söylemlerden uzak bilgiler acilen konulmalı, gençlerimizin ülkemize yöneltilen bu türden suçlamalar konusunda uyanık ve bilgili olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca bu konuya araştırmak, kitap yazmak, broşür hazırlamak isteyen üniversite öğrencileri başta olmak üzere tarihçi ve ara gereken imkanlar ve çalışma ortamı sunulmalıdır. Bu konuda yeterli sayıda uzman yetişmediği bilinen bir gerçektir. Özellikle Ermenice ve Rusça bilen uzmanlara büyük gereksinim duyulmaktadır. Yine bu konuda uzmanlaşmak isteyen araştırmacıları0 mutlaka bir yabancı dili iyi bilmesi gerekliliği de unutulmamalıdır.

7. Alınması Gereken Tedbirler

1. Kendimizi tanıtmak konusunda Internet dahil her ortamdan yararlanmak gereklidir.

2. Türkiye'deki Ermeni Patriği'nin Türkiye içerisindeki beyanlarının yurtdışına taşınması profesyonel ekiplerce ele alınmalıdır.

(74). Andrew Mango, Uluslararası Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu, İstanbul, 2001,

3. Konunun siyasi değil bir tarih konusu olduğu her ortamda tekrarlanmalıdır.
4. Türkiye-Azerbaycan, Türkiye-Gürcistan işbirliği artırılmalı, Ermenistan, yalnızlığa itilmeli Ermenistan'a yasal doğrultuda ekonomik ambargo uygulanmaya çalışılmalı, ilişkilerin bozulmasından Ermenistan'ın rahatsız olacağı hatırlatılmalıdır.
5. Ermenistan'ın Azerbaycan'da işgal ettiği topraklardaki kazançlarını meşrulaştırmak için sözde Ermeni soykırımını dile getirdiği vurgulanmalıdır.
7. Üniversitelerimizden, diplomatlarımızdan, psikologlarımızdan oluşan dil bilen yeni heyetler oluşturarak uluslararası konferanslara gönderilmeli ve Türkiye'de de uluslararası konferanslar düzenlemeliyiz. Ayrıca Ermeni Meselesi hakkında Türkiye'de hazırlanan eserleri, muhtelif yabancı dillere çevirmeli, böylece dünya bilim çevreleri ve dünya kamuoyunun gerçekleri öğrenmesine zemin hazırlamalıyız.
8. Dış ülkelerde görev yapan diplomatik misyon görevlilerine, Ermeni meselesi hakkında seminerler verilerek, bu konuda bilinçlenmeleri sağlanmalıdır. Tarihçi, hukukçu ve araştırmacılarımız da yabancı dil öğreniminde desteklenmeli ve böylece açığa çıkardıkları tarihi gerçekleri, bütün dünyaya duyurmalarına olanak sağlanmalıdır.
9. Ermeni Soykırım iddialarını kabul etmenin Avrupa Birliği'ne giriş için ön şart olması yönünde Ermeni çabaları engellenmeli ve konunun uluslararası hukuk alanında tartışılma ihtimaline karşı hazırlık yapılmalıdır.

15.SONUÇ

Ermeniler, uzun yıllar iç içe birlikte yaşadığı, bundan dolayı da “Milleti Sadıka” olarak anıldığı Osmanlı Devleti'nin kötü günlerinde onları terk etmiş, sinsice arkadan vurmuş ve topraklarını bölerek onlardan ayrılmayı planlamışlardır.

Ermeniler Hıristiyan bir toplum olduklarından kendileri gibi Hıristiyan olan diğer güçlü Avrupa devletlerinden destek görmüşler, bu desteklerin ışığında Osmanlı'nın içinde gün geçtikçe daha güçlenip, teşkilatlanmaya başlamışlardı. İstekleri Osmanlı'yı parçalayıp yeni bir Ermenistan kurmaktı ve bu düşünceleri kışkırtıcı Avrupa'nın özellikle İngilizlerin Rusların ve Fransızların yardımıyla oluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Cihan Harbinden yenik çıkınca İtilaf Devletleri kendi aralarında Osmanlı Devleti'ni paylaşmışlar haklarında bir hayli kayırcılık yaptıkları Ermeniler ise söz konusu bile edilmemişti ama Ermeniler bunu anlamak istememişlerdir. Ermeniler doğu cephesinde Ruslar'ın, güneydoğu cephesinde ise Fransızların ardında katıldıkları savaşlarda binlerce Türkü korkunç bir şekilde katletmişlerdi. Rusların İngilizlerin ve Fransızların koruyuculukları altında çeteler meydana getirerek Türk sınırı dışında kalan Türk köylerini yakıp yıkmışlar, Türk ahalisini de kadın, ihtiyar ve çocuklar çoğunlukta olmak üzere katletmişlerdir.

Ermeniler çırpındıkça daha kötü batmışlar, güvendikleri Ruslar onları desteklemekten vazgeçmiş, İngilizler onlar için fazla birşey yapmamışlar, kendi menfaatlerinin bittiği yerde de onları terk etmişlerdir.

Türkler, Ermenilerin bütün yaptıklarını vukuu tarihinden hemen sonra unutmayı tercih etmişler, tarih olmuş olaylar üzerine bir hoşgörü perdesi çekmişlerdir.(85)

Geçmişten ders ve örnek almayan Ermeni komitecileri, hem Ermenilere ve hem bütün insanlığa fenalık yapmakta, felaket getirmektedirler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve sözde 1915 yılında yapılan Ermeni göç ettirilmesinin yıldönümü dolayısıyla 24 Nisan tarihlerinde yapılan gösteriler ve bu amaçla dikilen anıtlar, günün politik koşullarına göre bazen azalmakta, bazen yoğunlaşmakta; fakat, son bulmamaktadır.

Kendimize dost sandığımız ve müttefiki olduğumuz devletler bile, memleketlerinde Ermeni propaganda ve gösterilerine göz yummakta ve Ermenilerin dünya kamuoyunu etkileyecek yayınlarını desteklemektedir. Türkiye'de bulundurdukları personelini de, bu gibi gizli işlerle görevlendirdikleri bilinmeyen bir şey değildir. Yurtdışındaki Ermeniler ve

yabancı ajanlar, Türkiye’de yaşayan Ermenileri bu kirli işlere karıştırmak için çaba harcamakta ve bunun için de Türkiye’deki Ermenilere insanlık dışı muamele yapıldığı iddia edilmektedir. Bütün bu propaganda ve iddialara rağmen, Türkiye’de yaşayan 35.000 kadar Türk uyruklu Ermeni, Türkiye Cumhuriyeti’nin her türlü olanak ve verilerinden, diğer ırk ve dinlerden olan vatandaşlarımız ve Türkler gibi yararlanmakta; çeşitli iş ve meslek sahibi Ermeniler, bu durumlarını her zaman ve her yerde açıkça söylemektedirler.

İki unsuru birbirine düşüren maceracılara ve onların kışkırtıcılarına gereken en iyi karşılığı, yine yalan, iftira ve propagandalara kanmayan ve kandırılmayan Ermeni vatandaşlarımız veriyorlar.

Türk düşmanı olan, özendirme ve kışkırtmalarıyla, Türkiye’deki Ermenileri sonu olmayan yollara sürükleyen yabancı düşman devletler ve maceracı Ermeni komitacılarının eylemleri ve kışkırtmaları, artık bir sonuç vermemektedir. Esasen bu gibiler, Türkiye içinde arzuladıkları bir ortamı da oluşturamamaktadırlar. Türklerle Türkiye’deki Ermeniler, yıllarca önce olduğu gibi, bir arada karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörülle aynı devletin eşit haklara sahip insanları ve savunucuları olarak huzur içinde yaşamlarını sürdürmektedirler.

“Türkiye’de bugün büyük çoğunluğu İstanbul’da olmak üzere 60 bin Ermeni yaşıyor. Türkiye Ermenilerinin beşi lise düzeyinde 17 okulu mevcut, bu okullarda üç bin öğrenci öğrenim görüyor. Yabancı dil ile eğitim yapan özel okullarda da altı bine yakın öğrenci okuyor. Türkiye’de, yedisi Anadolu da olmak üzere 42 Ermeni kilisesi bulunuyor. Türkiye Ermenileri genellikle orta sınıfa mensup. Kuyumculuk ve işlemecilik en çok rağbet gören meslekler arasında yer alıyor. Marmara ve Jamanak adlı günlük, Agos adlı haftalık yayın organları var.” (86)

Bugün birçok yetkili ağızdan, Tarih bir gün bizim haklı olduğumuzu anlayacaktır” şeklinde, pek bir anlam ifade etmeyen ve dikkate alınmayan açıklamalar duymaktayız. İşte bu anlayış, 1960’lı yıllardan günümüze dek uzanan süreç içerisinde, adeta resmi tavrımız olmuş, bizim sessizliğimiz, uluslararası platformlarda ‘suçluların sessizliği’ olarak algılanmıştır. Yaşanan olaylar sırasında her iki tarafın da acı çektiği, insanların göç yollarına düştüğü, yaşamlarını yitirdiği (Türk, Kürt ve diğer Müslüman unsurların ölü sayısı Ermenilere göre çok daha fazladır) bilinmesine rağmen, Ermeni diasporası ve

destekçi çevreler, konuyu ısrarla Ermenilerin uğradığı kayıplar, kıyımlar ve soykırım iddiaları şeklinde sunmak çabasındadırlar.(87)

Gerek 1878 yılında, gerekse II. Dünya Savaşı'nda yüz binlerce Kırım Türkünü Sibiryaya süren, Kafkasya'daki yüz binlerce Müslümanı din değiştirmeye zorlayan ve Anadolu'ya süren, 17 Ekim Devrimi'nden sonra 3 milyondan fazla insanı yok eden Rusya'nın, sürgün, katliam ve soykırım gibi konularda başka ülkelere ders vermesi büyük bir çelişki olacaktır.

Amerika'da savunmasız çocuk, kadın ve yaşlılardan oluşan kamplarda öldürülen, yoksulluğa, açlığa ve ölüme terk edilen Kızılderililerin yaşadıkları unutulmamıştır. İnsanlar, sırf derileri siyah olduğu için insandan sayılmayarak, köle olarak kullanılan Amerika'da, bugün bile siyahlara karşı ırkçı uygulamalara devam edilmektedir Ayrıca II. Dünya Savaşı'nda on binlerce sivil Japonun atom bombasıyla, Vietnam'da yine yüz binlerce insanın da napalm bombaları ve diğer silahlarla Amerikalılar tarafından yok edildiğini tüm dünya bilmektedir.

Avustralya yerlileri Aborijenlerin sistemli olarak yok edildiğini Afrika'yı aralarında paylaşan İngiliz ve Fransız sömürgecilerin, Afrikalıların dinlerini, dillerini zorla değiştirdiklerini, direnenleri başka yerlere sürerek ya da toplu halde öldürerek cezalandırdıkları henüz unutulmamıştır.

Tarihsel olarak zenci köle ticareti ilk kez Portekizliler tarafından başlatılmıştır 1441 yılından 1580 yılına kadar bu ticaretin tekeli elinde tutan Portekizliler, zamanla bu alanda diğer sömürgeci ülkelerin söz sahibi olmaya başlamalarıyla birlikte etkinliklerini yitirmişlerdir. Portekizlilere ve İspanyollara köle ticaretini öğreten Araplar olmuştur. Antik çağlardan itibaren köle ticareti yapılıyordu. Araplar da kendi kurdukları kentlere köle sağlamak amacıyla bu işi yapmışlar,İberik Yarımadası'na yerleştikleri dönemde, zenci köle ticaretini buraya taşıyarak, yaygınlaştırmışlardır.

Sudan ve Hindistan'da, İngilizlere karşı direnen yüz binlerce insanın başına neler geldiğini tüm tarih kitapları yazar. Ayrıca 1849-1851 yılları arasında İngilizlerin İrlanda'da uyguladıkları gıda ambargosu sonucu 400.000 İrlandalı açlıktan ölmüştür. Yine İngiltere'nin baskıları sonucu 8 milyon olan İrlanda nüfusu, 1841- 1911 yılları arasında yarıya düşmüştür.

Afrika'da sömürgeleştireceği toprak peşinde koşan İtalyanların, 20. yüzyılın başında, kendilerine direnen Habeşistan halkını gaz bombalarıyla öldürerek, teslim almaya çalıştıklarını, en az İtalyanlar kadar tüm Avrupa bilmektedir.

Bağımsızlık isteyen Cezayirlilere, Fransız sömürgecilerin yaptığı işkencelerin, katliamların davası bugün bile sürerken, ülkenin değişik yerlerinden toplu mezarlar çıkmaktadır.

Fransızların, sadece Cezayir ve Tunus'ta öldürdükleri bağımsızlık taraftarı Müslüman sayısı 1 milyonu aşmaktadır.

Ermeni tezlerini kanıtlamak amacıyla yazılmış 26.000'den fazla kitap, kitapçık, broşür ve makale bulunduğu bilinmektedir. Bunların tamamına yakını, gerçek belgelere, arşivlere ve şahitlere dayanmayan, kulaktan dolma bilgilerin, hayal ürünü olayların ve abartıların hakim olduğu yapıtlardır. Az sayıda da olsa, Türk tezlerini savunan yapıtların tamamı, yalnız Türk arşivlerine değil, Alman, İngiliz, Fransız, Rus, Avusturya ve ABD gibi önemli ülkelerin gerçek arşiv belgelerine dayanan bilimsel çalışmalardır. Gerçek tarihi belgelere dayanmayan ve hayal ürünü olayların süslediği kitaplar, masal olmaktan öteye gidemezler.

Ermeni kampanyasının niteliği bilimsel değil siyasaldır. Unutulmamalıdır ki tehcirin kökünde Ermeni milliyetçilerinin Ermenilerin azınlıkta bulunduğu bir bölgede bir Ermeni ulus-devleti kurmak için Birinci Dünya Savaşında Çarlık Rusya'sına oynamaları yatıyor. Çarlık Rusya'sı yıkılınca hesapları boşa çıktı ve Ermeni milliyetçileri ağır yenilgiye uğradı. Şimdi yenilen taraf hem kendini temize çıkarma hem de yenilgi sonuçlarını şöyle böyle düzeltmenin çabası içindedir. Türkiye ise yenen taraf olarak tarihin araştırılmasından yarar değil olsa olsa defî zarar bekliyor. Bu bakımdan denebilir ki Ermeni milliyetçilerinin duydukları ve dünyada yaratmaya çalıştıkları heyecanı Türkiye yansıtmaya mecbur olmadığı gibi dış politikasını da Ermeni kampanyasına endekslenmesine gerek yoktur.

Ermenistan'da doğal kaynakların kıtlığı ve endüstrinin Sovyet döneminden miras yıkık hal yabancı yatırımcılarını ilgisini azaltıyor. Geçen yıl yabancı yatırımlar ancak 120 milyon dolar yüzeyinde idi. Nüfusun üçte biri tam fukaralık içindedir. Ermenistan bu haliyle yabancı yardımlara dayanıyor. ABD'nin yardımı bu yıl 11.4 milyar buluyor. En büyük endişe kaynağı ise kalifiye işgücünün ülkeyi terk etmesidir. Batılı uzmanların tahminlerine göre, nüfus son on yılda yarı yarıya düşerek şimdi aşağı yukarı 2 milyon düzeyindedir. Ermeni Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan bunu Ermenilerin tarih boyunca mekan değiştirmeye hazır bir millet olduğuna bağlayıp, Azerbaycan'la Gürcistan'ın aynı

oranda nüfus kaybettiklerini ileri sürüyor. Ne var ki özellikle Azerbaycan'ı terk edenlerin çoğu Rus'tur. Oysa Ermenistan'da hatırı sayılır Rus azınlığı yoktu. Ülkeyi terk edenler aslen Ermenidir. Bu durumda Ermeni milliyetçileri tarihi hak iddia ettikleri topraklara nasıl göz dikebilirler? Orada kimi yerleştirecekler. 1915'te kaybettiklerine karşı tazminat ümitlerine gelince, bırakın son seksen-altı yıl, İkinci Dünya savaşından bu yana kovulan ve kaçan milyonlarca kişiye tazminat verilmesi düşünülebilir mi? Bununla kim uğraşır, kim öder, hangi makam karar verir? Ermeni milliyetçileri böyle bir dava peşinde koşarlarsa hayal perestliklerini bir kez daha kanıtlamış olurlar. (88)

KAYNAKÇA

- 1- Erdal İLTER **Ermeni ve Rus Mezalimi** (1914-1916), Ankara, 1999
- 2- Davut KILIÇ ,**Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve siyasi Mücadeleler**,Ankara, 2000
- 3-Gürbüz Evren, **Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları**, 2002
- 4- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, **100 Soruda Ermeni Sorunu**, 2001
- 5-Viladimir Mayewski,**Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi**, Çeviren: Mehmet Sadık, Osmanlıca'dan Çeviren:Eyüp Şahin, APK Dairesi Başkanlığı Yayınları No:146, Ankara,2001
- 6-**Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları,Ankara ,2003
- 7- Erdal İlter, **Ermeni Kilisesi ve Terör**, 11, Ankara ,1999
- 8- İsmet Görgülü ,**Atatürk'ten Ermeni Sorunu**, Ankara, 2002
- 9-**Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi**,Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Ankara ,1997
- 10- Hasan Kundakçı ,**Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler**, Ankara,2001
- 11- Bilal N. Şimşir ,**Osmanlı Ermenileri**,Ankara,1986
- 12- Taner Timur ,**Türkler ve Ermeniler**, Ankara,2001
- 13-Hüsamettin Yıldırım ,**Ermeni İddiaları ve Gerçekler**, Ankara,2000
- 14**Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri** (1879-1918), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002
- 15- Münir Süreyya Bey, **Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001
- 16- Mecbure EROĞLU, **Ermeni Meselesi**, Ankara, 1999
- 17-Bayram KODAMAN ,**Türkler, Ermeniler ve Avrupa**, Isparta, 2003
- 18- Necmettin ERDEM ,**Ermeni Olayları ve Gerekçeleri**, MSB Harita Genele Komutanlığı Basımevi, Ankara, 2002
- 19-**Azerbaycan Belgelerinde Ermeni Sorunu**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001
- 20- Zafer ÖZKAN,**Tarihsel Akış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi**, İstanbul, 2001
- 21- İhsan SAKARYA, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984

22- Veli YILMAZ, Türk Ermeni Sorunun Tarihi Gelişimi, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993

23-Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003

24-Andrew Mango ,Uluslar arası Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu, İstanbul, 2001

25-Geçmişten Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1989

26-Ermeni Sorunu Görüşü, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1999.

27-Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2002

28- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2002

29- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2004

30- Fahrettin KIRZIOĞLU ,Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi, Ankara, 1999

31- M.Sadi KOÇAŞ, Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri, İstanbul, 1990

32- Enver KONUKÇU, Ermenilerin Yeşil Yayladaki Türk Soykırımını, Ankara, 1990

33-Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi, Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı, Ankara, 1997

34-Türk Tarihinde Ermeniler, Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Yayını No:2, Ankara, 1995

35-Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979

36-Yavuz ÖZGÜLDÜR, Ali GÜLER,Suat AKGÜL.Mesut KÖROĞLU, Her Yönüyle Ermeni Sorunu, Ankara, 2001

37- Esat URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 1987

38-Kevork Aslanyan,l'Armenie et les Armeniens,İstanbul 1914,Dokuz Soru Dokuz Cevapta Ermeni Sorunu,Dış Politika Enstitüsü,Ankara ,1983

- 39.Edmond De Amicis,İstanbul1874**,Kültür Bakanlığı Yayınları, çeviren Beynan Akyavaş,Ankara ,1981
- 40.Kamuran Gürün,Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu**, İzmir 1983
- 41.Pomiankowski,Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü**, ,çeviren Kemal Turan İstanbul 1990
- 42.A.Yücel Aktar,Ermeni Mezalimine ve Soykırım İddialarına İlişkin Kavram Karmaşası**,Yeni Türkiye sayı 37,Ocak-Şubat 2001
- 43.Friedrich Engels,Karl Marks,14 Haziran 1853,Doğu Sorunu**,Sol Yayınları, , çeviren Yurdakul Financı 1977 Ankara
- 44.Nurşen Mazıcı,Belgelerle Uluslar arası Rekabette Ermeni Sorunu'İstanbul ,1987**
- 45.Bige Yavuz,Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**
- 46.The Rebirth Turkey-Clair Price,Erol Ulubelen,İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye,1896-1914**
- 47.Bilal Şimşir,Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine,Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu**,Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayını,1985,Ankara, İlknur Polat Haydaroğlu,**Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**,Kültür Bakanlığı Yayınları,1990 Ankara
- 48.Uygur Kocabaşoğlu,Anadolu'daki Amerika**, 2000, Ankara
- 49.Kevork K.Baghdjian,La Confiscation Par Le Gouvernement Turc Des Biens Armeniens**,Montreal Quebec ,1987
- 50.Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar,"Les Massacres Commis Par Les Armeniens"**,General Mayewski,çeviren Azmi Süslü 1986 Ankara
- 51.Georges Maleville,Ermeni Trajedisi**, çeviren Galip Üstün İstanbul 1991,
- 52.Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki İstanbul**,1989